

**Prins Christians (9.) deltagelse i Treårskrigen 1848-50 i et
identitetshistorisk, dansk og europæisk perspektiv**

**Prince Christian's (IX) participation in The First Schleswig War of
1848-50 in an identity historical, Danish and European perspective**

Abstract

Problemstillingen for denne artikel omhandler prins Christians (9.) deltagelse i Treårskrigen (1848-50). Krigen repræsenterer en brydningstid i 1800-tallet mellem et dynastisk forankret Europa og det nye ideal om nationalstater, som de europæiske kongehuse i løbet af det 19. århundrede placeres inden for rammerne af. Identitetshistorisk eksponerer den yngre glücksborgske hertuginje med prins Christian (9.) og hans fem brødres placering i krigen på henholdsvis dansk, slesvig-holstensk og preussisk side skismaet mellem helstatspatriotismen, der fordrede loyalitet mod Det Oldenborgske Monarki, den nye, nationale patriotisme og det kosmopolitiske fædrelandsbegreb, hvis omdrejningspunkt var de dynastisk baserede statsdannelser i Europa. Der argumenteres for, at Treårskrigen markerer en transformationsproces fra helstat til nationalstat, hvilket kommer til udtryk i en anfægtelse af de fyrstelige og adelige slægters traditionelle transnationale forbindelser, fx det danske kongehus' dynastiske forbindelser med de slesvig-holstenske sidelinjer Augustenborgerne og Glücksborgerne. Det er endvidere en tese, at denne udvikling kan ses afspejlet i andre af de europæiske multinationale konglomeratstater som fx Habsburgmonarkiet, hvor nationale separatistbevægelser i Norditalien og Ungarn har paralleller til den slesvig-holstenske bevægelse, der med baggrund i arvefølgespørgsmålet efter det oldenborgske kongehus søgte at bruge Augustenborgernes tronkandidatur som middel til at opnå deres nationale mål. Fra slutningen af 1800-tallet og med afslutningen af 1. verdenskrig (1914-18) cementeres den nationale patriotisme og nationalt afgrænsede stater og deres tilhørende loyalitetsbånd. Artiklens analyse viser, at kritikken i 1850'erne af tronfølgeren prins Christian (9.) for sit manglende dansk-nationale sindelag er funderet på en anakronistisk forenkling.

The subject of this article looks at Prince Christian (IX) and his participation in The First Schleswig War of 1848-50. The war represents a time of unrest and upheaval in the 19th Century between a dynastic based Europe and the new ideal of nation states, which the European royal houses during the 19th Century are placed within the framework of. In the identity history the younger line of Glücksburg dukes with Prince Christian (IX) and his five brothers' position in the war on respectively Danish, Schleswig-Holstein and Prussian side exposes the schism between the patriotism to the Oldenburg Monarchy, the new national patriotism and the cosmopolitan patriotism, of which pivotal point were the dynastic founded states in Europe. It is argued that The First Schleswig War marks a process of transformation from conglomerate state to nation state, which finds expression in a dispute of the traditional transnational relations of the princely and noble families, for example the dynastic relations to the Schleswig-Holstein collateral branches the Augustenburg and Glücksburg ducal families of the Danish royal house. It is furthermore a thesis that this development can be seen reflected in other of the European multinational conglomerate states for instance The Habsburg Monarchy, where national separatist movements in the Northern Italy and Hungary have similarities with the Schleswig-Holstein movement, which due to the issue of the succession after the House of Oldenburg sought to use the Augustenburg candidature to the Danish throne as means to achieve their national goal. From the end of the 19th Century and with end of The First World War (1914-18) the national patriotism and national bounded states and their attached bonds of loyalty are cemented. The analysis of the article shows that the criticism in the 1850s of the Danish heir to the throne Prince Christian (IX) for his lack of a Danish national disposition is based on an anachronistic simplification.

Indholdsfortegnelse

Indledning	s. 4
Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck	s. 5
Det kosmopolitiske fædrelandsbegreb	s. 7
Helstatspatriotismen	s. 11
Prins Christians (9.) vej til København	s. 13
Wienerkongressen	s. 16
Nationalismens betydning	s. 18
Samhørigheden	s. 20
Arvefølgespørgsmålet	s. 20
Augustenborgernes arvekrav	s. 21
Holstens arvefølge	s. 21
Slesvigs arvefølge	s. 25
Separatismen	s. 26
Det Åbne Brev af 1846	s. 27
Krigens udbrud	s. 29
Prins Christians (9.) valg	s. 29
Splittede familier	s. 31
En delvis borgerkrig: Julius, Hans og Nicolaus	s. 36
Krigens forløb	s. 38
Folkenes forår	s. 39
Valget af prins Christian (9.) til tronfølger	s. 47
Tronfølgeren prins Christian (9.)	s. 54
Nationalpatriotismens gennembrud	s. 62
Litteraturliste	s. 68

Indledning

I 1848 blev den dansk-tyske helstat sprængt i den første slesvigske krig, også kaldet Treårskrigen fra 1848-50. Som officer i datidens kongelige livgarde til hest, Hestgarden, deltog prins Christian (9.) af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg i krigen på den danske side. Efter nederlaget i Den Dansk-Tyske Krig i 1864, den anden slesvigske krig, blev helstaten opløst og den danske homogene nationalstat opstod. Prins Christian (9.) besteg den danske trone den 15. november 1863 under navnet kong Christian 9., og helstaten bestående af kongeriget Danmark og hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg blev dermed regeret af den første glücksborgske monark i cirka et år. Under de fire første glücksborgske konger i Danmark, Christian 9. (1863-1906), Frederik 8. (1906-12), Christian 10. (1912-47) og Frederik 9. (1947-72), videreførtes imidlertid den danske monarks officielle titulatur, der lød ”af Guds nåde Konge til Danmark, de Venders og Goters, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenburg”. Titlen som konge over venderne (fra 1185) var siden tabet af Venden i 1227, Østersøens sydkyst, en historisk kuriositet uden indhold ligesom kongetitlen ”de Goters” med tabet i 1645 af Gotland (erobret 1361).

Først med Frederik 9.s død i 1972 blev den danske monarks titulatur forenklet til ”af Guds nåde Danmarks Dronning”. Dette skifte blev begrundet med, at dronning Margrethe 2.s adkomst til tronen, tronfølgeloven af 1953, var kognatisk arvefølge (betinget kvindelig arvefølge) og derfor ikke kunne gælde for hertugdømmerne med agnatisk (mandlig arvefølge, kaldet den saliske lov), hvorfor disses heraldiske symboler plus grevskabet Delmenhorsts kors, den vendiske lindorm og den gotiske løve over ni hjerter udeladtes af det kongelige våben (det store rigsvåben) undtagen Slesvigs to løver og de oldenborgske bjælker i røde og gyldne farver. Derved understregede man kongerigets historisk nære bånd til hertugdømmet Slesvig (Sønderjylland) og den dynastiske kontinuitet med det glücksborgske kongehus’ ophav tilbage til Oldenborgerne, der i 1448 besteg den danske trone. Oldenborgs placering i det kongelige våben fastholdtes efter 1773, da grevskabet sammen med Delmenhorst blev afgivet, som en symbolsk markering af det regerende kongehus’ stamland.

Ved at videreføre ovennævnte titulatur [konge af Island 1918-44] demonstrerede de fire første glücksborgske regenter, at de henholdt sig til tronfølgeloven af 1853, der på baggrund af den oldenborgske mandslinjes uddøen med den barnløse Frederik 7. (1848-63) indførte mandlig tronfølge til helstaten og gjorde prins Christian (9.) af Glücksborg til dansk tronfølger (prins til Danmark). De historiske arverettigheder til helstaten måtte dog opgives i 1972 med den femte

glücksborgers tronbestigelse på basis af den nye tronfølgelov fra 1953. Denne arv gør det interessant at undersøge, hvordan prins Christian (9.) placerede sig i den første slesvigske krig fra 1848-50, der set i et større perspektiv repræsenterer begyndelsen på enden for det nationalt sammensatte og uensartede danske monarki. I et europæisk perspektiv er Treårskrigen tillige et eksempel på en national motiveret krig iblandet et element af dynastiske komplikationer, og den eksponerer i kraft heraf overgangen fra de dynastiske krige i 1600- og 1700-tallet til de nationale krige i 1800- og 1900-tallet.

Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck

I 1460 blev kong Christian 1. (1448-81), den første oldenborger på den danske trone, valgt af adelen i Slesvig og Holsten til hertug af Slesvig og greve af Holsten (fra 1474 hertug). Det oldenborgske kongehus blev dermed den regerende hertugslægt i Slesvig-Holsten. I den såkaldte Ribe-traktat fra 1460, der stadfæstede valget, fastsloges det, at hertugdømmerne Slesvig og Holsten skulle forblive evigt udelte sammen. Princippet om udelelighed tog man imidlertid ikke særlig højtidelig, da man efter tysk, feudalt forbillede tildelte fyrstelen i hvert af de to hertugdømmer til yngre kongesønner. I 1490 deltes hertugdømmerne første gang mellem kong Hans (1481-1513) og den yngre bror hertug Frederik af Gottorp, den senere kong Frederik 1. (1523-33). I 1544 delte Frederik 1.s søn Christian 3. (1534-59) hertugdømmerne med sine to ældste halvbrødre, hertugerne Hans den Ældre (1544-80) og Adolf (1544-86), der blev stamfar til den ældste sidelinje til det oldenborgske kongehus, den gottorpske hertuginje (Slesvig-Holsten-Gottorp).

I 1564 deltes Slesvig og Holsten for tredje gang mellem kong Frederik 2. (1559-88) og broren hertug Hans den Yngre (1564-1622), der blev den første hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg. Hans den Yngre blev aldrig anerkendt som regerende hertug, hvorfor hertugerne af huset Sønderborg, efterkommerne af Hans den Yngre, kaldtes ”de afdelte (udskiftede) herrer” modsat de regerende fyrster, de danske monarker og gottorpske hertuger. Hans den Ældre døde ugift og barnløs. Af Hans den Yngres sønner overtog den tredje, Alexander (1622-27), Christian 9.s fire gange tipoldefar, hertugdømmet Sønderborg ved farens død. Alexanders femte søn, August Philip (1646-75), Christian 3.s oldebarn, emigrerede som 21-årig i 1633 til de tyske stater for dér at søge lykken. I 1646 arvede han godset Beck ved Minden i Westfalen efter en barnløs søster, og den unge officer tillagde sig derefter titlen hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck. Han blev den første

hertug i Sønderborg-Beck-linjen, der i de efterfølgende generationer hovedsageligt gik i krigstjeneste hos kurfyrstendømmet Brandenburg, fra 1701 kongeriget Preussen.

Kurfyrsten var titlen på de syv fyrster, fra 1623 otte (Bayern) og 1692 ni (Hannover), der valgte den tysk-romerske kejser. Det tyske fyrstedynasti Hohenzollern blev i 1415 kurfyrster af Brandenburg. I 1618 arvede den brandenburgske kurfyrste hertugdømmet Preussen (det senere Østpreussen), der lå uden for det tysk-romerske rige, som et len under den polske krone. I 1701 etableredes kongeriget Preussen, dvs. Brandenburg og Østpreussen. I 1719 forærede den preussiske kong Friedrich Wilhelm 1. (1713-40) slottet Friedrichshof ved Königsberg (i dag Kaliningrad i Rusland) i Østpreussen, herefter kaldet Schloss Holstein, til sin feltmarskal og navnefælle, den femte hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck, Friedrich Wilhelm 2. (1728-49). Slottet var frem til 1787 slægtens hovedsæde, kun afbrudt af årene 1732-49, hvor godset Beck, Schloss Beck, atter var slægtens primære domicil.

Den fjerde hertug i linjen, August Philips næstældste søn, Friedrich Ludwig (1719-1728), tjente hos den såkaldt "store kurfyrste" Friedrich Wilhelm den Store (1640-88). Stormagten Sverige blev i 1675 inddraget i Frankrigs krig mod De Forenede Nederlande som en magtfaktor, der skulle hindre tyske stater i at støtte De Forenede Nederlande. I Brandenburgs angreb på det svenske Pommern blev hertugen såret i 1677 under belejringen af Stettin ved Østersøen. I 1693 blev han guvernør for hertugdømmet Preussen, i 1697 preussisk general, og Friedrich Ludwig deltog med preussiske lejetropper i Den Spanske Arvefølgekrig (1701-14). I 1713 kronede han sin militære karriere med udnævnelsen til generalfeltmarskal. Sønnen Friedrich Wilhelm 2. tjente fra 1709 i den preussiske hær i Den Store Nordiske Krig (1700-21), bl.a. som oberst i belejringen af byen Stralsund i 1715 i Svensk Pommern sammen med den dansk-norske hær. Fra 1732 til sin død var hertugen guvernør af Spandau ved Berlin. I 1741 udnævntes han af den preussiske kong Friedrich 2. den Store (1740-86) til generalfeltmarskal. Den navnkundige konges store prestigekrig, Den Preussiske Syvårskrig (1756-63) mod Rusland, Habsburgmonarkiet og Frankrig, kostede to af slægtens medlemmer livet, Friedrich Wilhelm 2.s søn, hertug Friedrich Wilhelm 3. (1749-57), og hans fætter prins Carl Anton (1727-59), kong Christian 9.s oldefar, i slagene ved Prag og Kunersdorf i hhv. 1757 og 1759.

Friedrich Wilhelm 3. afløstes af to farbrødre, som successivt overtog hertugtitlen. Hertug Carl Ludwig (1757-74) var den første af slægtens hertuger, der gik i russisk militærtjeneste, hos zarina Elisabeth (1741-62), og broren hertug Peter August Friedrich (1774-75), kong Christian 9.s tipoldefar, endte som feltmarskal hos zarina Katarina 2. den Store (1762-96) og guvernør i Reval (det nuværende Tallinn) og Estland. Den russiske kejserindes gemal, zar Peter 3., var som hertug

Carl Peter Ulrich af Holsten-Gottorp (1739-62) efterkommer af kong Frederik 1. og dermed en fjern slægtning til hertugerne i Sønderborg-Beck-linjen. I 1762 besteg han den russiske trone som dattersøn af zar Peter 1. den Store (1689-1725), og det russiske zardynasti hed derefter frem til 1917 Holsten-Gottorp-Romanov. De familiære bånd til Beck-linjen blev understreget ved, at hertug Wilhelm, Christian 9.s far, blandt sine faddere fik den russiske tronfølger Paul (1.), zar 1796-1801, i 1785. Efter en middelmådig preussisk militærtjeneste var Christian 9.s farfar, hertug Friedrich Carl Ludwig (1775-1816), kortvarigt i russisk tjeneste hos zar Paul 1. i 1797-98.

En anden af Hans den Yngres mange sønner, hertug Philip (1622-63), yngre bror til forannævnte hertug Alexander, blev som den første hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg stamfar til den ældre glücksborgske hertuginje. Hans datter prinsesse Sophia Dorothea (1636-89) var i sit andet ægteskab fra 1668 gift med kurfyrst Friedrich Wilhelm den Store, principal for prinsessens halvnevø hertug Friedrich Ludwig. For Sønderborg-Beck-linjen var der således både nære og lidt mere perifere slægtsforbindelser til kurfyrstendømmet Brandenburg/kongeriget Preussen og til det russiske kejserrige.

Det kosmopolitiske fædrelandsbegreb

Identitetshistorisk kalder man den rettesnor, hvorefter hertugerne af Sønderborg-Beck-linjen forrettede deres militærtjeneste hos henholdsvis Brandenburg/Preussen og Rusland, for det såkaldte kosmopolitiske fædrelandsbegreb. Fædrelandet defineres ikke som det sted, man er født, men hvor man virkede. Fædrelandet var den stat, hvis fyrste man valgte loyalt at tjene. Middelalderens feudalsystem med mange små selvstændige grevskaber og bystater med videre vedblev at bestå som et bælte ned igennem Mitteleuropa, hvor Tyskland og Italien op til midten af 1800-tallet blot var geografiske overbegreber for denne brogede mosaik. I det tyske område var der dog det tysk-romerske kejserrige, der eksisterede fra 962-1806, men riget var fra midten af 1600-tallet blot en symbolsk installation uden politisk indflydelse. I 1600-tallet bestod denne overnationale union af 300-400 selvstændige stater, som i 1700-tallet stabiliserede sig omkring 300 suveræne stater og territorier som fx kurfyrstendømmer, ærkebispedømmer, markgrevskaber (tysk: grænsegrever), bystater (102 byer, i slutningen af 1700-tallet reduceret til 51) og rigsgrevskaber. I tillæg til disse hørte rigsumiddelbare territorier, deriblandt grevskaber, herskaber, nogle riddere (ca. 350 slægter ejede ca. 1.500 godser) og rigslandsbyer, som fra middelalderen hørte direkte (umiddelbar) ind under den tysk-romerske kejser og rigsmyndighederne og ikke under den lokale territorialfyrste.

Hertug August Philip blev efterfulgt af sin ældste søn, hertug August (1675-89), der blev afløst af sønnen Friedrich Wilhelm 1. (1689-1719). Han konverterede til den katolske tro for at kunne indtræde i hæren i det tysk-romerske kejserrige. Han faldt i slaget ved Francaville på Sicilien i 1719 i den såkaldte firedobbelte alliances krig (1718-20), hvor den spanske kong Filip 5. (1700-46) af Bourbon-dynastiet kæmpede forgæves imod en koalition bestående af bl.a. Østrig (stat i det tysk-romerske rige) om territorier i Italien og den franske trone. Hertugen efterlod sig ingen mandlige arvinger, hvorfor hans farbror, Christian 9.s tiptipoldefar, den forannævnte Friedrich Ludwig, blev hertug. De mindre tyske og italienske stater havde deres egen hær, og de leverede i flere tilfælde lejetropper i form af menige soldater og tilligemed fyrstesønner som officerer til de større stater som fx kurfyrstendømmerne Sachsen, Bayern og Brandenburg/kongeriget Preussen og kongeriget Sardinien og hertugdømmet Savoyen, der deltog i skiftende koalitioner i krige i 1600-tallets anden halvdel og i 1700-tallet.

Sønderborg-Beck-linjen repræsenterer således et blandt utallige eksempler på tyske og italienske fyrsteslægter, hvis livshistorie i 1600- og 1700-tallets Europa eksponerede det kosmopolitiske fædrelandsbegreb og statspatriotismen i praksis. Slægtens hertuger var endvidere via ægteskaber forbundet med de tyske fyrstehuse. Stamfaren til de sønderborgske hertuginjer, hertug Hans den Yngre, var gift første gang fra 1568-86 med prinsesse Elisabeth (1550-86) af hertugdømmet Braunschweig-Grubenhagen (Welf) og fra 1588-1616 med prinsesse Agnes Hedevig (1573-1616) af fyrstendømmet Anhalt (Askanien). Barnebarnet August Philip blev i 1651 gift for tredje gang med Marie Sibylle af grevskabet Nassau-Saarbrücken (1628-99). Hertug Peter August Friedrich, Christian 9.s tipoldefar, blev i 1723 gift med prinsesse Sophie af landgrevskabet Hessen-Philippsthal (1695-1728).

Samtidig var Sønderborg-Beck-linjen dog tillige en dansk-tysk fyrsteslægt, da den var udgået af det oldenborgske kongehus og havde sit historiske udgangspunkt i hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Som tak for sin støtte til Danmark i Den Skånske Krig (1675-79) blev hertug Friedrich Ludwig tildelt Elefantordenen i 1694 af sin kvartfætter Christian 5. (1670-99), og kongen tilbød ham at træde i dansk tjeneste som vicekonge i Norge, der hørte til det dansk-norske dobbeltmonarki. Tilbuddet blev afslået, men understreger som eksempel vilkårligheden ved det kosmopolitiske fædrelandsbegreb, der i nogen grad blev defineret ud fra slægtsbånd og absolut ikke efter nationale tilhørsforhold. Efterkommerne af adelsmanden Corfitz Ulfeldt (1606-64) og den danske kongedatter Leonora Christina (1621-98) kan illustrere rækkevidden af det kosmopolitiske fædrelandsbegreb. Deres yngste barn, Leo Ulfeldt (1651-1716), var tysk rigsgreve og blev kejserlig,

østrigsk generalfeltmarskal og vicekonge for den senere tysk-romerske kejser Karl 6. (1711-40) i Catalonien fra 1706 som et led i dennes frugtesløse kamp for den spanske trone i den tidligere nævnte spanske arvefølgekrig. Hans søn Corfitz Anton Ulfeldt (1699-1759), oldebarn af Christian 4. (1588-1648), var ungarsk hof- og statskansler og udenrigsminister for Habsburgmonarkiet indtil 1753 under Maria Theresia, der foruden tysk-romersk kejserinde (gemalinde) fra 1745-65 tillige var monark for Habsburgmonarkiet (1740-80; kun dronning af Bøhmen i perioden 1740-41, 1743-80), der fra 1780-1918 regeredes af Habsburg-Lothringen-dynastiet.

En ældre bror til hertug August Philip, hertug Alexander Heinrich 2. af Slesvig-Holsten-Sønderborg (1627-67), konverterede til katolicismen og gik i tysk, kejserlig tjeneste under den delvist religiøst motiverede Tredivårskrig (1618-48). Hans søn Georg Christian (1653-91) var næstkommanderende i en habsburgsk hær, der i 1689-90 invaderede Kosovo, der var en del af Det Osmanniske Rige. Han faldt i et slag mod osmannerne. Den katolske linje uddøde i 1727. En anden sønderborgsk hertuginde af hertug Alexanders efterslægt, Sønderborg-Wiesenburg (1664-1744), udvandrede til Sachsen.

Fra anden halvdel af det 17. århundrede og op gennem det 18. århundrede skete der en gradvis forskydning fra religiøst begrundede krige til dynastiske krige. Det første udslag af denne nye tendens var Devolutionskrigen (1667-68), hvor den franske kong Ludvig 14. (1643-1715) med baggrund i en arveregel, der tilsagde, at datteren af første ægteskab, kongens gemalinde, Maria Theresa (1638-83, dronning af Frankrig 1660-83), havde forret for sønnen af andet ægteskab, Spaniens Karl 2. (1665-1700, søn af Filip 4. (1621-65)), søgte at erobre De Spanske Nederlande. Den næste betydningsfulde krig, Den Pfalziske Arvefølgekrig (1688-97), forårsagedes af Ludvig 14.s forgæves arvekrav på det tyske kurfyrstendømme Pfalz.

Prins Eugen af Savoyen (1663-1736), sønnesøn til hertugen af Savoyen, trådte uagtet sin fransk-kulturelle baggrund og opvækst i østrigsk tjeneste hos kejseren i Wien, hvor han kæmpede mod Frankrig i Den Spanske Arvefølgekrig og Den Polske Arvefølgekrig (1733-38). Grev Mouritz af Sachsen (1696-1750) er et andet eksempel på en fremragende feltherre, for hvem det kosmopolitiske fædrelandsbegreb udgjorde rettesnoren. Han var uægte søn af den polske konge og litauiske storfyrste August 2. den Stærke (Wettin) (1697-1733, afbrudt 1706-09) og kurfyrste af Sachsen under navnet Friedrich August 1. (1694-1733), en dattersøn til Danmarks kong Frederik 3. (1648-70). Polen-Litauen og Sachsen var fra 1697-1763, afbrudt 1706-09 og 1733-34, i personalunion med hinanden, dvs. de havde et fælles monarkisk statsoverhoved. Derudover var storfyrstendømmet Litauen i perioden 1569-1795 i en realunion med Polen. I Den Spanske

Arvefølgekrig kæmpede han imod Frankrig, i Den Polske og Østrigske Arvefølgekrig (1740-48) for Frankrig. I Den Polske Arvefølgekrig støttede Østrig den sachsiske kurfyrst Friedrich August 2. (1733-63), Mouritz' egen halvbror, der blev konge af Polen under navnet August 3. (1734-63). Hans halvsøster Anna Karolina (1707-69) var kortvarigt fra 1730-33 gift med Carl Ludwig, den senere hertug af Sønderborg-Beck. Deres søn, Carl Friedrich (1732-72), blev generalmajor i den sachsiske hær.

Som kompensation fik den franske kandidat til den polske trone hertugdømmet Lothringen (i det fransk-tyske grænseland), der efter hans død i 1766 tilfaldt Frankrig. Hertugen af Lothringen fik til gengæld i 1737 storhertugdømmet Toscana, der i 1765 tilfaldt Habsburg-Lothringen-dynastiet som sekundogenitur, dvs. til en yngre søn af kejseren, den senere tysk-romerske kejser Leopold 2. (1790-92). En spansk Bourbon, den senere Karl 3. af Spanien (1759-88), var hertug af Parma og Piacenza fra 1731-34, da han i 1735 overdrog områderne til kejseren i Wien i bytte for kongerigerne Napoli (siden 1282) og Sicilien (siden 1130), der var forenet i en personalunion, og som i Den Polske Arvefølgekrig blev tilbageerobret af Spanien i 1734 fra det tysk-romerske rige (Østrig), der havde fået området efter Den Spanske Arvefølgekrig og Den Firedobbelte Alliances Krig. Allerede i 1748 efter Den Østrigske Arvefølgekrig vendte Parma og Piacenza i øvrigt tilbage til Bourbon-dynastiet (Bourbon-Parma). Dynastiet var det eneste sammenbindende led i alle disse territoriale byttehandler, der gik på tværs af etnisk-nationale og sproglige grænser. Det østrigsk-tyske dynasti Habsburg samlede sig store besiddelser på grundlag af arv, giftermål, mageskifter (byttehandler) og krig. Fyrstehuset sad diskontinuerlig i tre generationer som tyske konger (1273-91, 1298-1308 og 1314-30), og i 1452 kom slægten på kejsertronen, og derefter med en enkelt undtagelse under Den Østrigske Arvefølgekrig (1742-45 med Karl 7. af Bayern (Wittelsbach)) valgte kurfyrsterne habsburgere (fra 1765 Habsburg-Lothringen-dynastiet) til kejsere indtil det tysk-romerske riges opløsning i 1806.

Den bagvedliggende drivkraft også i de såkaldt dynastiske krige var dog de stadige forrykkelser i den internationale magtbalance i Europa, hvor ikke mindst magtkampen mellem Preussen og Østrig, kendt som den tyske dualisme, dominerede i eksempelvis Den Østrigske og Den Bayerske Arvefølgekrig (1778-79). Foruden denne konflikt, som frem for alt prægede Den Preussiske Syvårskrig, som hertugslægten Sønderborg-Beck især tog del i og bl.a. kostede Christian 9.s oldefar livet, var der tillige konflikten mellem Habsburg og Bourbon. Da den spanske linje (siden 1516/1556) uddøde i år 1700 blev det habsburgske dynastis territorier begrænset til den centraleuropæiske del (østrigsk-tyske habsburgere), suppleret med italienske og nederlandske

besiddelser. Selvom det ikke lykkedes at fravriste den spanske trone fra Huset Bourbon, blev en fransk-spansk personalunion dog forhindret af en koalition med Habsburgmonarkiet i spidsen i Den Spanske Arvefølgekrig og Den Firedebelte Alliances Krig, hvori henholdsvis den fjerde og tredje hertug af Sønderborg-Beck deltog.

Helstatspatriotismen

I midten af 1700-tallet var det en udbredt talemåde, at den danske konge talte fransk med sin familie, tysk med sine embedsmænd og dansk til sin hund. Denne udtryksmåde illustrerer såvel det danske sprogs lave status i det 18. århundrede som den stærke franske og specielt tyske påvirkning, som det kosmopolitiske fædrelandsbegreb retfærdiggjorde. En senere nationalt bevidst eftertid har bebrejdet den danske enevælde (1661-1848) for at være medvirkende til en fortyskning af landets aristokrati og borgerskab. Det danske monarki hentede fortrinsvis sine embedsmænd i statsadministrationen og udenrigstjenesten fra dansk-tyske adelsfamilier som fx Bernstorff, Reventlow og Moltke; en tradition, der holdt sig langt op i det 20. århundrede. Denne skik havde imidlertid rødder længere tilbage end den såkaldte borgerlige rangadel, som enevælden skabte i opposition til den gamle fødselsadel (uradel). Den traditionsrige og vidtfavnende holstenske uradelsslægt, Rantzau, var fx gennem generationer blevet integreret i den danske adelsstand, bl.a. som ejer af Rosenvold Slot ved Vejle Fjord siden 1660.

Situationen i det danske monarki var dog ikke enestående i en europæisk sammenhæng. I det tysk-italienske område var der på grund af den opsplittede statsstruktur ikke noget tydeligt skel mellem kongelige, fyrstelige og højadelige slægter. Tyske prinser og prinsesser, hovedsageligt protestantiske fra de små og mellemstore tyske stater, blev gennem århundreder indgiftet i en række europæiske kongehuse, og i kølvandet på dem fulgte i flere tilfælde en import af tyske fyrstelige og adelige dynastier i mange europæiske monarkier (fortrinsvis i Storbritannien og Rusland), hvor de oftest med tiden blev naturaliseret (dvs. godkendt) som adelslægt i de respektive stater. Ved det danske hof stammede 12 af de i alt 17 dronninger til de 16 danske, oldenborgske monarker i perioden fra 1448-1863 fra tyske fyrstehuse. Frederik 7. havde ingen dronning, mens Frederik 4. (1699-1730) og Frederik 5. (1746-66) havde to. Dertil kom Christian 8.s (1839-48) dronning Caroline Amalie (1796-1881), der var fra den slesvig-holstenske sidelinje Augustenborgerne, og Christian 2.s (1513-23) dronning Elisabeth (1501-26, dronning af Danmark og Norge 1515-23), som var fra Huset Habsburg. Indtil 1772 var tysk kommandosprog i den danske hær, der for

broderpartens vedkommende bestod af hvervede tropper. I perioden fra 1779-1806 tjente prins Friedrich Wilhelm Philip af Württemberg (1761-1830) som dansk officer (oberst, generalmajor, generalløjtnant). Fra 1813-17 var han krigsminister i kongeriget Württemberg. Han repræsenterede ligesom de ovenfor nævnte adelsfamilier eksponenterne for det kosmopolitiske fædrelandsbegreb.

Dette verdensbillede blev dog udfordret efter den tyske livlæge J. F. Struensees kortvarige regimente (1770-72) i den sindssyge Christian 7.s (1766-1808) navn. I 1776 udstedtes Indfødsretsloven, der fastslog, at embederne i kongerigerne Danmark og Norge og hertugdømmerne Slesvig og Holsten som hovedregel skulle besættes med indfødte. Fædrelandet blev i dette tilfælde defineret som de riger, hvor den danske konge havde magten, dvs. med baggrund i den såkaldte territorialstat, der blev afgrænset efter de territorier, som en fyrste eller monark regerede. Ved arv, mageskifter og krig havde det oldenborgske kongehus samlet sig store landområder.

Da den oldenborgske linje uddøde i 1667, tilfaldt grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst ved Bremen i Nordvesttyskland den danske konge som de oldenborgske arvelande. Den danske monark afkøbte i den forbindelse hertugerne af Plön deres arveret til de to grevskaber ved at overlade Nordborg til Plön-linjen. Ved mageskiftetraktaten af 1773 mellem Danmark og Rusland (Katharina 2. den Store 1762-96) mageskiftede man Gottorp-dynastiets dele af Holsten med den danske kongeslægts stamlande Oldenburg og Delmenhorst. Gottorperne overgav områderne til den yngre gren af slægten som et selvstændigt hertugdømme (fra 1774), storhertugdømme 1815-1918, i personalunion med eksklaven fyrstebispedømmet Lübeck (Eutin) fra 1180, fra 1803 fyrstendømmet Lübeck. I 1721 var de gottorpske dele af Slesvig blevet indlemmet i de kongelige dele. Fra 1773 var hertugdømmerne Slesvig og Holsten for første gang siden Christian 1.s tid under én og samme hertug, den danske konge. Hermed var den geografisk sammenhængende territorialstat, også kaldet den danske helstat, bestående af Danmark, Norge, Slesvig og Holsten, en realitet. Til det danske rige hørte dog fortsat kolonier og besiddelser foruden de kongerigske enklaver og enklaven Eutin-Lübeck i hhv. Slesvig og Holsten. I Europa som helhed var der stadig geografisk splittede riger grundet historiske forhold og arvedelinger i de regerende fyrstehuse, som utallige eksempler fra tyske fyrstestater med eksklaver og enklaver og Habsburgmonarkiet i 1700-tallet med eksklaver som hertugdømmet Milano og De Østrigske (Belgiske) Nederlande illustrerer.

Med Indfødsretsloven af 1776 indførtes en helstatspatriotisme. Dens omdrejningspunkt var en identifikation med kongemagten, dvs. en forestilling om at fungere som kongens tro undersåtter, og på dette punkt adskilte den sig ikke fra det kosmopolitiske fædrelandsbegreb. Helstaten var således en værdiladet betegnelse for det samlede danske monarki, der frem for alt var *hel*, altså harmonisk

sammenhængende, og ikke *halv*. Helstatspatriotismen blev udfordret gennem Tyskerfejden (1789-90), et dansk-tysk nationalt opgør med base i den københavnske offentlighed.

Prins Christians (9.) vej til København

Sønderborg-Beck-slægten vendte for første gang siden 1633 tilbage til det danske monarki, da prins Wilhelm i 1804 blev optaget i Hestgarden, datidens Kongelige Livgarde til Hest, i København. Forbindelserne til det oldenborgske kongehus var endnu stærke, den 14. oldenborger, kong Frederik 6. (1808-39), var prinsens gudfar. I 1810 gjorde den fattige dansk-tyske prins Wilhelm et ualmindeligt godt parti ved sit giftermål med den danske konges kusine prinsesse Louise Caroline af Hessen-Kassel (1789-1867). Derved blev prinsen tillige svoger til kongen, hvis dronning var Marie Sophie Frederikke (1767-1852), Louise Carolines ældre søster.

Den ældre glücksborgske hertuginje, der var udgået af en søn til Hans den Yngre, uddøde i 1779 med den femte og barnløse hertug Friedrich Wilhelm (1766-79). Hans enke, Anna Caroline (1751-1824), født prinsesse af Nassau-Saarbrücken, giftede sig atter i 1782 med hertug Friedrich Carl Ferdinand af Braunschweig-Lüneburg-Bewern (Welf) (1781-1809). Hertugen, der var født i 1729, var i skiftevis nederlandsk og braunschweigsk militærtjeneste under Den Østrigske Arvefølgekrig og i preussisk tjeneste under Den Preussiske Syvårskrig. Fra 1760 udmærkede han sig i dansk militærtjeneste, hvor han havde stærke slægtsforbindelser. Han var fætter til dronning Juliane Marie (1729-96), født prinsesse af Braunschweig-Wolfenbüttel (Welf) og Frederik 5.s anden gemalinde. Med enkens død i 1824 tilfaldt Glücksborg Slot ved Flensborg Fjord og titlen den danske krone, og Frederik 6. overdrog den 6. juli 1825 slottet og titlen til sin svoger prins Wilhelm, der blev den første hertug i den yngre glücksborgske hertuginje (Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg). Prins Wilhelm blev derfor i 1816 den tiende og sidste hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck.

Prins Christian (9.) af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck blev født den 8. april 1818 som hertugparrets sjette barn. Allerede i 1831 døde hertug Wilhelm, og senere samme år blev den 13-årige glücksborgske prins sendt til sin moster og onkel i København, det danske kongepar. Prins Christian blev anbragt på Landkadetakademiet (i dag Hærens Officersskole), der havde til huse i Bredgade, tæt på Amalienborg. I 1835 blev han konfirmeret, året efter udnævnt til ritmester ved Hestgarden. På baggrund af et par tilfældigheder, farens pludselige død og prins Christians anbringelse i den danske hovedstad, var livsbanen udlagt for den unge dansk-tyske prins. Under hjemrejsen fra en studierejse i Europa (1839-41) med halvfætteren prins Friedrich af Hessen-Kassel

(1820-84), Christian 8.s søstersøn, blev prins Christian under et besøg hos den preussiske kong Friedrich Wilhelm 4. (1840-61) tilbudt ansættelse i det preussiske garderkorps; et tilbud han venligst afslog. Den senere kong Christian 9. nærede livet igennem en stærk veneration for Frederik 6., sin onkel og halvonkel, der uden tvivl i ham så den søn, han aldrig selv havde fået. Kongens magtovertagelse som ung kronprins i 1784 bevirkede et delvist opgør med den tyske indflydelse i det danske monarki. Frederik 6. antog som den første danske konge et valgsprog på dansk (hidtil latin), mens Christian 7.s valgsprog, "Kærlighed til fædrelandet er min ære", refererede til patriotisme overfor helstaten. Først i 1947 indgik ordet "Danmark" i en dansk monarks valgsprog. Prins Christian (9.) blev således opdraget i helstatspatriotismens ånd, der understregede troskab og loyalitet mod den borgerlige, opinionsstyrte enevældige helstat under helstatsmonarken Frederik 6.

Prins Christians (9.) familiehistorie var dog på mange måder en eksponering af den brogede dansk-norsk-tyske helstat. Fra 1380 var Norge i personalunion med Danmark, fra 1537-1814 i realunion. Siden 1490 havde hertugerne af Slesvig og Holsten, først den gottorpske hertuginje og siden de sønderborgske, hævdet som såkaldt præentionstitel i deres titulatur, at de var "Arving til Norge". Prins Christians (9.) våbenskjold indeholdt derved foruden de heraldiske symboler for Slesvig, Holsten, de holstenske provinser Stormarn og Ditmarsken, Oldenburg og Delmenhorst tillige den norske, øksebærende løve. Prins Christians (9.) morbror landgreve Friedrich af Hessen-Kassel (1771-1845) var 1810-13 dansk statholder i Norge, hvorefter han blev afløst af sin fætter prins Christian Frederik, den senere Christian 8., der kortvarigt var konge i Norge i 1814, inden Norge blev påtvunget en personalunion med Sverige (1814-1905). Med tabet af Norge i 1814 og tilkomsten af hertugdømmet Lauenborg som erstatning i 1815 voksede den tysktalende andel af helstatens befolkning fra 25 til 40 procent.

Prins Christian (9.) oplevede i 1830'erne og 1840'erne Guldalderens København og helstatens dansk-tyske blandingskultur med koryfæer som H. C. Andersen (1805-75), Adam Oehlenschläger (1779-1850) og Johan Ludvig Heiberg (1791-1860). Dansk-tyske embedsmandsfamilier, oftest af adelig herkomst, med rødder i hertugdømmerne og Nordtyskland, som fx Moltke, Rantzau og Scheel-Plessen, udgjorde de politisk og socialt ledende slægter i København, de større købstæder og på de store godser i kongeriget. Prins Christian var kommet til København i lighed med mange andre dansk-tyske og tyske slægtninge, for hvem nationalstaten var et fjernt, ukendt begreb, og hvor blodets bånd, slægtsstolthed og historiske arvekrav havde forrang for sprog og nationale skel. Prins Christians far var en hyppig gæst hos prins Christian (8.) Frederiks svogre prins Wilhelm af

Hessen-Philippsthal-Barchfeld (1786-1834), kommandør for Hestgarden og sammen med Frederik 6. prins Christians formynder efter farens død, og landgreve Wilhelm af Hessen-Kassel (1787-1867), dansk officer og kommandant ved Københavns befæstning, der var gift med henholdsvis Juliane Sophie (1788-1850) og Charlotte (1789-1864), født prinsesser af Danmark og Norge. Prins Christian (9.) kom ofte på besøg hos landgreve Wilhelm, hvis datter prinsesse Louise af Hessen-Kassel (1817-98), en ældre søster til Christians rejsefælle prins Friedrich, han giftede sig med i 1842. Parret var to gange halvfætter og halvkusine via det danske kongehus og det hessiske fyrstehus, da de begge på mødrene side var oldebørn af Frederik 5. og tillige oldebørn af landgreve Friedrich 2. af Hessen-Kassel (1760-85).

Landgrevens tre sønner, Wilhelm 9. (1785-1821), landgreve Carl af Hessen-Kassel (1744-1836) og landgreve Friedrich af Hessen-Kassel [Prinsesse Louises farfar] (1747-1837), der var søstersønner til Frederik 5.s dronning Louise (1724-51, født prinsesse af Storbritannien og Irland), blev som små fjernet fra deres hjem og sat under den britiske konges beskyttelse, da deres far gik over til den katolske tro. Som følge af Den Preussiske Syvårskrig blev de sendt til hoffet i København. Wilhelm og Carl, Christian 9.s morfar, giftede sig i henholdsvis i 1764 og 1766 med prinsesse Wilhelmine (1747-1820) og Louise (1750-1831), søstre til Christian 7., og de fik dermed nærmere tilknytning til det danske kongehus. Det hessiske fyrstehus' (Hessen-Kassel) forbindelse til det danske kongehus gik dog tilbage til Christian 5.s dronning Charlotte Amalie (1650-1714) fra landgrevskabet Hessen-Kassel. Senere fik både Frederik 6. og Christian 9. deres dronninger fra Hessen-Kassel. Prinsesse Louise var født i Hessen-Kassel, men opvokset i København på Sankt Annæ Plads og fra 1839 på Amalienborg i Brockdorffs Palæ (Frederik 8.s Palæ), som landgreveparret fik tildelt i 1839. Den dansk-tyske prins Christian blev således gift med en tysk prinsesse med historisk nære slægtsbånd til det oldenborgske kongehus. Brudeparret fik i 1842 tildelt Det gule Palæ i Amaliegade 18, hvor deres seks børn voksede op. Siden begyndelsen af 1980'erne har Hofmarskallatet haft til huse i det gamle palæ fra 1764.

Prins Christian (9.) kom til verden på Gottorp Slot ved Slesvig by i det sydlige Slesvig. I årene 1810-25 boede hertugparret Wilhelm og Louise Caroline på Gottorp Slot hos hertuginde forældre, landgreve Carl og Louise. Fra 1731 tjente Gottorp Slot som embedsbolig for statholderen i hertugdømmerne, og fra 1768-1836 var Christian 9.s morfar statholder i hertugdømmerne. Om sommeren blev residensen forlagt til landstedet Louisenlund, opnævnt efter landgrevinden og en gave fra Christian 7. til svogeren og fætteren landgreve Carl, på sydkysten af fjorden Slien øst for Slesvig by. Prins Christian (9.) tilbragte her sin barndoms somre hos morforældrene. Der var

tradition for, at tyske fyrstehuse med nære bånd til det danske kongehus beklædte statholderposten i Slesvig og Holsten. Fra 1731-62 var Friedrich Ernst af markgrevskabet Brandenburg-Kulmbach [Hohenzollern] (1703-62), bror til Christian 6.s (1730-46) dronning Sophie Magdalene (1700-70) og svoger til fornævnte hertug Friedrich Carl Ferdinand, eksempelvis den danske monarks repræsentant i Slesvig-Holsten.

Wienerkongressen

Efter en menneskealder med revolutionskrige og Napoleonskrigene i perioden 1792-1815 skulle hele det europæiske statssystem omorganiseres. Med opløsningen af det tysk-romerske rige i 1806 skulle ikke mindst de tyske stater reorganiseres i territorial og statsretlig henseende. Reduceringen i antallet af tyske monarkier blev indledt i 1803, hvor de gejstlige fyrstendømmer (fx tre kurfyrster af Mainz, Köln og Trier, fyrstelige bispe- og ærkebispedømmer og prælater som fyrste-provster o.l.) blev sekulariseret, dvs. lagt ind under verdslige fyrster. De verdslige fyrstestater omfattede først og fremmest de fire øvrige kurfyrster (fra 1623 fem, fra 1692 seks), fyrster af det tysk-romerske rige som fx storhertuger, hertuger, markgrever og landgrever og endelig rigsgrever, grever, friherrer, herrer og nogle enkelte fyrster. I 1803 opløstes 112 af disse rigsumiddelbare fyrstestater, herunder 45 selvstændige rigsstæder. I 1806 mistede 70 småfyrster, byer og rigsgrever deres selvstændighed til de 16 stater, der dannede Rhinforbundet (1806-13), som var et fransk protektorat.

Denne proces kaldes for mediatiseringer, dvs. de regerende slægter i de indlemmede (opløste) monarkier beholdt deres respektive titler. De mediatiserede fyrstehuse blev regnet på linje med de regerende konge- og fyrstehuse i Europa, dog var de ældre fornemmere end de yngre. Mediatiseringer af fyrstestater havde fundet sted i Europa siden middelalderen, fx i Rusland og Frankrig, hvor det særligt fra 1400- og 1500-tallet og frem til 1800-tallet var medvirkende til dannelsen af centralstyrede territorialstater. I 1815 oprettedes Det Tyske Forbund, der bestod af det østrigske kejserrige (Østrig), herunder kongeriget Bøhmen, fem kongeriger, kurfyrstendømmet Hessen-Kassel, syv storhertugdømmer, 11 (fra 1826-39 ti) hertugdømmer, ti fyrstendømmer, et landgrevskab fra 1817 (Hessen-Homburg) og de fire tilbageblevne bystater, fristæderne Frankfurt am Main og de tre gamle hansestæder Lübeck, Bremen og Hamborg. På 12 år fra 1803-15 var antallet af tyske monarkier og republikker reduceret fra ca. 300 til rundt regnet 40. Fra 1825-26 blev der foretaget territoriale ombytninger i de sachsiske hertuglinjer inden for den ernestinske linje i det

wettinske dynasti, to hertugdømmer og landgrevskabet opløstes i perioden 1847-66, ligesom to fyrstendømmer annekteredes af Preussen i 1850.

Det nye Europa blev fastlagt på en politisk kongres i Wien, Wienerkongressen (1814-15). Christian 9.s far, prins Wilhelm, deltog som kong Frederik 6.s ledsager. Principperne for kongressens nyordning af 1800-tallets Europa kan sammenfattes i ligevægtsprincippet, legitimitetsprincippet og interventionsprincippet. Ligevægtsprincippet angav den europæiske magtbalance, undertiden benævnt som ”den europæiske koncert” med stormagterne på førstevioliner. Legitimitetsprincippet indebar, at de arveberettigede fyrstehuse, som under den franske revolution i 1789 og kejser Napoleon 1. (1804-1814/15) var blevet afsat fra magten, havde ret til statsmagten. I overensstemmelse med legitimitetsprincippet skulle de politiske institutioner fra før 1789 genoprettes (restaurationsprincippet). Legitimitetsprincippet fordrer en ubetinget respekt for den dynastiske legitimitet, for de forskellige fyrstehuses retskrav uden hensyn til nationale tilhørsforhold eller politisk tyngde. Ligevægtsprincippet vejede dog tungere end det dynastiske princip, hvad oprettelsen af Det Tyske Forbund, hvor mange tyske fyrster ikke blev genindsat i tidligere rettigheder, er et vidnesbyrd om. Interventionsprincippet betød en fyrstelig solidaritet mellem stormagterne, der bl.a. ved intervention skulle dæmme op for revolutionære opstande overalt i Europa, hvilket skete i bl.a. Napoli (1821) og Spanien (1822-23).

Kejseren af Østrig og kongen af Preussen var kun knyttet til dette tyske statsforbund i deres egenskab af herskere over områder, som havde været en del af det tysk-romerske rige, Østpreussen og Vestpreussen (fra 1772) lå uden for det tysk-romerske rige og forbundet ligesom storhertugdømmet Posen (1815-48), kongen af Danmark, fordi han var hertug af Lauenborg og Holsten, der som grevskab havde været en stat i det tysk-romerske rige siden 1034, og kongen af Nederlandene som storhertug af Luxembourg og hertug af Limburg fra 1839-66. Personalunionen fra 1815 mellem Nederlandene og Luxembourg opløstes i 1890, da storhertugdømmet opsigde unionen med henvisning til, at dets saliske tronfølge lov ikke anerkendte kvindelig arvefølge og dronning Wilhelminas (1890-1948) tronbestigelse. Adolf 1. (1817-1905), der var den sidste hertug af Nassau (1839-66) og tilhørte en fjern sidelinje, Nassau-Weilburg, til det nederlandske kongehus Oranje-Nassau, blev ny storhertug af Luxembourg. Adolf 1. giftede sig for anden gang i 1851 med prinsesse Adelaide Marie af Anhalt-Dessau (1833-1916), datter af Marie Louise (1814-95), en ældre søster til Danmarks dronning Louise, og som i 1832 havde giftet sig ind i dynastiet Askanien. En niece til Christian 9.s dronning blev således ny storhertuginde af Luxembourg i 1890.

På lignende fredelig vis blev personalunionen mellem Storbritannien og Kurfyrstendømmet Hannover (1714-1837) opløst i 1837 med dronning Victorias (1837-1901) tronbestigelse, hvorefter dronningens farbror hertug Ernst August af Cumberland blev konge af Hannover (1837-51), der siden 1814 havde været et kongerige. Ernst Augusts svigerinde Augusta (1797-1889), født prinsesse af Hessen-Kassel og faster til dronning Louise, havde i 1818 giftet sig ind i det britiske kongehus (med hertugen af Cambridge). En niece til hertugen af Cambridge, prinsesse Charlotte af Wales (1796-1817), havde kortvarigt fra 1816-17 været gift med prins Leopold (1.) af Sachsen-Coburg-Gotha (Sachsen-Coburg-Saalfeld indtil 1826), der som enkemand til en kommende britisk dronning blev valgt til konge af Belgien (1831-65), der løsrev sig fra kongeriget Nederlandene i 1831, et resultat af den belgiske Augustrevolution året forinden. Disse fredelige opløsninger af personalunioner i Europa (og den belgiske Augustrevolution i 1830) med tråde til Christian og Louises fælles familiemedlemmer i Hessen-Kassel kom det dansk-tyske ægtepar dog ikke selv til at opleve, da personalunionen mellem kongeriget og hertugdømmerne i det danske monarki gik op i limningen.

Nationalismens betydning

Det 19. århundredes europæiske historie er i høj grad historien om nationalismens fremkomst. Den europæiske statsstruktur, der blev udformet i forbindelse med Wienerkongressen, harmonerede på ingen måde med de nationale grupperinger, der med baggrund i nationalismen aftegnede sig stadig tydeligere. En hovedtendens i 1800-tallets Europa var bestræbelsen på at skabe sammenhæng mellem nation og stat. Nationalitetsprincippet, hvis ideal var nationalstaten, stod i opposition til det dynastisk-legitime princip, der opererede med den fyrstelige, arvede magt som den faktor, der skulle danne grundlaget for de europæiske statsdannelse. Ved Wienerkongressen havde det dynastiske princip (legitimitetsprincippet) fået tilkendt en officiel status.

De såkaldte koalitionskrige (1792-1814/15) gav mange steder anledning til de første nationalpolitiske vækkelser, fx i Danmark, hvor Slaget på Reden i 1801 og Københavns bombardement i 1807 resulterede i markante udtryk for en dansk nationalfølelse. I den britiske helstat skabte de lange krige klangbund for udviklingen af en britisk national identitet. Den dynastiske, dynamiske tankegang, hvor landområder skiftede herskere med baggrund i arv, giftermål, mageskifter og krig, kom på kollisionskurs med den nye nationale verdensopfattelse, der baserede sig på det statiske fænomen sproget. Denne dynamik havde sit sidestykke i det

kosmopolitiske fædrelandsbegreb og statspatriotismen, hvor adelen ikke følte sig bundet til noget kollektivt, nationalt skæbnefællesskab. Værnepligt eksisterede ikke, hvorfor lejevære indtog en central rolle i form af, at Europas fyrster, også den danske konge, udlejede hele hærenheder ad gangen til andre stater. De rigsumiddelbare tyske fyrstestater førte for en stor dels vedkommende deres egen udenrigspolitik. Slægtsbånd, både direkte og indirekte, kunne være en parameter for, hvor fyrste- og adelsfamilier valgte at gå i militærtjeneste. Adelslægter fra Habsburgmonarkiet kom eksempelvis i vidt omfang til de øvrige katolske monarkier, i hvilke den habsburgske kejserfamilie gennem generationer giftede sig ind i: fx Frankrig, Spanien, de italienske og de primært syd- og vesttyske fyrstestater.

Andre bevæggrunde kunne være personlig, privat egen nytte eller tilfældigheder. En sidelinje til den bøhmiske adelsslægt Kinsky fik for tro og loyal tjeneste tildelt titlen som fyrste af det tysk-romerske rige i 1747 som arvelig hæderstitel. Denne æresbevisning af den katolske tysk-romerske kejser tilfaldt også eksempelvis italienske, russiske og polske adelsslægter. Som Østrigs udenrigsminister 1809-48 var Clemens von Metternich (1773-1859) hovedarkitekten bag Wienerkongressens Europa og politisk betydningsfuld i såvel Habsburgmonarkiet som europæisk storpolitik. Han var selv født i Rhinlandet og tilhørte en gammel tysk adelsslægt fra Koblenz, men hans far var gået i østrigsk tjeneste, før han blev født. I begyndelsen af 1790'erne arbejdede han hos sin far, der var minister for De Østrigske Nederlande i Bruxelles, og dermed åbnedes vejen indtil østrigsk diplomati og politik.

Det nationale krav lod sig forene med det liberalt betingede ønske om de absolutistiske styreformers afskaffelse og indførelsen af liberale, konstitutionelle monarkier. Det politiske folkebegreb, hvor folket forstås i betydningen af en politisk suverænitetskategori, forenedes dermed med det etnisk-nationale folkebegreb. Under indtryk af Julirevolutionen i Frankrig i 1830 indførtes fire rådgivende stænderforsamlinger (mødtes første gang 1835-36) i den danske helstat for hhv. Holsten og Lauenborg (Itzehoe), Slesvig (Slesvig by) og to i kongeriget for Nørrejylland (Viborg) og Øerne (Roskilde). De liberale krav om mere medindflydelse i Slesvig og Holsten skubbedes dog i baggrunden fra omkring 1840 af de nationale spændinger mellem dansk og tysk. De nationale konflikter udkrystalliseredes i første halvdel af 1840'erne i to diametralt modsatte nationalpolitiske bevægelser, slesvig-holstenismen og Ejder-programmet. Begge fløje ønskede et fundamentalt opgør med den eksisterende statslige orden, men opstillede vidt forskellige alternative løsninger. Den tysksindede, slesvig-holstenske bevægelse ønskede en selvstændig stat Slesvig-Holsten etableret fra Kongeåen i nord til Hamborgs bygrænse i syd med en fri forfatning. De danske nationalliberale

politikere i kongeriget og den nordlige del af hertugdømmet Slesvig ønskede omvendt en forfatningsmæssig sammenknytning af kongeriget og Slesvig (dvs. en demokratiseret, dansk nationalstat), og i øvrigt en udskillelse af Holsten og Lauenborg.

Striden stod således om det sprogligt og nationalt delte hertugdømme Slesvig (Sønderjylland), der gik fra Kongeåen, Kolding Å og Kolding Fjord i nord til floden Ejderen i syd. De fleste godsejere, borgerskabet i hovedparten af byerne samt bønderne i størstedelen af Sydslesvig var tysktalende (fortrinsvis plattysk, men også højtysk), mens de nordslesvigske bønder overvejende var dansktalende. I det vestlige og sydlige Slesvig taltes nordfrisisk. Nordfriserne tilsluttede sig som hovedregel slesvig-holstenismens program.

Samhørigheden

Slesvig-holstenismen ville skabe en selvstændig stat Slesvig-Holsten, der skulle være forbundet med kongeriget i en ren (dvs. løsere) personalunion. Hertugdømmerne Slesvig og Holsten hørte i deres optik uløseligt sammen. I Ribe-traktaten fra 1460 havde den danske konge forpligtet sig til, at Slesvig og Holsten skulle høre evigt sammen. Adelen i Slesvig og Holsten havde en stærk interesse heri, da de gennem arv og giftermål i de foregående århundreder havde fået godser i begge hertugdømmer. Slesvig-holstenerne henviste i deres argumentation mod Ejder-programmet endvidere til aftalen fra 1326, hvor den danske kong Valdemar 3. (1326-30) af Abel-slægten (efter kong Abel (1250-52)), hertuger af Slesvig i perioden 1232-1375, havde lovet ikke at indlemme hertugdømmet Slesvig i kongeriget Danmark.

Arvefølgespørgsmålet

Fra slutningen af 1830'erne stod det mere eller mindre klart, at Frederik 2.s mandslinje formentlig ville uddø med den barnløse kronprins Frederik (7.). Som prins havde han fra 1828-37 været gift med prinsesse Vilhelmine (1808-91), Frederik 6.s yngste datter, og fra 1841-46 med prinsesse Mariane af Mecklenburg-Strelitz (1821-76), kusine til Louise af Hessen-Kassel og halvkusine til prins Christian (9.). Begge opløste ægteskaber var barnløse. Arvefølgen til det danske monarki var reguleret i Kongeloven fra 1665 og knyttet til Frederik 3.s efterslægt. Kongeloven opererede med en blanding af mandlig og kvindelig arvefølge, såkaldt agnatisk-kognatisk tronfølge (semi-salisk succession), dvs. den nærmest berettigede kvindelinje arvede tronen, hvis mandslinjen uddøde.

Christian 8.s yngre bror, arveprins Ferdinand (1792-1863) var i sit ægteskab med arveprinsesse Caroline (1793-1881), Frederik 6.s ældste datter, barnløs. Han var dermed udelukket som andet end en overgangsløsning. Efter Kongeloven blev kongens to søstre de nærmeste arvinger, hvoraf den yngste, landgrevinde Charlotte, havde børn, heriblandt prins Friedrich og prinsesse Louise (prins Christians gemalinde) af Hessen-Kassel.

Augustenborgernes arvekrav

Hertugerne af Augustenborg på Als nedstammede fra Ernst Günther (1609-89), August Philips (Christian 9.s tre gange tipoldefar) ældre bror, der blev den første hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenborg i 1647. Siden slutningen af 1600-tallet havde den augustenburgske hertugslægt opretholdt et nært forhold til det danske kongehus og for mændenes vedkommende tjent som officerer og guvernører på Als. Ernst Günthers ældste søn, hertug Frederik (1689-92), faldt dog i Den Pfalziske Arvefølgekrig eller Niårskrigen (1688-97), hvor Frankrig kæmpede imod en koalition bestående af bl.a. England, De Forenede Nederlande, den tysk-romerske kejser, Spanien, Savoyen og flere små og store tyske fyrstestater, herunder den dansk-tyske hertug.

Den syvende hertug af Augustenborg og den sjette generation, Christian August 2. (1814-69), fremsatte i 1837 officielt krav om at skulle arve hertugdømmerne Slesvig og Holsten, hvis den oldenburgske mandslinje skulle uddø. Argumentet var, at Kongelovens arvefølgereregler ikke gjaldt i hertugdømmerne, hvor den saliske (mandlige) arveret i stedet var gældende. Hertugdømmerne kunne kun nedarves i direkte mandslinje. Dette arvekrav kunne slesvig-holstenerne gøre brug af i deres agitation for, at hertugdømmerne hørte uadskilleligt sammen. Augustenborgerne og deres arvekrav til både Slesvig og Holsten blev derfor hurtigt et element og et redskab i den slesvig-holstenske bevægelse.

Holstens arvefølge

Kongeloven gjaldt ikke i Holsten, der var et tysk rigslæn. I 1700-tallet begyndte en samlingsproces af hertugdømmet under det oldenburgske kongehus. I 1726 blev det rigssumiddelbare rigsgrevskab Rantzau, etableret i 1650 på arven efter Schauenburg-Pinneberg-linjens uddøen i 1640, indlemmet i de kongelige dele. Schauenburg-slægten var grever af Holsten fra 1110-1459 og hertuger af Slesvig

1386-1459, og Pinneberg-linjen opstod i 1290. I 1761 uddøde den sønderborgske hertuginje Slesvig-Holsten-Sønderborg-Plön, og dets land indlemmedes i de kongelige dele. I den tyske lensret var fyrstelenene arvelige, men kun på sværdsiden (mandsstammen). Der herskede dog ikke primogenitur (bortset fra kurfyrstendømmerne), hvilket vil sige, at alle familiemedlemmer af mandsstammen havde den samme principielle ret til lenet (fælleshåndsföreningen). Efter tidligere afgørelser var de sønderborgske hertuger som nævnt kongehusets arvinger i Oldenburg, og med mageskiftet i 1773, hvor grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst trådte i stedet for de gottorpske dele af Holsten, der inkorporeredes i de kongelige dele, blev de tillige arvinger i Holsten. Efter den ældre glücksborgske hertuginjes uddøen i 1779 var der to arveberettigede sønderborgske hertuginjer til Holsten: Augustenborg (den ældste linje) og Beck-linjen (fra 1825 den yngre glücksborgske hertuginje), der begge nedstammede fra hertug Alexander af Sønderborg.

Efter indlemmelsen af de gottorpske dele af Slesvig i de kongelige dele i 1721 regnede man fra kongerigets side Kongelovens arvefølge for indført i hertugdømmet. For at undgå en dynastisk opsplitning mellem kongeriget og hertugdømmerne arrangerede den danske regering, at kronprins Frederiks (6.) halvsøster, prinsesse Louise Augusta (1771-1843), legitim kongedatter med livlægen Struensee og dronning Caroline Mathilde (1751-75) som uofficielle forældre, blev gift i 1786 endnu ikke fyldt 15 år med Holstens nærmeste lensarving, arvehertug Frederik Christian (2.), hertug af Augustenborg 1794-1814. Kronprins Frederik (6.) var svagelig, og hans halvfarbror, arveprins Frederik (1753-1805), Frederik 5.s søn med dronning Juliane Marie, havde i de første år af sit ægteskab i 1774 med arveprinsesse Sophie Frederikke (1758-94), født prinsesse af Mecklenburg-Schwerin, endnu ingen børn fået. Louise Augustas herkomst sikrede Kongelovens arvefølge i kongerigerne Danmark og Norge og hertugdømmet Slesvig. Forudsætningerne for denne fyrstelige, dynastipolitiske aftale ændrede sig dog radikalt: Den senere Frederik 6. fik børn, dog ingen levedygtige sønner, og arveprins Frederik fik børn. Augustenborgernes selvbevidsthed var til gengæld blevet yderligere styrket ved udsigten til at forene alle kongeslægtenes arvekrav og dermed sikre helstatens udelte enhed.

Kongelovens kvindelige arvefølge ville først indtræde, når den sidste mand af mandsstammen var død. Hvis Frederik 6. hypotetisk havde været den sidste mand, da ville først hans barnløse døtre, derpå hans halvsøster og hendes sønner, prinserne af Augustenborg, have været de nærmeste arvinger. Døtrenes og halvsøsterens frivillige afkald (man opererede reelt ikke med muligheden af regerende dronninger) til fordel for hertugen af Augustenborg ville gøre ham til den nærmeste arving til den danske trone. Ved sin død i 1839 blev Frederik 6. imidlertid afløst af sin fætter

Christian 8., der kun havde en søn og en bror, begge barnløse, hvorfor de ville blive de sidste mænd i det oldenborgske kongehus' mandlige hovedlinje. Christian 8.s anden gemalinde, dronning Caroline Amalie, der var datter af Louise Augusta og Frederik Christian 2., bebrejdede derfor sig selv hele livet for ikke i sit ægteskab fra 1815 at have fået børn med sin gemal og derved holdt sine ambitiøse og opsætsige brødre, hertug Christian August 2. og prins Frederik af Nör (1800-65), i ave. Frederik 7. var resultatet af Christian 8.s første mislykkede ægteskab fra 1806-10 med kusinen Charlotte Frederikke (1784-1840) fra Mecklenburg-Schwerin.

Kimmen til modsætningsforholdet mellem det danske kongehus og Augustenborgerne blev lagt i hertug Christian August 2.s barndom. Holsten havde en dobbeltstilling som dels et tysk rigslæn i det tysk-romerske rige, dels en del af det oldenborgske monarki med grænse ved Elben. I 1806 indlemmede kronprins Frederik (6.) Holsten i Danmark i forbindelse med det tysk-romerske riges opløsning til stor forargelse for Frederik Christian 2., der deri så et anslag mod sin slægts arverettigheder. Det endelige brud indtrådte i 1810, da Frederik 6. modsatte sig sin svogers kandidatur til den svenske trone, efter at den svenske kronprins og efterfølger til den barnløse Carl 13. (1809-18) siden 1809, hertugens egen yngre bror prins Christian August af Augustenborg (1768-1810), var død. Derefter trak hertug Frederik Christian 2. sig tilbage fra alle sine embeder i staten i protest mod Frederik 6. Hans ældste søn, Christian August 2., arvede ved farens død i 1814 hadet til det danske kongehus.

Foruden de regerende kongehuse kan Europas fyrster opdeles i de suveræne (selvstændige) fyrster på linje med de regerende huse. Den gottorpske hertuginje, Slesvig-Holsten-Gottorp (Holsten-Gottorp efter 1721), hørte til denne klasse af regerende fyrster. Endelig var der de ikke-suveræne, titulære fyrster, dvs. uden tilsvarende embede som fx de afdelte sønderborgske hertuginjer. Ikke mindst i det tysk-italienske, statsopsplittede Mellemeuropa var der derfor som nævnt flydende grænser mellem kongelige, fyrstelige og højadelige. En søn til hertug Carl Friedrich af Gottorp (1702-39) havde besteg den russiske kejsertrone som zar Peter 3. i 1762. Ved mageskiftetraktaten i 1773 havde den russiske zarina Katharina 2. den Store på vegne af sin søn, den senere zar Paul 1., forbeholdt sig en arveret til de gottorpske dele af Holsten (Holsten-Kiel), såfremt det danske kongehus' mandslinje uddøde. Man måtte derfor fra dansk side sikre sig den russiske zars godkendelse af, at den danske arvefølge fortsatte gennem et kvindeligt led (landgrevinde Charlottes efterslægt), og at overhovedet for den ældre gottorpske hertuginje, Ruslands kejser, ville afstå fra sine arvekrav til landområderne i Holsten. Landgrevinde Charlottes svigersøn siden maj 1842, prins Christian (9.), blev sendt til Skt. Petersborg i juli 1842 i forbindelse med den russiske zar Nikolaj

1.s (1825-55) sølvbryllup. I 1817 havde han giftet sig med Charlotte (1798-1860), født prinsesse af Preussen.

Denne begivenhed var imidlertid ikke prins Christians første diplomatiske rejse. I 1838 havde den 20-årige officer repræsenteret Danmark og Frederik 6. ved dronning Victorias kroning. Sølvbryllupsmissionen forløb upåklagelig, eftersom det lykkedes at få et fornyet arvemæssigt afkald fra Nikolaj 1., Paul 1.s søn, til de gottorpske dele af Holsten. I 1844 ledsagede prins Christian sin svoger prins Friedrich til hans bryllup i Skt. Petersborg med zarens datter storfyrstinde Alexandra (1825-44). Derved bragte han sig i front som den oplagte kandidat til den danske trone, idet et barn af dette ægteskab ville kunne forene Kongelovens arvefølge (Friedrich som oldebarn på mødrene side af Frederik 5.) med gottorperne som direkte efterkommere af kong Frederik 1., den fjerde oldenborger. Ulykkeligvis døde storfyrstinden dog i barselseng med en dødfødt prins seks måneder efter brylluppet, den 10. august 1844. I Københavns nationalliberale miljø var en forbindelse til det enevældige og reaktionære Rusland, garanten for wienersystemet, ikke populær. I folkeviddet fik den hessiske prins efter 1844 det lidet flatterende tilnavn "Russerprinsen".

I spørgsmålet om de gottorpske dele af Holsten havde den russiske zar også muligheden for at afstå disse områder til de yngre, gottorpske sidelinjer. Storhertugerne af Oldenburg, der som storhertugdømme havde eksklaverne fyrstendømmet Lübeck (Eutin) og fra 1817 fyrstendømmet Birkenfeld i det sydvestlige Rhinland, var en mulighed, ligesom prins Gustaf af Vasa (1799-1877), søn til den i 1809 afsatte svenske kong Gustaf 4. Adolf (1792-1809). I 1751 besteg huset Holsten-Gottorp den svenske trone som den tredje og sidste sidelinje til Vasa-slægten (siden 1523), og de regerede som konger af Sverige frem til 1818, af Norge 1814-18. Adolf Frederik (1751-71), fyrstebiskop af Lübeck, blev konge af Sverige grundet sin farbrors ægteskab med en søster til Sveriges kong Carl 12. (1697-1718). I 1811 søgte den afsatte sønnesøn, Gustaf 4. Adolf, forgæves sin fætter Frederik 6. om opholdstilladelse i hertugdømmerne. Prins Christians (9.) far, prins Wilhelm, var ved den lejlighed budbringeren for kongen. Hans søn, prins Gustaf (1799-1877), trådte i østrigsk tjeneste og blev i 1836 udnævnt til feltmarskalløjtnant i den østrigske hær. I 1829 tildelte den habsburgske kejser ham titlen prins af Vasa.

Reelt var en gottorpsk arvefølge i Holsten dog udelukket af stormagtspolitiske og sikkerhedspolitiske grunde. Rusland var Østersøområdet dominerende stormagt, og tanken om det strategisk beliggende Holsten som fremskudt flådebase (havnebyen Kiel) og brohoved for russisk indflydelse var stærkt foruroligende for de vestlige stormagter Frankrig og ikke mindst Storbritannien. Valget af tronfølger forudsatte således stormagternes accept. Den danske arvefølge

var ikke et internt dansk, men et internationalt, europæisk anliggende. Skræks scenariet for den danske helstat i midten af 1800-tallet var den habsburgske situation, hvor man med indførelsen af betinget kvindelig arvefølge i 1713 søgte at sikre, at de habsburgske arvelande skulle gå udelt i arv. Med den spændte magtbalance mellem stormagterne gav dette spørgsmål anledning til udbruddet af Den Østrigske Arvefølgekrig i 1740. Der var en overhængende risiko for en lignende situation i det danske tilfælde. Augustenborgerne så i dette stormagtspolitiske perspektiv deres chance.

Slesvigs arvefølge

Hvor Augustenborgernes arveret til Holsten ikke kunne drages i tvivl, var deres arvekrav på hertugdømmet Slesvig omvendt langt mere kontroversielt. Ved Hans den Yngres død i 1622 opstod fem afdelte sønderborgske hertuginjer: Ærø (uddød 1633), Sønderborg (hjemfaldet til kronen i 1667 grundet økonomiske problemer, linjen Sønderborg-Franzhagen fra 1676 uddøde i 1709), Nordborg (ældre linje gik fallit i 1669 og uddøde i 1722), Glücksborg (uddød i 1779) og Plön (uddød i 1761). I midten af 1700-tallet blev de øvrige arveberettigede linjer, Augustenborg og Sønderborg-Beck, afkøbt deres arveret til den glücksborgske hertuginje, der uddøde i 1779. Derefter var der ikke længere nogen lensarvinger i Slesvig. Dette arrangement skyldtes den danske regerings frygt for, at hvis et af disse hertughuse besteg en fremmed trone ligesom gottorperne, ville Slesvig risikere at gå tabt pga. fælleshåndforleningen. Denne tyske praksis fik dog aldrig samme gennemslagskraft som i det tyske len Holsten, hvor Christian 9.s økonomisk ruinerede farfar, hertug Friedrich af Sønderborg-Beck, i 1810 som et arvemæssigt erstatningskrav for inddragelsen af ”de plönske lande” i Holsten i 1761 fik tildelt det kongelige gods Wellingbüttel nær Hamborg og ærestitel af dansk generalløjtnant af Frederik 6.

Med de gottorpske deles indlemmelse i de kongelige dele i Slesvig af Frederik 4. i 1721 blev hertugdømmet Slesvig et samlet len under den danske krone. Kongelovens arvefølge i kongerigerne Danmark og Norge blev hermed indført i Slesvig. Frederik 4.s tipoldebarn kronprins Frederik (6.) forsøgte i 1806 at etablere en lignende ordning for Holsten. Allerede fra 1815 indtog Holsten imidlertid atter sammen med det andet tyske forbundsland, Lauenborg, den gamle dobbeltstatus som både medlemmer af Det Tyske Forbund og en del af det danske monarki. Augustenborgerne kunne således ikke hævde, at Slesvig havde den samme saliske arvefølge som Holsten. Historikeren Kristian Erslev hævdede i en bog om Augustenborgernes arvekrav fra 1915, at hertugen af Augustenborg havde haft ret til at arve både Slesvig og Holsten, om end han for Slesvigs

vedkommende skulle have anerkendt den danske konge som sin lensherre. Andre historikere lægger vægt på, at Augustenborgernes arvekrav overhovedet ikke var aktuelt. Med lensoverenskomsten i Odense i 1579 og mageskiftetraktaten i 1773 sad gottorperne som en regerende, suveræn hertugslægt i politisk henseende i uskiftet bo med det danske kongehus; uddøde det ene, indtog det andet begge plads (den gensidige arveret). Derfor havde Augustenborgerne aldrig fået et lensløfte på hertugdømmet Slesvig, hvor fælleshåndsföreningen som nævnt aldrig havde haft samme kraft som i Holsten. Kun Glücksborgerne havde arveret til Slesvig, og de uddøde i 1779.

Tronfølgespørgsmålet blev aktuelt i en national og politisk brydningstid med nationale og liberale oprørsbevægelser. Det slesvigske spørgsmål var altovervejende et nationalt spørgsmål i det sprogligt og nationalt delte Slesvig, hvor kampen stod mellem dansk og tysk, mellem slesvig-holstenismen og Ejder-programmet. Begge grupperinger brugte i kampen om Slesvig statsretlige og historiske argumenter. Samtidig var den danske arvefølge som ovenfor nævnt et internationalt, stormagts- og sikkerhedspolitisk anliggende i kraft af hertugdømmet Holsten. Der var dermed lagt op til et sammensurium af dynastiske, politiske og nationale interesser.

Separatismen

Slesvig-holstenismen understregede foruden de to hertugdømmers samhörighed tillige deres uafhængighed af kongeriget Danmark. Hertug Christian August 2. af Augustenborg havde dog større ambitioner end blot at blive uafhængig, regerende hertug af Slesvig-Holsten. Hertugen nedstammede nemlig ikke blot i lige mandslinje fra det oldenborgske kongehus som fem gange tipoldebarn af Christian 3., men han var tillige på mødrene side i det mindste officielt oldebarn af Frederik 5. og indgik derved i Kongelovens arvefølge. Han stræbte derfor efter at ændre Kongelovens arvefølge til sin fordel for at blive konge af Danmark og derigennem sikre helstatens fortsatte beståen. I 1840'erne rejste han rundt til tyske og andre europæiske hoffer for at vinde international støtte for sin løsning på arvefølgespørgsmålet. Efterhånden som de nationale og politiske skillelinjer i den dansk-tyske helstat blev trukket stadigt skarpere op i løbet af 1840'erne, kom det til at stå klart, at den augustenborgske hertug og hans arvekrav entydigt var blevet spændt for den slesvig-holstenske sag. Hertugen følte sig derfor i et dilemma i forhold til de slesvig-holstenske separatister, men fra dansk side satte man udtrykkeligt lighedstegn mellem slesvig-holstenismen og Augustenborgerne.

Derudover så slesvig-holstenismen sig selv som en del af den nationale og liberale samlingsbestræbelse, der begyndte at vokse frem i de tyske stater efter 1815. Drømmen om et frit og uafhængigt Slesvig-Holsten skulle realiseres i tilknytning til de nationale og liberale bevægelsers kamp for at danne en samlet tysk nation ud af de mange forskellige statsdannelser. Relationen mellem Augustenborgernes arvekrav og slesvig-holstenismen anskueliggør konflikten mellem den dynastisk-legitimistiske begrebsverden og de nye nationale og liberale strømninger.

Det Åbne Brev af 1846

Fra 1844 blev arvefølgespørgsmålet et betændt emne i den offentlige debat i såvel kongeriget som hertugdømmerne og en integreret del af den nationale spænding mellem dansk og tysk i helstaten. Den 8. juli 1846 udstedte Christian 8. det såkaldte Åbne Brev, medunderskrevet af alle statsrådets medlemmer, deriblandt kronprins Frederik (7.) og arveprins Ferdinand, hvori den officielle danske enevældes syn på arvefølgesagen fremlagdes for offentligheden. Det Åbne Brev erklærede, at Kongelovens arvefølge gjaldt i kongeriget Danmark og hertugdømmerne Slesvig og Lauenborg, mens der var tvivlstilfælde med Holstens arvefølge. Storhertug August 1. af Oldenburg (1829-53) nedlagde indsigelse mod Det Åbne Brev ligesom hertug Christian August 2. af Augustenborg og hans bror, Prinsen af Nör (hans gods ved Slien). Sidstnævnte fratrådte i protest sin stilling som statholder i hertugdømmerne; en stilling han i 1842 havde fået tildelt af Christian 8. efter sin halvonkel landgreve Friedrich af Hessen-Kassel (Christian 9.s morbror), der var statholder fra 1836 til 1842. Stænderforsamlingerne i Itzehoe og Slesvig opløste sig selv ved, at flertallene opgav deres sæde i dem. Slesvig var delt næsten ligeligt mellem dansk og tysk med en lille tysk overvægt.

Prinserne af Glücksborg anført af den ældste, Carl (1813-78), der i 1831 havde arvet titlen som hertug af Glücksborg, protesterede ligeledes officielt imod Det Åbne Brev. Som den eneste af de glücksborgske prinsebrødre udstedte prins Christian (9.) derimod en erklæring, hvori han tilsluttede sig konklusionerne i Det Åbne Brev. Prins Christians storebror hertug Carl var den nærmeste arving til Holsten efter Augustenborgerne. Han nedstammede ubrudt fra den oldenborgske mandslinje som seks gange tipoldebarn af Christian 3. Som oldebarn på mødrene side af Frederik 5. indgik han samtidig i Kongelovens arvefølge, og i 1838 giftede han sig med sin kusine på mødrene side, prinsesse Vilhelmine. Prinsessens far, Frederik 6., havde i et forsøg på at forene de to sidegrene i det oldenborgske kongehus med rødder tilbage til Frederik 5.s to dronninger, giftet hende bort til halvfætteren prins Frederik (7.) i 1828. Samme dynastisk-strategiske kalkule lå bag prinsesse

Carolines formæling med halvonklen prins Ferdinand (arveprins fra 1839) i 1829. Efter prins Frederik og prinsesse Vilhelmines skilsmisse i 1837 giftede prinsessen sig på ny året efter. Det nye hertugpar af Glücksborg fik tildelt Kiel Slot som residensbolig. Som den ældste mand i den yngre glücksborgske hertuginje og med en dansk kongedatter som gemalinde anså hertug Carl sig selv som den stærkeste kandidat til den danske trone. Ægteskabet var imidlertid barnløst.

Det Åbne Brev balancerede i sine erklæringer på en knivsæg. På den ene side anerkendte reskriptet Slesvig og Holstens særlige stilling og privilegier i monarkiet (en indrømmelse til slesvig-holstenerne) samtidig med understregningen af helstatens integritet med intentionen om gennemførelsen af den udelte arvefølge også for Holstens vedkommende (afvisning af Augustenborgernes arvekrav). Som en indrømmelse til de danske nationalliberales Ejder-program fastslog Det Åbne Brev hertugdømmet Slesvigs uadskillelige forbindelse med den danske krone. I sine afbalancerede og vage udsagn var Det Åbne Brev symptomatisk for Christian 8.s evindelige kompromispolitik, der søgte at afbøde modsætningerne mellem dansk og tysk i helstaten. Den storm af protester, som Det Åbne Brev blev mødt med i både kongeriget, hertugdømmerne og i Det Tyske Forbund, viste med al ønskelig tydelighed, at denne balancekunst i 1846 var blevet et illusorisk foretagende. Godt halvandet år senere udbrød der krig.

Med Det Åbne Brev var idyllen i hertugdømmerne mellem de hertugfamilier, Augustenborgerne og Glücksborgerne (yngre linje fra 1825), for altid brudt. Forbindelserne mellem den augustenborgske hertugslægt og Sønderborg-Beck-linjen havde historisk dybe rødder. I 1685 giftede hertug Friedrich Ludwig (1719-28) sig med sin kusine den augustenborgske prinsesse Louise Charlotte (1658-1740), datter af hertug Ernst Günther og hans gemalinde, kusinen Augusta (1633-1701), født prinsesse af Glücksborg og navngiver til Augustenborg Slot på Als og slægten. Fra 1836-48 residerede Christian 9.s mor, enkehertuginde Louise Caroline af Glücksborg, på Glücksborg Slot om vinteren og på Louisenlund om sommeren, hvor de to familier også besøgte hinanden på hhv. Glücksborg Slot og Gråsten Slot. På Gråsten Slot fik den augustenborgske hertugfamilie i 1840'erne ofte besøg af den danske eventyrdigter H. C. Andersen, der kom for at læse op af sine eventyr. Enkehertuginde stod det augustenborgske hertugpar meget nær, da faren til hertuginde Louise (1796-1867), gift i 1820 med Christian August 2., lensgreve Conrad Danneskiold-Samsøe (1774-1823) fra Gisselfeld på Sydsjælland, havde været en god beskytter af prins Wilhelm i hans første år i København.

Med udstedelsen af Det Åbne Brev i 1846 var disse gensidige familiebesøg om sommeren for tid. Enkehertuginde timedes at opleve, at hendes fjerdeældste søn, prins Christian (9.), som den eneste

fra de to hertugfamilier kæmpede på dansk side i den første slesvigske krig, også kaldet Treårskrigen, der udbrød i 1848. Harmonien i den glücksborgske familie forsvandt som dug for solen, og enkehertuginen såvel som sine sønner var ulykkelige vidner dertil. Hun forlod Glücksborg Slot i 1848 for aldrig mere at gense det. Det idyllisk beliggende slot på sydsiden af Flensborg Fjord blev under Treårskrigen indrettet til feltlazaret.

Krigens udbrud

Inspireret af den franske Februarrevolution i Paris 1848 tog begivenhederne for alvor fart i det danske monarki i marts måned. I kongeriget Danmark gik regeringen af i København og blev afløst af det nationalliberale Martsministerium. Enevælden var på nærmest ingen tid blevet fortid. I Slesvig-Holsten dannedes som modtræk en provisorisk regering i Kiel, der den 24. marts 1848 ved et ublodigt kup under ledelse af prinsen af Nör satte sig i besiddelse af fæstningen i Rendsborg ved Ejderen. Soldaterne i fæstningen sluttede sig til oprøret mod hertugen, kong Frederik 7., der i januar samme år havde afløst sin far som Danmarks konge. Bruddet var dermed uundgåeligt. Set fra dansk side var aktionen udtryk for et forræderisk oprør, og borgerkrigen i den dansk-tyske helstat var en realitet.

Blandt soldaterne i fæstningen i Rendsborg var hertug Carl af Glücksborg. 18 år gammel var han i 1831 med rang af kaptajn blevet placeret i Det Oldenborgske Infanteriregiment i fæstningsbyen. Hertugen stillede sig på de slesvig-holstenske oprøreres side som kommandant af en slesvig-holstensk infanteribrigade. Den næstældste søn, prins Friedrich (1814-85), blev i 1831 i en alder af 17 år udnævnt til ritmester i Det Holstenske Dragonregiment i Itzehoe. I 1846 rejste han til Paris, hvor han blev modtaget af Frankrigs kong Louis Philippe (1830-48), den franske borgerkonge (yngre sidelinje Orléans til Huset Bourbon), hvis adkomst til tronen skyldtes den franske Julirevolution i 1830. Af Guds nåde var udeladt af hans titulatur, som lød ”Franskmændenes Konge” (ligesom ”Belgiernes konge” i det belgiske kongehus fra 1831). Som holstensk officer lå prins Friedrichs sympatier i 1848 på oprørernes side, og han tilsluttede sig slesvig-holstenerne.

Prins Christians (9.) valg

Prins Christian (9.) havde ni søskende, tre søstre, to ældre og en yngre, og seks brødre, tre ældre og tre yngre. Som uddannet officer i kongeriget Danmark i København deltog prins Christian (9.) på

den danske side. Han kunne have valgt at følge Beck-linjens stolte preussiske militærtraditioner. På hjemrejsen fra studieturen med rejsefællen prins Friedrich af Hessen-Kassel blev han i 1841 som nævnt tilbudt en ansættelse i det preussiske garderkorps af den preussiske kong Friedrich Wilhelm 4. Prins Christian (9.) kunne være blevet officer i den russiske hær som sin tipoldefar og hans ældre bror, og som hans farfar med lidet succes havde forsøgt i 1797-98. Han kunne have gået i østrigsk habsburgsk tjeneste som sin tipoldefars fætter hertug Friedrich Wilhelm 1. af Sønderborg-Beck, der faldt i 1719 for Østrig og den tysk-romerske kejser. For fuldstændighedens skyld skal nævnes en yngre bror til Christian 9.s tiptipoldefar, hertug Friedrich Ludwig, prins Anton Günther (1666-1744), der var nederlandsk general og guvernør i Den Spanske Arvefølgekrig. Efter fem generationer af Beck-linjen vendte slægten tilbage til udgangspunktet med prins Wilhelms indtræden i dansk militærtjeneste. Prins Christian (9.) fulgte i sin fars fodspor som uddannet officer i den danske hær. I Treårskrigen blev han i sin egenskab af ritmester i Hestgarden kommanderet til hertugdømmerne, men i modsætning til sine brødre kom han og hans lille deling (150 mand) aldrig i kamp.

Samme brogede mønster kan iagttages i de øvrige dansk-tyske, sønderborgske hertuglinjer som i alle af datidens europæiske fyrstehuse. I Sønderborg-Plön-linjen tjente hertug August af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Plön-Nordborg (1679-99) som officer i hæren i Brandenburg, hvor han bl.a. udmærkede sig i krigene mod Det Osmanniske Rige (1683-99) og i Den Skånske Krig (1675-79). Hans yngre bror Bernhard (1639-76) var først som menig i den spanske hær, dernæst i Braunschweig-Lüneburg og i den danske hær i Den Skånske Krig. Hertug Hans Adolf af Sønderborg-Plön (1671-1704) deltog ligeledes i krigene mod osmannerne som sin halvnevø hertug Georg Christian af Sønderborg (Kosovo 1689-90), ligesom han i 1704 kæmpede mod Ungarn for Danmark i en koalition bestående af Habsburgmonarkiet og det tysk-romerske kejserrige. I 1617 deltog den første hertug af Sønderborg-Plön, Joachim Ernst (1622-71), i den såkaldte Uskok-krig (1615-18) for det tysk-romerske kejserrige mod republikken Venedig. Hertug Joachim Ernst 2. af Sønderborg-Plön-Rethwisch (1671-1700) var general for det spanske, habsburgske kongehus i De Spanske Nederlande og konverterede til katolicismen i 1673. Hertug Philip Ernst af Glücksborg (1698-1729), der var i dansk militærtjeneste, deltog i Den Pfalziske Arvefølgekrig (1688-97) ligesom sin halvfætter Hertug Frederik af Augustenborg, der faldt i krigen i 1692.

Ved kong Christian 9.s 25-års regeringsjubilæum i 1888 ønskede man fra officielt dansk hold at markere, at kongen som ung glücksborgsk prins havde stået på den rigtige side i Treårskrigen. I anledning af jubilæet malede Otto Bache et maleri, der gengav Hestgardens indskibning i Korsør

den 20. juni 1848 på vej til Flensborg og krigsskuepladsen i hertugdømmet Slesvig. Prins Christian (9.) står til højre i baggrunden som billedets fikspunkt. Overfor sin kabinetssekretær, J. P. Trap (1810-85), bemærkede kongen mange år senere, at det var dynastiske omstændigheder, der lå til grund for hans valg til tronfølger i 1853 og ikke hans nationale stillingtagen og placering i Treårskrigen, som var den almindelige folkelige opfattelse.

Dette udsagn afslørede prins Christians (9.) reelle holdning under Treårskrigen fra 1848-50. Prins Christian (9.) var opdraget med enevældens helstatsideologi, hvor han som slesviger var sin helstatsmonark tro og lydig. Fra dansk side kæmpede man for gennemførelsen af Ejderprogrammet, som var den nye, danske regerings officielle politik foruden formentlig kong Frederik 7.s. For prins Christian (9.) måtte Treårskrigen derfor uanset udfaldet, selv med en dansk sejr over de slesvig-holstenske oprørere, være en ubetinget katastrofe, da den centrerede sig om, på hvilken måde helstaten skulle opløses. Hans efterfølgende valg til det oldenborgske monarkis tronfølger i 1853 forpligtede ham følgelig til at fastslå denne afgørelses uafhængighed af nationale stridigheder, der truede med at ophæve helstaten. Kong Christian 9. havde ret i, at hans adkomst til den danske trone var hævet over flygtige, nationale stemninger, om end det med baggrund i Treårskrigen og dens udfald blev nemmere at affeje Augustenborgernes arvekrav.

Prins Christians (9.) to ældste brødre, Carl og Friedrich, tjente som officerer i den slesvig-holstenske hær og deltog på de slesvig-holstenske separatisters side i krigen. Ved at gå over på oprørernes side brød de deres troskabsed til den danske konge. Denne handling kontrasterede voldsomt med prins Christians (9.) helstatsterminologi, hvor kongetroskab og loyalitet var fremtrædende værdier.

Splittede familier

Udbruddet af den første slesvigske krig i 1848 gjorde en ende på helstatens dansk-tyske blandingskultur, hvoraf ikke mindst prins Christian (9.) og prinsesse Louise var udgåede. Prins Christian (9.) var som prins af to sønderborgske hertuginjer (Beck og Glücksborg) dansk-tysk prins. Somrene tilbragte familien på Louisenlund, landgreve Carls sommerresidens. Hos morforældrene, statholderparret Carl og Louise, Frederik 6.s faster, var der jævnligt besøg af den danske kongefamilie på det slesvigske landsted. Prinsesse Louise af Hessen-Kassel var tysk prinsesse, født i 1817 i det tyske kurfyrstendømme, hvor familien opholdt sig under faderens, landgreve Wilhelms (landgreve Carls brorsøn), udsendelse som deltager i den danske styrke, der

efter Napoleonskrigenes afslutning fik lov til at deltage i besættelsen af det overvundne Frankrig. Fra 1820 voksede Louise op i København. Det hessiske fyrstehus havde nære bånd til det danske kongehus, hvorfor på baggrund af familiehistorien prinsesse Louise tillige kan betegnes som en dansk-tysk prinsesse.

I sin uddannelse fik prinsessen undervisning af guldaldermalere som den dansk-norske Martinus Rørbye (1803-48) og Wilhelm Marstrand (1810-73), ligesom den dansk-tyske komponist Friedrich Kuhlau (1786-1832) stod for musikundervisningen. I sin enkestand på Glücksborg Slot blev enkehertuginde underholdt af de yngste børn, der spillede og sang melodier af den dansk-tyske komponist C. E. F. Weyse (1774-1842). Weyse var modsat Kuhlau født i det danske monarki, i byen Altona (forstad til Hamborg).

Christian (9.) og Louise var opvokset med helstatspatriotismen, der i de første årtier af 1800-tallet kunne forenes med den dansk-nationale helstatsidentitet, der var opstået i kølvandet på krigene med Storbritannien i begyndelsen af århundredet (Slaget på Reden 1801 og Københavns bombardement 1807). Fra omkring 1830 splittedes dette dansk-tyske miljø imidlertid med opkomsten af den slesvig-holstenske bevægelse, efterfulgt af den dansk-nationale bevægelse fra omkring 1840 i Nordslesvig og kongeriget. Betegnelsen holstener, der hidtil havde angivet en tro undersåt under den danske konge, skiftede i 1840'erne i en dansk sammenhæng betydning til nu at være lig med en tysker. Det gamle statholderpar på Gottorp Slot blev forskånet for at opleve den dansk-tyske konflikt i hertugdømmerne. Landgrevinde Louise døde i januar 1831 efter næsten 65 års ægteskab med landgreve Carl af Hessen-Kassel. Umiddelbart efter døde svigersønnen hertug Wilhelm, og datteren Louise Caroline sad tilbage med ti børn i alderen to til 20 år. Enkehertuginde boede derefter hos sin gamle far på Gottorp frem til hans død som 91-årig i 1836, hvorefter hun med de yngste børn flyttede tilbage til Glücksborg Slot.

Et eksempel på en helstatspatriot var den kongetro holstener Grev Conrad Rantzau-Breitenburg (1773-1845), der bl.a. som gehejmestatsminister fra 1831 var en formidler mellem dansk og tysk i helstaten. I øvrigt var han sammen med hertug Wilhelm en af rejseledsagerne på prins Frederiks (7.) dannelses- og studierejse i Italien og Schweiz 1826-28. Et andet eksempel er Christian Bernstorff (1769-1835) af den nordtyske adelsslægt Bernstorff, der fra 1751 til 1810 med få afbrydelser udgjorde et helt dynasti i besættelsen af den danske udenrigsministerpost. Fra 1797-1810 var Christian Bernstorff udenrigsminister. Fra 1818 til sin død var han udenrigsminister i Preussen. Denne karrierevej fortæller om et Europa, der endnu ikke var fast afgrænset af nationalstater med tilhørende loyalitetsbånd. Bare få årtier senere var Christian Bernstorffs historie utænkelig.

Den nationale konflikt mellem dansk og tysk, udmøntet i Treårskrigen, betød, at kongehuset og en række fyrstelige og adelige slægter blev brudt op i uforsonlige lejre. Christian 8.s dronning Caroline Amalie måtte se sine to brødre, den danske konges egen svogre, begå åbent oprør mod sin gemal. Historikeren Anders Monrad Møller har dog på baggrund af sin udgivelse af Christian 8.s brevveksling med den augustenburgske hertugfamilie (2005-08) afdækket, hvorledes fyrstinden var mindst lige så bevidst om sit ophav som augustenburgsk prinsesse som dansk dronning. Dronningen opretholdt en tæt konspiratorisk kontakt til sine brødre, både før, under og efter krigen. På Amalienborgmuseet i Christian 8.s Palæ kan man i dag i en genopstilling af Christian 9.s arbejdsværelse se et portræt af den oldenburgske dronning. Fotografiet af Caroline Amalie er placeret opad et stort bogskab med udsåret dansk våben (tre løver og ni hjerter) på toppen; et møbel, som kong Christian 9. ved sin indflytning i residenspalæet (Christian 9.s Palæ) i 1865 medbragte fra Det Gule Palæ. Fra 1865 stammer derimod bl.a. et trefløjet skab til kongens våbensamling, hvoraf en del har tilhørt Frederik 6. og Christian 8. Prins Christian (9.) følte sig livet igennem nært tilknyttet Frederik 6., men han havde også et godt forhold til sin gudfar halvonklen Christian 8., efter hvem han var opkaldt.

Dronning Caroline Amalie stod i et valg mellem at støtte sine brødres arverettigheder eller sin gemals dynastisk-legitime ditto, hvor hun entydigt synes at have valgt det første. Christian 9. stod sin halvkusine og endnu fjernere slægtning enkedronning Caroline Amalie meget nær. I breve til dronningen og enkedronningen udtrykte prins Christian (9.) sin mening om fyrstindens situation i forhold til sine to kontroversielle brødre. Muligvis belært af egne erfaringer med tilsvarende splid i den glücksborgske hertugfamilie opfordrede han hende til at opretholde kontakten med hertugen og prinsen af Augustenborg efter Treårskrigen. Enkedronningen efterlod sig en lang perlekæde med brillantlås, som hun brugte til at bære sin gemals, Christian 8.s portrætminiature fra 1840, omkranset af brillanter, i. Den lange perlekæde var moderne i 1820'erne og i begyndelsen af 1830'erne, og både dronning Caroline Amalie og hendes to kusiner arveprinsesse Caroline og hertuginde Vilhelmine af Glücksborg er afbildede med denne mode. Både portrættet og perlekæden testamenterede enkedronningen til kronen via sin niece dronning Louise. I dag kan de ses på Amalienborgmuseet, der huser de danske kronjuveler, som er kommet til Rosenborgsamlingen i det glücksborgske kongehus' tid, dvs. i tiden efter 1863.

Christian 8.s enkedronning Caroline Amalie residerede fra 1848-81 i Levetzaus (Christian 8.s Palæ), det nordvestlige palæ på Amalienborg, og fra 1839-52 residerede Frederik 6.s enkedronning Marie Sophie Frederikke i Schacks Palæ (Christian 9.s Palæ), det sydøstlige palæ. Enkedronning

Marie Sophie Frederikke gennemlevede til sin store sorg at se sin svigersøn hertug Carl blandt oprørerne. Enkedronningen udtrykte engang lige så klogt som urealistisk: ”Når man er et ædelt menneske, er det da ikke ligegyldigt, om man er dansk eller tysk?”. Denne bemærkning understreger den traditionelle dynastisk-legitime tilgang, der begrebsligt slet ikke evnede at tage højde for nationalismens styrke og sprængkraft i 1800-tallet.

Også adelige slægter i den dansk-tyske helstat oplevede med den første slesvigske krig fra 1848-50 intern splid og uenigheder. Nationalismens fremkomst i 1800-tallet og den nationale patriotismes opståen kombineret med adelsfamiliernes kosmopolitiske fædrelandsbegreb udstillede slægternes traditionelle transnationale forbindelser med deraf følgende konflikter og opsplitning i nationalismens tidsalder. Den mecklenburgske uradelsslægt Moltke bestod af flere danske og tyske linjer. Helmuth von Moltke (1800-91) fra storhertugdømmet Mecklenburg-Schwerin blev ligesom prins Christian (9.) uddannet som landkadet og officer i København, for efterfølgende at blive preussisk generalfeltmarskal og generalstabschef i bl.a. krigen mod Danmark i 1864. Fra 1835-39 tjente han i Det Osmanniske Riges hær. Hans bror Bernhard Moltke (1804-71) var deputeret i Tyske Kancelli (regeringskontor for hertugdømmerne), og efter 1864 trådte han i preussisk militærtjeneste. Brødrenes halvnevø, generalmajor og chef for Københavns væbning, Otto Moltke (1827-97), deltog i begge slesvigske krige på dansk side, og i 1866 blev han naturaliseret (dvs. godkendt) som dansk adelsmand. Den dansk-holstenske Grev Carl Moltke (1798-1866) beklædte en række danske ministerposter i 1850'erne og 60'erne på helstatens fundament, mens en slægtning, Grev Magnus Moltke (1783-1864), var slesvig-holstener, og som en konsekvens heraf sendte han sin kammerherrenøgle og sit ridderkors tilbage i 1848.

Slægten Scheel-Plessen opstod i begyndelsen af 1700-tallet i kraft af en ægteskabelig forbindelse mellem den danske uradelsslægt Skeel og den mecklenburgske uradelsslægt Plessen. Slægten ejede både godser i Holsten og i kongeriget, herunder bl.a. Fussingø nær Randers og sjællandske godser som Selsø i Hornsherred. En fremtrædende repræsentant for slægten i 1800-tallet var Carl Scheel-Plessen (1811-92), medlem af det slesvig-holstenske ridderskab, præsident for den holstenske stænderforsamling fra 1855 og personlig ven med prins Christian (9.). Han hævdede de holstenske rettigheder inden for helstatens rammer og arbejdede for en løsere personalunion mellem kongeriget og hertugdømmerne. I 1888 blev han af den tyske kejser udnævnt til preussisk greve. Slægtens nære forbindelser til Tyskland resulterede i, at den danske stat efter 2. verdenskrig konfiskerede Fussingø som tysk ejendom i 1946. En bror til Carl Scheel-Plessen, Otto Plessen (1816-97), var dansk

diplomat i russisk tjeneste, og som sådan spillede han en hovedrolle i valget af prins Christian (9.) til helstatens tronfølger.

I en linje af den danske uradelsslægt Krabbe mærkede man også til Treårskrigen. Brødre til F. A. M. Krabbe (1808-91), ejer af Hald Hovedgård ved Viborg fra 1851-81, kæmpede i krigen på dansk side. Oluf Krabbe (1789-1864), oberstløjtnant, blev såret i slaget ved Slesvig den 23. april 1848 og udmærkede sig under slaget ved Mysunde ved Slien i efteråret 1850. Carl Krabbe (1793-1849), major, såredes ved Fredericia i juli 1849 og døde tre dage efter. Begge brødre havde sønner med i krigen. En slægtning, kaptajn Just Christian Frederik Krabbe (1805-61), var tysk gift og garnisoneret i Rendsborg. Ved kuppet den 24. marts 1848 troede han på sin tidligere chef, prinsen af Augustenborg (prinsen af Nör), der som tidligere statholder også havde været militær øverstkommanderende i hertugdømmerne. Han sluttede sig til de slesvig-holstenske oprørere og var med i det første slag i krigen ved Bov nord for Flensborg den 9. april 1848, hvorefter han tog sin afsked og fortrød sit parti.

En gren af den tyske uradelsslægt von Krogh sad i første halvdel af 1800-tallet på Aastrupgaard ved Haderslev. Denne adelsslægt bestod fortrinsvis af slesvigske officerer og embedsmænd, og som de fleste adels- og embedsmandsfamilier i helstaten blev også von Krogh splittet mellem dansk-national identitet, slesvig-holstenismen og helstatspatriotismen. Af seks sønner fra Aastrupgaard var Godske Hans Ernst von Krogh (1778-1852), amtmand over Husum-Bredsted amter, kongetro helstatsmand og modstander af den provisoriske regering i Slesvig-Holsten. Han tog sin afsked i 1848. Caspar Hermann von Krogh (1784-1866) var formentlig slesvig-holstensk sindet, men gjorde sig ikke gældende politisk. Gerhard Christoph von Krogh (1785-1860) var dansk officer og general i Treårskrigen. I 1848 blev han forbigået som øverstbefalende pga. sine problematiske familierelationer i Slesvig. Han var overgeneral i slaget på Isted Hede den 25. juli 1850. Friedrich Christian von Krogh (1790-1867), amtmand i Tønder Amt, afskediges i april 1848 af den provisoriske regering pga. sin tilslutning til helstaten. Georg Friedrich von Krogh (1793-1864), amtsforvalter og husfoged (kongelig udnævnt embedsmand i Slesvig og Holsten) for Haderslev Vesteramt, sympatiserede med slesvig-holstenerne og stillede sig i spidsen for et frikorps.

Gerhard von Kroghs historie eksponerer som mange andre eksempler, at der ikke nødvendigvis var en sammenhæng mellem det talte sprog (opvokset i en tysktalende familie) og så det nationale sindelag. Han fik et slagtilfælde i 1856, og som en hædersbevisning fik han en bolig i Schacks Palæ på Amalienborg, hvor enkedronning Marie Sophie Frederikke var død fire år forinden. I årene 1854-64 havde Højesteret til huse i palæet. Den danske krigshelt blev begravet fra Holmens Kirke

med deltagelse af kongehuset. I 1865 flyttede det nye kongepar, Christian 9. og dronning Louise, ind i palæet.

En delvis borgerkrig: Julius, Hans og Nicolaus

Borgerkrigen i den dansk-tyske helstat havde potentiale til at udvikle sig til et europæisk anliggende, da krigen var et led i den generelle tendens i hele Europa med nationale og liberale oprørsforsøg, der truede den eksisterende magtbalance og politiske orden (wienersystemet).

Borgerkrigen blev hurtigt et stormagtspolitisk anliggende i Europa. De tyske stater var i 1848 også præget af revolution (Marts-revolutionerne), hvilket havde resulteret i, at Tysklands nationale samling for alvor var kommet på den politiske dagsorden. I Preussen agiterede man for Slesvigs forbindelse med Holsten og for hertugdømmets optagelse i Det Tyske Forbund. Den preussiske kong Friedrich Wilhelm 4. besluttede at sende et troppekontingent af sted til støtte for den slesvig-holstenske hær. Treårskrigen havde således også en anden side. Der var i virkeligheden ikke kun tale om en intern borger(broder)krig, som de ovenfor nævnte familieeksempler fremdrager, men også en egentlig krig mellem Danmark og frem for alt Preussen, men tillige de tyske stater i Det Tyske Forbund.

Historien om prins Christians (9.) tre yngste brødre og deres placering i den første slesvigske krig fremhæver det forhold, at krigen ikke ensidigt kan beskrives som en borgerkrig. Prins Julius (1824-1903) blev med Christian 8.s godkendelse sendt til Berlin for at blive preussisk officer. Da han var omkring 18 år udnævntes han til løjtnant ved Husarregimentet i Aschersleben. Som preussisk officer følte han sig tvunget til at støtte oprøret mod Danmark i 1848, da han tilfældigvis tilhørte det troppekontingent, som Preussen sendte oprørerne til undsætning. Prins Hans (1825-1911) indtrådte ligeledes med den danske konges velsignelse i en alder af 17 år i Det Preussiske Infanteriregiment Nr. 27, som var stationeret i Magdeburg. Herfra blev han senere forflyttet til Berlin, hvor han under Marts-revolutionen i 1848 blev udkommanderet til at nedkæmpe en gadedemonstration. Senere samme år blev også han indrulleret i de styrker, hvormed Preussen støttede slesvig-holstenerne.

Den tredje bror, familiens Benjamin, prins Nicolaus (1828-49), opkaldt efter sin gudfar zar Nikolaj 1., var egentlig tiltænkt en stilling som russisk officer af sin gudfar, men i 1845 kom han til København og fik et værelse i Det Gule Palæ hos sin bror Christian (9.) og uddannedes dér ved Husarerne i Jægersborg. Prinsen drog i februar 1849 til Berlin for at uddanne sig til preussisk

officer. Han døde dog efter ved et uheld at have forvekslet hostemedicin med en vitriolopløsning samme år i Wien.

Modsat hertug Carl og prins Friedrich brød prins Julius og Hans ikke nogen troskabsed, fordi de deltog i krigen som frivillige preussiske officerer. Tværtimod havde de handlet på opfordring fra deres herre, kongen af Preussen, der tilskyndede frivillige til at komme slesvig-holstenerne til hjælp. De to prinser deltog i krigens første, mest aktive fase på oprørernes side sammen med ca. 50 andre preussiske officerer og de preussiske hjælpestyrker. I 1849 bad de to glücksborgske prinser sig fritaget for militærtjeneste i krigen, uden tvivl af samvittighedsmæssige årsager. De vidste udmærkede, at deres ældre bror prins Christian (9.) var at finde blandt fjendens tropper i den danske Hestgarde. Med de to brøders afvigende stilling i forhold til de to ældste brødre in mente er det måske næppe tilfældigt, at et portræt af prins Julius pryder Christian 9.s arbejdsværelse, side om side med enkedronning Caroline Amalie.

Det Tyske Forbund tog fælles beslutninger i forbundsdagen i Frankfurt am Main, der som fællestysk forum afløste rigsdagen for det tysk-romerske rige i Regensburg. I begge forsamlinger var den danske konge repræsenteret som lensmand i det tysk-romerske rige (hertug af Holsten) og i Det Tyske Forbund (hertug af Holsten og Lauenborg). Staterne i Det Tyske Forbund var forpligtede til at støtte hinanden militært i tilfælde af krig. I Treårskrigen bakkede forbundet militært op om Slesvig-Holsten, og dets soldater deltog i felttogene mod Danmark i 1848 og 1849. Det var fortrinsvis nordtyske stater, der gjorde sig gældende i Treårskrigen. Som fremtrædende eksempler kan udover Preussen nævnes storhertugdømmet Mecklenburg-Schwerin (1815-1918), kongeriget Hannover (1814-66) og hertugdømmet Braunschweig (1815-1918). Den danske Kong Frederik 7. førte således en krig imod sin mors eget fødeland (Mecklenburg-Schwerin), ligesom det danske kongehus' fjerne slægtninge i storhertugdømmet Oldenburg (Holsten-Gottorp) også som tysk forbundsland tog del i felttoget. Det gamle kurfyrstendømme Bayern, der i 1806 ophøjedes til kongerige, stillede ligeledes en militærstyrke mod Danmark i 1849.

Kurfyrstendømmet Hessen-Kassel (også kaldet Kurhessen) deltog i krigen mod Danmark i 1849. Det gamle landgrevskab, der i 1803 ophøjedes til kurfyrstendømme, bevarede sin nye status i Det Tyske Forbund, uagtet at der ikke længere var en tysk-romersk kejser at vælge. De yngre linjer af Huset Hessen-Kassel fortsatte dog med at benytte sig af landgrevetitlen som titulær titel. Prins Christian (9.) kom derved til at føre krig imod sin egen gemalindes fødeland og sin halvfætter kurfyrst Friedrich Wilhelm 1. (1847-75). Prinsesse Louise udtalte i 1850 efter et besøg i Hessen-Kassel, at den lidenskabeligt hadefulde stemning mod prins Christian (9.) havde været hende

uendelig smerteligt. Hertug Adolf 1. af Nassau ledte i 1849 en brigade tyske tropper mod Danmark. Året efter afslutningen på krigen, i 1851, giftede han sig som nævnt med den senere dronning Louises niece. Hertug Ernst 2. af Sachsen-Coburg-Gotha (1844-93), der født i 1818 var samme årgang som prins Christian (9.), blev som øverstkommanderende for de tyske forbundstropper i det sejrrige søslag i Eckernförde Fjord i april 1849 tysk nationalhelt. Hans yngre bror var den britiske prinsgemal, Albert (1819-61), gift i 1840 med dronning Victoria af Storbritannien og Irland. Regentparrets ældste søn, prins Edward (7.) af Wales, giftede sig i øvrigt i foråret 1863 med prins Christian (9.) og prinsesse Louises ældste datter, prinsesse Alexandra (1844-1925).

Krigens forløb

Det første reelle slag i krigen fandt sted den 9. april 1848 ved Bov, og udfaldet var en dansk sejr. De tysksindede slesvig-holstenere fik imidlertid som nævnt militær støtte af Preussen og Det Tyske Forbund, og den forenede preussisk-slesvig-holstenske hær med 30.000 soldater slog den underlegne danske hær på 10-12.000 soldater i slaget ved Slesvig by påskedag den 23. april. Den danske hær trak sig tilbage til Als, og dermed kunne preusserne rykke op gennem Slesvig, krydse Kongeåen og i begyndelsen af maj besætte store dele af Nørrejylland. Rusland, der udenrigspolitisk optrådte som den reaktionære garant i Europa, pressede den revolutionære regering i Preussen til at rømme Jylland og forblive syd for Kongeåen. I slutningen af maj forlod den preussiske konges soldater kongeriget Danmark. På dansk side opnåede man et momentum ved at vinde slagene ved Nybøl og Dybbøl den 28. maj og 5. juni. I juli blev der indledt våbenstilstandsforhandlinger, der den 26. august i Malmø mandede ud i en aftalt syv måneders våbenstilstand.

I denne periode overvejede den danske regering en deling af Slesvig. Disse tanker var dog stærkt omstridte i regeringens eget bagland, og kong Frederik 7. udtalte i forbindelse med troppeparaden på Lerbæk Mark nær Jelling ved Vejle den 18. september ordene ”Det skal ej ske”. Som officer i Hestgarden overværede prins Christian (9.) denne historiske begivenhed. Danmark opsagde i det nye år våbenstilstanden, og krigen blev i april 1849 genoptaget. Den 5. april mistede den danske flåde linjeskibet ”Christian 8.” i Eckernförde Fjord, og derefter rykkede den 40.000 mand store tyske forbundshær op i Jylland. Den 23. april var der ildkampe i Kolding by, og i begyndelsen af maj besatte fjendtlige tropper for anden gang Nørrejylland. Den slesvig-holstenske hær belejrede Fredericia, men den 6. juli 1849 lykkedes det de indesluttede danske tropper at bryde belejringen

med et sejrrikt udfald. Denne begivenhed gav et vældigt rygstød til den danske side i krigen, og i slutningen af juli forlod preusserne atter Jylland. Der blev på ny undertegnet en fredsaftale.

I 1849 blev prins Friedrich afskediget som dansk ritmester, da han havde fulgt de slesvig-holstenske oprørere. Samme år trak han sig fra krigen ligesom hertug Carl, hvilket betød, at prins Christians (9.) fem brødre, der enten deltog i krigen under slesvig-holstensk eller preussisk førerskab, i krigens andet år alle var udtrådte af krigen. Den tyske alliance mod Danmark oplevede under krigen betydelige interne gnidninger, da de uensartede grupperingers motivation for at indtræde i krigen var højst forskellige. Preussen var med for, at kongen kunne fremstå som forsvarer af undertrykte tyskere, og hæren kunne få lidt tiltrængt krigserfaring. Konservative preussere var i opposition til både Det Tyske Forbund og slesvig-holstenerne, for de betragtede dem som indbegrebet af de nationale strømninger og derved som tilhængere af de nye, liberale tanker om en demokratisering af statsmagten og indførelse af konstitutionelle monarkier. Forbundssoldaterne kunne heller ikke lide oprørerne, fordi de havde brudt deres ed mod deres lovformelige konge. Kun slesvig-holstenerne kæmpede helhjertet mod Danmark.

Slesvig-holstenerne genoptog til sidst på egen hånd krigen, og den 25. juli 1850 i slaget på Isted Hede blev de eftertrykkeligt slået af den danske hær. Tabstallene opgjortes til i alt 6.400 døde og sårede, hvad der gjorde slaget til et af de blodigste i Nordens historie.

Folkenes forår

Prins Christians (9.) to år ældre bror, prins Wilhelm (1816-93), blev efter sin konfirmation hentet til København i 1833 af Frederik 6., som udnævnte ham til kaptajn i artilleriet. Da hans militære fremtidsmuligheder ikke var store i Danmark efter Napoleonskrigenes afslutning, trådte han i 1835 med Frederik 6.s tilladelse i østrigsk krigstjeneste og forblev i Østrig i næsten 40 år. Som den eneste af brødrene i den yngre glücksborgske hertuginje deltog prins Wilhelm derfor ikke i Treårskrigen. I et europæisk perspektiv på prins Christians (9.) krigsdeltagelse i 1848-50 synes det således oplagt at inddrage Habsburgmonarkiet.

Habsburgmonarkiet var i lighed med bl.a. den danske helstat, den britiske helstat, Det Russiske Kejserrige og Det Osmanniske Rige multinationale konglomeratstatsdannelser, der bestod af en række forskellige nationaliteter. Habsburgmonarkiet bestod fx af østrigere, tyskere, italienere, tjekkere, slovenere, kroaterne, ungarere, polakker, rumænere og ukrainere. Ved Wienerkongressen i 1814-15 blev Habsburgmonarkiet et geografisk sammenhængende multinationalt imperium efter

afgivelsen i 1805 af territorier i det sydvesttyske område, De Østrigske Nederlande vendte ikke tilbage efter den franske besættelse fra 1794-1814, og i Norditalien etableredes kongeriget Lombardiet-Veneto med den østrigske kejser som konge. Politisk og administrativt vedblev Habsburgmonarkiet dog at være opdelt i fx kongeriger, ærke- og storhertugdømmer og hertugdømmer. Modsætningen til konglomeratstaterne var de omkring 300 mellemstore og diminutive tyske og italienske stater. De var overvejende sprogligt og etnisk ensartede enheder, da de kun udgjorde en del af en nation. Med nationalismens fremkomst og nationalstaten som opstillet ideal skulle der i Tyskland og Italien dannes en nation ud af mange forskellige statsdannelser, mens de enkelte nationer i fx den danske helstat og Habsburgmonarkiet kæmpede for deres egen stat. Forsøget på at få skabt sammenhæng mellem nation og stat udløste derfor ofte konflikter både inden for og imellem de eksisterende stater.

I 1835 blev prins Wilhelm udnævnt til østrigsk ritmester. Hans herre var i første omgang kejser Ferdinand 1. (1793-1875), kejser af Østrig 1835-48, søn af Frans 1. Frans var tysk-romersk kejser som Frans 2. 1792-1806 og som Frans 1. kejser af Østrig fra 1804 til 1835. Fra 1453 fik alle prinser og prinsesser af det habsburgske dynasti titel af ærkehertug/inde. Ærkehertugdømmet Østrig (1453-1918) var indtil 1806 en del af det tysk-romerske kejserrige. Det italienske område bestod i grundtræk efter Wienerkongressen af pavestaten (Kirkestaten) med provinserne Umbrien, Marche og Romagna, fire (fra 1849 tre) kongeriger, fx Lombardiet-Veneto og Illyrien under kejserriget Østrig, storhertugdømmet Toscana, fire (fra 1829 tre og fra 1847 to) hertugdømmer, fyrstendømmet Monaco og republikken San Marino. Det sydlige kongerige, Begge Sicilier, regeredes af den spanske linje i det fransk-spanske dynasti Bourbonerne. Huset Bourbon sad på den franske trone fra 1589-1830, afbrudt af den franske revolution og Napoleonstiden 1792-1815, og fra år 1700 tillige på den spanske trone. Fra 1734-1861 (officielt fra en indledende fredsaftale i 1735) regerede Bourbon-dynastiet kongerigerne Napoli og Sicilien (afbrudt af Napoleonskrigene), fra 1816 kongeriget Begge Sicilier, da de to middelalderlige kongedømmer nedlagdes. Da Karl 3. i 1759 blev spansk konge, overdragedes Napoli og Sicilien til en yngre søn. Siden 1720 regerede det siddende dynasti i hertugdømmet Savoyen, Savoyen, over kongeriget Sardinien-Piemonte, hvis trone i den forbindelse blev opgivet af de habsburgske og bourbonske tronprætendenter til den spanske trone.

Ved Wienerkongressen fik medlemmer af den habsburgske kejserfamilie overdraget tronen i fyrstestaterne Toscana, Parma og Modena. Storhertugdømmet Toscana havde tidligere været i den habsburgske kejserfamilies besiddelse fra 1737-1801, fra 1765 Habsburg-Lothringen-dynastiet. Toscana var reelt en vasalstat under Habsburgmonarkiet, skønt formelt ikke en del af det

habsburgske imperium. Hertugdømmet Parma var fra 1735-48 under habsburgsk styre, der derefter afløstes af Bourbonerne. I 1814 blev Parma givet til Marie Louise (1791-1847), datter af kejser Frans 1. i hans andet ægteskab med Maria Theresa af Napoli og Sicilien (1772-1807). Marie Louise var i 1810 blevet formælet med Frankrigs Napoleon 1. i et forsøg på at give et element af dynastisk legitimitet til Bonaparte-opkomlingen fra Korsika. I 1847 blev Parma atter givet til Bourbonerne (Bourbon-Parma), som i den mellemliggende periode fra 1815 havde haft hertugdømmet Lucca. Hertugdømmet Modena var fra 1814 underlagt en sidelinje til Huset Habsburg, Habsburg-Este.

I 1830'erne opstod den italienske nationale enhedsbevægelse. Revolutionsåret 1848, også benævnt med den romantiske betegnelse "Folkenes forår", blev indledt med en opstand i januar i Palermo på Sicilien, hvor byens indbyggere drev kong Ferdinand 2.s (1830-59) soldater ud. I Rom var der oprør mod paven, som flygtede. I Milano (Lombardiet) og Venedig (Veneto) drev man de østrigske soldater ud. Oprøret i Milano og revolutioner i andre dele af Habsburgmonarkiet fik kong Carl Albert af Sardinien-Piemonte (1831-49) til at erklære kejserriget Østrig krig. Kongen søgte at udnytte situationen til at erobre Milano og Lombardiet fra det svækkede kejserrige. Sardinien-Piemontes hær blev imidlertid hurtigt besejret. Carl Albert måtte trække sig tilbage og blev afløst af sin søn Victor Emmanuel 2. Også i det øvrige Italien blev oprørene slået ned. Sardinien-Piemonte indgik i 1850'erne en alliance med Frankrigs kejser Napoleon 3. (1852-70), Napoleon 1.s nevø. Da Den Italiensk-Østrigske Krig begyndte i 1859 var Habsburgmonarkiet i krig med både Sardinien-Piemonte og Frankrig. Prins Wilhelm deltog i det østrigske felttog i det nordlige Italien, hvor de vigtigste slag fandt sted ved Magenta vest for Milano (4. juni) og ved Solferino i provinsen Mantova i Lombardiet (20. juni). Kejserriget Østrig måtte ved fredsslutningen samme år afstå Lombardiet til Frankrig, der leverede det videre til Sardinien-Piemonte til gengæld for kongerigets fransktalende områder Nizza (Nice) og Savoyen, der ved en folkeafstemning tilsluttede sig Frankrig. Østrig måtte på grund af krigen opgive sin traditionelle støtte til fyrsterne i staterne Parma, Modena og Toscana, der erobredes og indlemmedes i kongeriget Sardinien-Piemonte 1859-60. Begge Sicilier erobredes i 1860, og i 1861 oprettedes kongeriget Italien med Victor Emmanuel 2. som den første konge (indtil sin død i 1878). I 1866 fik Italien Veneto pga. dets støtte til Preussen i Den Preussisk-Østrigske Krig, og i 1870 opløstes Kirkestaten; først i 1929 blev valgmonarkiet Vatikanstaten oprettet.

Disse begivenheder påvirkede den habsburgske kejserfamilie, hvor sammenholdet blev sat på en hård prøve. Kejser Ferdinand 1. giftede sig i 1831 med Maria Anna (1803-84), datter af kong Victor Emanuel 1. af Sardinien-Piemonte (1802-21) og Maria Theresa af sidelinjen Habsburg-Este (1773-

1832). Hendes ældre søster Maria Beatrice (1792-1840) giftede sig i 1812 med sin morbror, den østrigske ærkehertug hertug Frans 4. af Modena (1814-46). Hendes tvillingsøster, Maria Theresa (1803-79), giftede sig i 1820 med hertug Carl 2. af Parma (1847-49). Kejserindens yngre søster, Maria Christina (1812-36), giftede sig i 1832 med kong Ferdinand 2. af Begge Sicilier. Kejserinde Maria Anna var således på sin fædrene side af Huset Savoyen, og på sin mødrene side tilhørte hun Huset Habsburg. Hun måtte opleve, at hendes fødeland, Sardinien-Piemonte, anført af hendes slægtning kong Carl Albert, der tilhørte en sidelinje (Carignano) til Victor Emanuel 1.s Savoyendynasti, førte krig mod Østrig (1848-49), hvis kejser var hendes egen gemal. Denne krig forårsagede indirekte hendes svogers (Carl 2.) abdikation som hertug af Parma i 1849, efter at de østrigske soldater havde forsøgt at bakke ham op militært. Hendes søstersøn hertug Frans 5. af Modena (1846-59) og hendes søsters barnebarn Robert 1. af Parma (1854-59) måtte i 1859 opgive deres positioner som hertuger, da hertugdømmerne blev indlemmet i Sardinien-Piemonte som en udløber af krigen samme år. Italiens samlingsproces udstillede med andre ord, hvordan traditionelle dynastiske forbindelser altid havde gået på tværs af nationale skel.

Det var således ikke kun den dansk-tyske helstat og dets oldenborgske dynasti, der blev påvirket af nationalismen. Det danske kongehus' dynastiske forbindelser med de slesvig-holstenske sidelinjer Augustenborgerne og Glücksborgerne blev mere end problematiske med udbruddet af Treårskrigen i 1848. På samme måde blev de historisk nære, oftest politisk motiverede dynastiske forbindelser, som det habsburgske kejserdynasti havde med de italienske monarkier, sprængfarlige, da Sardinien-Piemontes konger stillede sig i spidsen for den italiensk-nationale bevægelse. Nedenstående eksempel bevidner disse traditionsrige forbindelser gennem generationer. Dronningerne til kong Carl Albert og kong Victor Emmanuel 2., ærkehertuginde Maria Theresa af Østrig (1801-55) og Adelheid af Østrig (1822-55), var kusiner (børnebørn af kejser Leopold 2. (1790-92)), samtidig med at sidstnævnte kongepar var fætter og kusine. Under krigen 1848-49 mellem Sardinien-Piemonte og Habsburgmonarkiet, også kaldet Den Første Italienske Uafhængighedskrig, måtte de to dronninger se deres habsburgske slægtninge kæmpe imod deres nye hjemland. Som et kompromis mellem det gamle, dynastisk funderede Europa og den nationale, folkesuverænitetsterminologi lød den italienske konges titulatur fra 1861 "af Guds nåde og folkets vilje Konge af Italien".

Som en kuriositet kan nævnes, at den danske kong Christian 9.s yngste barnebarn, prinsesse Margrethe (1895-1992), yngste datter af kongeparrets yngste søn, prins Valdemar (1858-1939), i 1921 giftede sig med prins René af Bourbon-Parma (1894-1962). Prinsesse Margrethes mor var den

franske prinsesse Marie af Orléans (1865-1909), oldebarn af borgerkongen Louis Philippe, og den danske prinsesse var derfor blevet katolsk opdraget modsat sine fire ældre brødre. Prins René var nr. 16 ud af en børneflokk på 21 levedygtige børn, som hans far, hertug Robert 1., satte i verden i to ægteskaber. En søster, Zita (1892-1989), blev via sit ægteskab med ærkehertug Karl (1.) Østrigs sidste kejserinde (1916-18). Et af Christian 9.s oldebørn, den græske prinsesse Irene (1904-74), giftede sig i 1939 med prins Aimone af Savoyen-Aosta (1900-48) (Savoyen), hertug af Spoleto og Aosta. Han var halvnevø til den italienske kong Victor Emmanuel 3. (1900-46).

I december 1848 abdicerede kejser Ferdinand 1. og overlod tronen til sin 18-årige nevø, kejser Frans Josef 1. (1848-1916). Den nye kejser så det som sin opgave at holde sammen på Habsburgernes besiddelser over for såvel nationale som nationalliberale separatistbevægelser i det udstrakte rige. De østrigske Habsburgere blev fra år 1700 tillige valgt til konger af et samlet Ungarn (Habsburgmonarkiet). I 1848 udbrød der et oprør i kongeriget Ungarn mod det østrigske overherredømme. Den nye kejsers halvonkel ærkehertug Stephan (1817-67), Ferdinand 1.s fætter, var vicekonge (statholder) i Ungarn 1847-48. Ungarn var dog ikke nogen sproglig, kulturel eller national enhed. De forskellige, modstridende nationale og politiske interesser udnyttede regeringen i Wien til fulde. Kongeriget Kroatien, der ligesom Ungarn hørte til de Habsburgske arvelande, der ikke hørte til det tysk-romerske rige og senere Det Tyske Forbund, tog parti for den østrigske kejser mod Ungarn. Da det i løbet af sommeren 1848 trak op til et militært opgør, flygtede vicekongen til Wien. Prins Christians (9.) storebror prins Wilhelm kæmpede som østrigsk major i Ungarn i 1848-49, hvor han pådrog sig et sabelhug i hovedet, hvis ar ikke lod sig skjule i resten af hans liv.

I foråret 1849 kom den russiske zar den østrigske kejser til hjælp. Polske frivillige deltog i den ungarske frihedskamp. Wienerkongressen havde overdraget Rusland det polske kongedømme i personalunion, fra 1832 realunion (Kongres-Polen (1815-67)). Zaren var altså konge af Polen (Kongres-Polen). En af prins Christians (9.) farfars få militære succeser omhandler i øvrigt et preussisk felttog mod Polen i 1794 forud for Polens tredje og sidste deling mellem Preussen, Habsburgmonarkiet og Rusland i 1795. Efter få, hektiske kampe modtog Rusland ungarernes overgivelse i 1849. I 1851 blev prins Wilhelm udnævnt til elefantridder af sin halvfætter kong Frederik 7.

Som nationale separatistbevægelser i multinationale statsdannelser har slesvig-holstenismen i den dansk-tyske helstat og fx Norditalien og Ungarn i Habsburgmonarkiet visse lighedspunkter. Både den ungarske løsrivelsesbevægelse og slesvig-holstenerne søgte forgæves at realisere deres

forehavende ved hjælp af mulige tronkandidater fra det regerende dynasti (Habsburg-Lothringen) og i Slesvig-Holsten sidelinjen Augustenborgerne til det oldenborgske kongehus.

I juni 1848 udbrød der oprør i Prag i kongeriget Bøhmen (hovedsagelig det nuværende Tjekkiet). Bøhmen havde fra middelalderen været et kongerige i det tysk-romerske rige, samtidig med at det som habsburgsk arveland fra 1526 var en del af Det Østrigske Imperium. Af de oprindelige syv kurfyrster, fastlagt i den såkaldte gyldne bulle i 1356, hørte kongen af Bøhmen til de fire verdslige (de tre andre var hertugen af Sachsen, markgreven af Brandenburg og greven af Pfalz). De tjekkiske, slaviske nationalister advokerede for panslavismen, en national bevægelse, der ville samle alle de slaviske folkeslag i en fælles statsdannelse. En afart heraf var sydslavismen, der lå til grund for dannelsen af kongeriget Jugoslavien i 1918 (officiel betegnelse i 1929) med det serbiske kongehus (Karadjordjevic) som den multinationale stats fyrstehus.

Et sidestykke til panslavismen var pangermanismen, der bestræbte sig på at skabe et Tyskland, som omfattede alle folk af tysk nationalitet. Diskussionerne om den nationale afgrænsning af Tyskland som stat spillede en central rolle i den tyske nationalforsamling i Frankfurt am Main, der var et resultat af martsrevolutionerne. I efteråret 1848 udtalte flertallet i forsamlingen, at de tysktalende østrigere i kejserriget Østrig skulle medregnes i et nyt tysk rige under forudsætning af, at den østrigske kejsers forhold til Bøhmen (en del af Det Tyske Forbund), Ungarn og Lombardiet-Veneto (begge uden for Det Tyske Forbund) skulle begrænses til en personalunion. Kejser Frans Josef og hans regering forlangte imidlertid de nævnte habsburgske områder med til et Stortyskland.

Mange overvejende katolske vest- og sydtyske medlemmer støttede kejseren for at dæmme op for det protestantiske Preussens indflydelse. Resultatet blev, at parlamentet i marts 1849 med 267 stemmer imod 263 besluttede at tilbyde kong Friedrich Wilhelm 4. af Preussen Tysklands arvelige kejsertrone. Kongens afvisning af tilbuddet kan delvist tilskrives tilbuddets brud med det dynastiske princip. I 1848 havde Frankfurt-parlamentet udnævnt ærkehertug Johann af Østrig (1782-1859), kejser Ferdinand 1.s farbror, til tysk regent. Efter Martsrevolutionens fallit trådte han tilbage i 1849. Det Tyske Forbund blev genoprettet i 1850 under ledelse af Østrig. Revolutionens romantiske ideal om en samlet tysk nation var slået fejl.

Kongeriget Preussen var ved Wienerkongressen fra 1814-15 blevet udvidet med hele Westfalen og områder på begge sider af Rhinen. Det nye kongerige var en geografisk splittet stat, hvad Preussen historisk set ligesom langt hovedparten af de tyske fyrstestater altid havde været. Sprogligt og nationalt var der heller ikke tale om en ensartet tysk stat (fx de gamle polske områder). Det Tyske Forbund og Østrigs position blev langsomt undergravet af det fremadstormende Preussen.

Østrig og Preussens kamp om magten i Tyskland udspillede sig bl.a. i årene 1848-50 i spørgsmålet om en lille- eller stortysk løsning. I 1864 forenede Preussen og Østrig sig dog i en krig mod Danmark (Den Dansk-Tyske Krig i 1864), hvis følge blev, at Danmarks kong Christian 9. måtte afgive hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg til Preussen og Østrig (Wienerfreden 30. oktober 1864). Allerede to år efter var Preussen og Østrig dog i krig med hinanden i den såkaldte Preussisk-Østrigske Krig eller Syvugerskrigen i juni-juli 1866. Prins Christians (9.) bror prins Wilhelm kæmpede atter for Østrig mod Preussen og udmærkede sig i slaget den 3. juli ved Königgrätz (Sadowa) ved Elben i Bøhmen ved at dække det østrigske tilbagetog på fortrinlig vis. I Pragfreden den 23. august 1866 opløstes Det Tyske Forbund, og hertugdømmerne Slesvig (under preussisk administration fra 1864-65) og Holsten (under østrigsk administration fra 1864-65) indlemmedes i Preussen i 1867 ligesom mange af de tyske stater, der havde støttet Østrig i krigen. Hertugdømmet Lauenborg var under preussisk administration fra 1864-65 og i personalunion med Preussen fra 1865-76, hvorefter hertugdømmet indlemmedes i Preussen.

Kongeriget Sachsen (siden 1806), hvis kurfyrstelige linje regeredes af den albertinske linje i dynastiet Wettin (1547-1806) og som konger (1806-1918), støttede Østrig ligesom kongeriget Bayern (Wittelsbach). Som det eneste af de såkaldte ernestinske fyrstendømmer inden for det sachsiske wettinske dynasti deltog Sachsen-Meiningen på Østrigs side i krigen i 1866. Alle tre fyrstestater bevarede deres selvstændighed. Andre af Østrigs forbundsfæller som kongeriget Hannover (Welf), hertugdømmet Nassau, kurfyrstendømmet Hessen-Kassel og bystaten Frankfurt am Main blev imidlertid annekteret af Preussen ligesom Slesvig, Holsten og Lauenborg. Det nye, storpreussiske kongerige dannede i 1867 Det Nordtyske Forbund, der omfattede det tyske område nord for Main-floden. Christian 9. og dronning Louises yngste datter, prinsesse Thyra (1853-1933), giftede sig i øvrigt i 1878 med den hannoveranske ekskronprins Ernst August, hertugen af Cumberland (1845-1923), søn af den sidste konge af Hannover, Georg 5. (1851-66), død i 1878.

Den tyske og italienske nationale enhedsbevægelse og nationale bevægelser med et større transstatsligt sigte som fx panslavismen og pangermanismen kan anskues som europæiske paralleller til det nordiske modstykke, skandinavismen. Fra 1830'erne blev denne nationalpolitiske bevægelse artikuleret blandt intellektuelle, nationalt bevidste studenter og dele af borgerskabet i fortrinsvis den dansk-tyske helstat, men tillige Sverige og Norge. Skandinavismen kan betragtes som en del af den nationalliberale bevægelse i Danmark med front mod dets sidestykke, de tysk-nationale samlingsbestrebelse og for Sveriges vedkommende også mod Rusland, hvorunder Finland hørte som storfyrstendømme i perioden 1809-1917. Skandinavismen gav sig udslag i form

af mange norske og svenske frivillige til den danske hær i den første slesvigske krig 1848-50. I krigen deltog flere norske officerer, heriblandt Friedrich Adolph Schleppegrell (1792-1850), der havde forladt Norge, da landet afstædes til Sverige, og den dansk-norsk-tyske helstat opløstes i 1814.

I det skandinavistiske statsprojekt så man den oldenborgske mandslinjes uddøen med den barnløse Frederik 7. som et dynastisk middel til politisk at opnå en skandinavisk statskonstruktion i form af en fælles skandinavisk tronfølger til den danske trone fra det svensk-norske kongehus, Bernadotterne. Denne dynastiske skandinavisme var første gang blevet anvendt i 1809, da den dansk-tyske prins Christian August af Augustenborg (1768-1810) valgtes til svensk kronprins, men han døde året efter. I 1810 blev den franske marskal Jean-Baptiste Bernadotte valgt til svensk tronfølger, og i 1818 besteg han den svensk-norske trone under navnet Carl 14. Johan (Carl 3. Johan i Norge) (1818-44) og grundlagde derved det nuværende svenske kongehus. I den anden monark af Bernadotte-dynastiet, kong Oscar 1. (1844-59), fik skandinavismen en varm fortaler. Hans skiftende fremfærd under den dansk-tyske konflikt 1848-50 umuliggjorde især danske skandinavisters drøm om at se Bernadotte-kongen som Nordens fælles monark efter den barnløse oldenborger Frederik 7. I 1848 blev kong Oscar 1.s tredjeældste søn, den 19-årige prins Oscar, den senere Oscar 2. af Sverige-Norge (1872-1907), angivelig i dybeste hemmelighed tilbudt adoption af Frederik 7.

Midt i 1840'erne talte man endvidere om, at den danske tronkandidat, den unge enkemand prins Friedrich af Hessen-Kassel, kunne blive ægtefælle til den svensk-norske prinsesse Eugénie (1830-89), Oscar 1.s eneste datter. Denne forbindelse rummede skandinavistiske perspektiver om Nordens forening under ét dynasti. Et sådant ægteskab, der aldrig blev realiseret, ville utvivlsomt have øget prinsens popularitet i de dansk-nationale og skandinaviske kredse, hvor han i forvejen var temmelig uglest som "Russerprinsen". I parentes bemærket kan det oplyses, at prins Friedrichs tipoldefar landgreve Wilhelm 8. af Hessen-Kassel (1751-60) var lillebror til landgreve Friedrich 1. af Hessen-Kassel (1730-51), der blev konge af Sverige (1720-51). Det hessiske hus regerede i Sverige som den anden sidelinje til Vasa-dynastiet.

Skandinavismen anså ikke mindst i kraft af arvefølgespørgsmålet det danske monarki som en størrelse, der var inkluderet og integreret som instrument og identitetsfaktor i de nationalpolitiske bestræbelser i Danmark for et skandinavisk fællesskab. Den dynastiske dimension udgjorde primus motoren i skandinavismens drøm om en samlet skandinavisk statsdannelse. I forlængelse heraf lå nationalismen, der som et tilskud til det dynastiske gav et formodet fælles sæt af kulturelle og politiske værdier. Prins Oscar (2.) havde dog ingen legal arveret til den danske trone. Forsøget på en

dynastisk skandinavisme med baggrund i det danske tronfølgespørgsmål forekom imidlertid også utopisk efter valget af prins Christian (9.) af Glücksborg til helstatens tronfølger i 1853. Den danske udenrigsminister og ministeren for Slesvig 1859-60, baron Carl Frederik Blixen-Finecke (1822-73), foreslog, at tronfølgeren prins Christian (9.) skulle være statholder i Holsten og Lauenborg. Dette statholderskab ville uvægerligt have bragt tronfølgeren i konflikt med den danske offentlighed, der ville se ham som et villigt redskab i slesvig-holstenernes hænder. Derudover kunne udnævnelsen tolkes som et anslag mod helstatspolitikken, som prins Christian (9.) selv forsvarede mod den ejderdanske regering. Baronen, der siden 1854 var gift med prinsesse Augusta af Hessen-Kassel (1823-89) og dermed svoger til prins Christian (9.), arbejdede formentlig for at ændre tronfølgen til at blive skandinavisk, således at en personalunion kunne opstå ved første vakance i enten Danmark eller Sverige-Norge. Med prins Christian (9.) som statholder i Holsten og Lauenborg kunne vejen åbnes for kongeriget og Slesvigs tilslutning til en nordisk union under den svensk-norske konge.

I 1850'erne kulminerede skandinavismen i det nordiske studentermøde i Uppsala og Stockholm 1856. Med Oscar 1.s ældste søn som kong Carl 15. (Carl 4. i Norge) (1859-72) kom skandinavismen til udtryk i møder 1860 og 1862 med den danske kollega, Frederik 7. I januar 1863 henvendte den danske regering i streng fortrolighed gennem to af sine ministre sig til den svenske gesandt med et forslag om en skandinavisk forbundsstat under den svensk-norske konge. Den svenske regering afviste forslaget. I krigen i 1864 slukkede de skandinavistiske forhåbninger. Danmark og kong Christian 9. stod alene mod Preussen og Østrig i den fatale krig. Fra dansk side var skandinavismen dog ikke afgået ved døden, og ideen om en dynastisk forbindelse mellem det nye svensk-norske dynasti og den ældgamle danske kongeslægt blev realiseret i 1869 med brylluppet mellem den danske kronprins Frederik (8.) og den svensk-norske prinsesse Lovisa (Louise) (1851-1926), datter af Carl 15.

Valget af prins Christian (9.) til tronfølger

Med udfaldet af Treårskrigen havde den augustenburgske og glücksborgske hertuginje udelukket sig selv som mulige emner til den danske trone. Augustenborgerne havde med prins Frederik af Nör deltaget aktivt ved fronten. Hans bror, hertug Christian August 2., havde holdt sig betydeligt mere i baggrunden. Augustenborgerne blev for deres landsskadelige og tysksindede virksomhed landsforvist af den danske monarks lande; en landsforvisning, som deres søster, den danske enkedronning Caroline Amalie, måtte overvære. Efter flugten fra Als erhvervede hertugslægten

Primkenau Slot i Schlesien (tysk-polsk-tjekkisk grænseområde), som for broderpartens vedkommende havde været en del af Preussen siden 1742.

Det blev også fremdraget som argument mod Augustenborgernes arvekrav, at de gennem generationer havde haft tradition for at gifte sig under deres stand. Hertug Christian August 2. var gift med Louise, født Danneskiold-Samsøe, der som adelsslægt oveni købet nedstammede fra Christian 5.s affære med Sophie Amalie Moth (1654-1719), der blev grevinde af Samsø. Prins Frederik Wilhelm af Augustenborg (1668-1714) giftede sig ind i den holstenske uradelsslægt Ahlefeldt, hans søn hertug Christian August (1731-54) giftede sig ind i Danneskiold-Samsøeslægten som den første augustenburgske hertug. Disse ikke-standsmæssige ægteskaber var dog ikke en foreteelse reserveret Augustenborgerne. Prins Christians (9.) farmor var eksempelvis grevinde (Friederike af Schlieben 1757-1827) og hans oldemor var grevinde Charlotte af Dohna-Schlodien i Leistenau (1738-86), gift med fætterten prins Carl Anton.

Den glücksborgske hertug Carl og prins Friedrich blev frataget deres danske ordner som følge af deres slesvig-holstenske krigstjeneste under Treårskrigen. Umiddelbart efter krigen boede brødrene i Dresden i Sachsen, indtil hertug Carl i 1853 blev taget til nåde igen af det danske kongehus primært på grund af sin gemalindes værdighed som dansk kongedatter. Samme år fik han overdraget sommerresidensen Louisenlund af sin mor, enkehertuginde Louise Caroline, og afgav modstræbende Glücksborg Slot til kong Frederik 7. Også prins Friedrich blev tilgivet, og da hans første søn i 1855 blev døbt Friedrich Ferdinand, var kong Frederik 7. og arveprins Ferdinand barnets faddere. Kejser Frans Josef 1. dekorerede prins Wilhelm med St. Stephans-ordenen, da han som 56-årig i 1872 trak sig tilbage fra østrigsk krigstjeneste. Han tilbragte sine sidste 19 år i Danmark (udnævnt til dansk general 1880) sammen med lillebroren prins Hans, der i sine sidste 48 år fra 1863 boede i København. Brødrene blev i hhv. 1893 og 1911 bisat i Roskilde Domkirke, der siden 1500-tallet uden afbrydelse har været de danske monarkers gravkirke. I årene mellem den første og anden slesvigske krig steg prins Julius i graderne i det preussiske husarregiment, i 1852 premierløjtnant, i 1854 ritmester og 1860 major. Sidstnævnte år besøgte han Paris og Napoleon 3. sammen med sin bror prins Hans. Hans nationale konflikt blev reaktiveret i 1864, da Preussen angreb Danmark, og han søgte samme år sin afsked.

Uagtet at Augustenborgerne og Glücksborgerne med deres optræden under Treårskrigen havde umuliggjort sig selv som tronprætendenter, så mandede det danske arvefølgespørgsmål alligevel ud i, at en sønderborgsk prins, den glücksborgske prins Christian (9.), blev dansk tronfølger. Dette

forhold skyldtes en kombination af afkald fra Kongelovens arvinger og afkald fra den gottorpske hertugslægt (det russiske kejserhus).

Prins Friedrich af Hessen-Kassel var kun to år yngre end sin svoger prins Christian (9.), og i årene efter 1844 overvejede han et nyt giftermål med en russisk storfyrstinde, Olga (1822-92), en storesøster til Alexandra. Et sådant giftermål ville på ny sikre ham gottorpsk blod og russisk rygstøtte til sit krav på den danske trone. I 1846 giftede storfyrstinde Olga sig dog med kong Carl 1. af Württemberg (1864-91). I 1847 indledte han et skandaløst forhold til Augusta Nielsen (1822-1902), der var solodanserinde på Det Kongelige Teater, og tabte derved københavnernes respekt og agtelse. Da slaget om den danske trone var tabt, tilskyndede den russiske zar Nikolaj 1. ham til at søge at blive regerende kurfyrste af Hessen-Kassel. Den ældre kurfyrstelige linje af Huset Hessen-Kassel så ud til uden arveberettiget afkom at uddø med kurfyrst Friedrich Wilhelm 1., prins Christian (9.), prinsesse Louise og prins Friedrichs halvfætter og sønnesøn til landgreve Wilhelm 9., fra 1803 kurfyrste under navnet Wilhelm 1. Prins Friedrich giftede sig atter i 1853 med den preussiske prinsesse Anna (1836-1918), datter af den preussiske prins Karl (1801-83), bror til kongerne Friedrich Wilhelm 4. og Wilhelm 1. (1861-88), tysk kejser fra 1871-88. Han forlod Danmark i 1864, men han vandt aldrig den hessiske trone, der som nævnt nedlagdes i 1866.

Omkring 1850 meldte arvestorhertug Peter (2.) af Oldenburg, storhertug fra 1853-1900, sig som muligt dansk tronfølgeremne. Arvestorhertugen, der var årgang 1827, var søn af storhertug August 1., der i 1846 havde protesteret mod konklusionerne i Det Åbne Brev. Storhertugfamilien fra Oldenburg var af Huset Holsten-Gottorp, og den kunne derfor gøre et arvekrav gældende til de gamle gottorpske dele af Holsten. Dertil kom, at storhertugerne af Oldenburg nedstammede direkte fra den oldenburgske mandslinje som efterkommere af kong Frederik 1. Storhertug August 1. var fem gange tipoldebarn af den danske konge. Den gottorpske linje (Slesvig-Holsten-Gottorp) var regerende hertuger i Slesvig og Holsten, i Slesvig i perioden 1544-1721. Den danske konge var dels hertugen af Gottorp og de øvrige småhertugers lensherre, dels sin egen lensmand i de kongelige dele af Slesvig. I 1721 blev den danske monark enehertug i Slesvig, i 1773 Holsten.

At gottorperne var en regerende hertugslægt aflæses i de fornemme ægteskabelige forbindelser, som hertugslægten var i stand til at indgå. Hertugerne Johan Adolf (1590-1616) og Christian Albrecht (1659-94) giftede sig med søstre til de danske konger Christian 4. (1588-1648) og Christian 5., og hertug Friedrich 3. (1616-59) var gift med en prinsesse fra kurfyrstendømmet Sachsen. Der var dog tillige forbindelser til de sønderborgske hertuglinjer: Den første hertug af Sønderborg-Plön, Joachim Ernst, giftede sig i 1633 med Dorothea Augusta (1602-82), datter af

hertug Johan Adolf. Storhertug August 1.s far, storhertug Peter 1. (1823-29), var søn af prins Georg Ludwig af Holsten-Gottorp (1719-63), preussisk generalløjtnant og russisk feltmarskal, og Sophie Charlotte (1722-63), født prinsesse af Sønderborg-Beck og datter af hertug Friedrich Wilhelm 2. Hun havde først været gift med en preussisk generalmajor, borggreve Alexander Emilius af Dohna-Wartenberg-Schlodien (1704-45), der faldt i Den Østrigske Arvefølgekrig. Det sidste hertugpar af Sønderborg-Beck, prins Christians (9.) forældre, boede i perioden 1810-25 på Gottorp Slot, hvorved Sønderborg-Beck-linjens forbindelser til det gottorpske hus symbolsk afrundes.

Den russiske zar Nikolaj 1. støttede arvestorhertug Peters (2.) tronkandidatur, ikke mindst fordi den oldenborgske storhertugfamilie traditionelt var stærkt indgiftet i den russiske kejserfamilie. Storhertug August 1.s lillebror (arvestorhertug Peters farbror), hertug Georg af Oldenburg (1784-1812), giftede sig i 1809 med den russiske storfyrstinde Katharina Pavlona (1788-1819), datter af zar Paul 1., der under sin mors formynderskab var hertug af Holsten-Gottorp 1762-73. Zarina Katharina 2. den Store, der var født prinsesse af Anhalt-Zerbst (Askanien), tilhørte på sin mødre side den gottorpske slægt. Hertug Georg rejste i 1808 til Skt. Petersborg i Rusland, blev guvernør af Estland og hans efterslægt assimileredes i det russiske samfund og kejserfamilie. Hans oldebarn hertug Peter af Oldenburg (1868-1924) var fra 1901 indtil ægteskabets opløsning i 1916 gift med den sidste russiske storfyrstinde, Olga (1882-1960), yngste datter af zar Alexander 3. (1881-94) og zarina Dagmar (1847-1928), mellemste datter af Christian 9. og dronning Louise.

Den russiske kejsers støtte var dog mere end halvhjertet. Nikolaj 1. havde allerede i 1842 i forbindelse med den såkaldte sølvbryllupsmission givet afkald på sit arvekrav til de gottorpske dele af Holsten. På de betingelser, der blev stillet, viste arvestorhertugen sig også uinteressert i den danske trone. Storhertug Peter 2. genfremsatte sit arvekrav på de gottorpske dele af Holsten i forbindelse med den anden slesvigske krig i 1864. Ved underskrivelsen af en traktat i Kiel den 23. februar 1867 gav han afkald på sit arvekrav til gengæld for udvidelse af eksklaven fyrstendømmet Lübeck (Eutin) med området omkring byen Ahrensböök som compensation. Dermed opnåede storhertugdømmet Oldenburg adgang til Østersøen.

I 1849 begyndte man at tale om hertug Maximilian af Leuchtenberg (1835-52) som et potentielt emne til den danske trone. Hertugen, der levede fra 1817-52, var af Beauharnais-slægten som yngste søn af Napoleon 1.s stedsøn, Eugène de Beauharnais (1781-1824). Hans søster Joséphine af Leuchtenberg (1807-76) var i 1823 blevet gift med den svensk-norske kronprins Oscar (1.) og var derved Sverige-Norges dronning fra 1844-59. Hertugen var halvnevø til Frankrigs kejser Napoleon 3. og fætter til den habsburgske kejser Frans Josef 1. Hertug Maximilian giftede sig i 1839 med

Marie (1819-76), født storfyrstinde af Rusland og storesøster til Alexandra, der kortvarigt var gift i 1844 med prins Friedrich af Hessen-Kassel. Hertugen af Leuchtenberg kunne således i kravet på den danske trone ligesom sin svoger påberåbe sig et giftermål med det gottorpske hus (Holsten-Gottorp-Romanov), der nedstammede ubrudt i lige linje fra den oldenborgske mandslinje. Begge storfyrstinder var desuden af Frederik 3.s arveslægt og indgik derfor i Kongelovens arvefølge, bl.a. via deres tre gange tipoldefar hertug Christian Albrecht af Slesvig-Holsten-Gottorp (1641-95, hertug fra 1659), der var gift med Frederik 3.s datter prinsesse Frederikke Amalie (1649-1704). Dette måtte dog dynastisk forekomme som en ret så teoretisk mulighed sammenlignet med den hessiske prins, der på sin mødre side var oldebarn af Frederik 5. og derfor betydelig nærmere i Kongelovens arvefølge end hertugen af Leuchtenberg, der ikke selv indgik i Kongelovens arvefølge.

Julirevolutionen i 1830 i Paris med dens eftervirkninger i Europa, den belgiske revolution (eneste succesfulde), de nationalliberale opstande mod Rusland i rigets del af Polen-Litauen og i Kongres-Polen (1830-31), nationalliberale opstande mod kejserriget Østrig i Norditalien (1830-31) samt spirende nationalliberale opstande i Det Tyske Forbund, repræsenterede den første alvorlige anfægtelse af Wienerkongressens konservative, dynastiske Europa. Revolutionerne i 1848 blev nedkæmpet militært i løbet af 1849, i mange tyske stater med Preussens hjælp. Den østrigske kejser knækkede opstandene, undertiden med hjælp fra den russiske zar, i Ungarn, de italienske stater, Wien og Bøhmen, der foruden at være et center for den panslaviske nationalisme også rummede den tjekkiske nationalisme, der kæmpede for Bøhmens selvstændighed ligesom fx separatisterne i Ungarn og Slesvig-Holsten. Som helhed førte opstandene således ikke til de ønskede mål: republikanske eller konstitutionelt-monarkistiske, nationale forfatninger. Umiddelbart var den danske junigrundlov af 1849, der afløste enevældens forfatning Kongeloven og som kun gjaldt i kongeriget Danmark, omvæltningernes mest vidtgående forfatningsmæssige resultat.

Den østlige stormagt Rusland spillede på grund af arvespørgsmålet en stadig større rolle i dansk udenrigspolitik. Rusland havde presset Preussen til at trække sine tropper tilbage i Treårskrigen i 1848 og 1849, dels af ideologiske grunde, da det reaktionære Rusland måtte vende sig mod den revolutionære og nationale bølge i Preussen, dels af magtstrategiske og geopolitiske årsager, eftersom man fra russisk side frygtede for preussisk kontrol med flådehavnen Kiel og dermed indflydelse i den vestlige Østersø. Prins Christian (9.) havde været på besøg i Rusland i 1842 i forbindelse med sølvbryllupsmissionen, og i 1844, da han bevidnede det danske kongehus' deltagelse ved storfyrstinde Alexandras formæling med prins Friedrich af Hessen-Kassel. Ved disse

lejligheder fik zar Nikolaj 1. sympati for prins Christian (9.). Da Ruslands kejser udtalte sin uforbeholdne støtte til Frederik 7. under Treårskrigen og nedsendte et væld af ordensdekorationer til danske officerer, var prins Christian (9.) nærmest selvskreven til hvervet som overbringer af en kongelig takkeskrivelse til den russiske enehersker. I 1851 accepterede zar Nikolaj 1. endegyldigt under sit ophold i Warszawa prins Christian (9.) som ny dansk tronfølger.

Militært set havde Danmark vundet Treårskrigen. Det er faktisk sidste gang, Danmark har vundet en krig. Det, slesvig-holstenerne politisk havde tabt (en oprettelse af en selvstændig stat Slesvig-Holsten), havde de danske nationalliberale politikere dog ikke vundet. Den dansk-tyske helstat skulle fortsætte som hidtil, hvilket blev fastlagt i de såkaldte Aftaler af 1851-52 mellem Danmark og de dominerende tyske magter Preussen og Østrig. Konflikten i hertugdømmerne havde fra begyndelsen været et internationalt, europæisk anliggende som et led i de borgerlige revolutioner og nationale vækkelser, der i kølvandet på den franske Februarrevolution havde bredt sig som en løbeild overalt i Europa i foråret 1848 og stort set alle inddæmmedes og neutraliseredes af de europæiske stormagter. Ikke mindst Rusland, der havde været en af de væsentligste garantier for Wienersystemet, var opsat på at gennemføre helstatspolitikken. Med London-traktaten af 8. maj 1852 anerkendte stormagterne Frankrig, Preussen, Rusland, Storbritannien og kejserriget Østrig (Habsburgmonarkiet) og desuden Sverige-Norge prins Christian (9.) af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg og hans mandlige efterkommere som arvinger til kongeriget Danmark og hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg. Traktaten tiltrådtes siden af en serie andre europæiske stater.

Denne regulering af helstatens arvefølge fulgtes op af London-protokollen af 2. august 1852, ved hvilken Frankrig, Rusland, Storbritannien og Sverige-Norge aftalte, at opretholdelsen af det danske monarkis udelelighed og territoriale integritet havde betydning for den europæiske ligevægt og for bevarelse af freden. Senere tilsluttede Habsburgmonarkiet sig denne protokol, hvorimod Preussen aldrig tilsluttede sig, da det gerne så, at hertugdømmerne fik en nærmere tysk tilknytning, hvorved helstatens stabilitet i den internationale magtbalance ville blive undermineret. Da ligevægtsprincippet fordrede opretholdelsen af den dansk-tyske helstat, krævede det, at man udpegede en af Europas magter anerkendt tronarving, der kunne gøre et dynastisk arvekrav på alle rigsdelenene i det danske monarki gældende.

Prins Christian (9.) opfyldte denne betingelse. Han var ligesom sin gemalinde, Louise (født prinsesse af Hessen-Kassel), på mødrene side oldebarn af Frederik 5. og var dermed af Frederik 3.s arvehus, dvs. efterslægt. Både Christian og Louise var dog yngre søskende og tilhørte yngre linjer,

Christian af den seneste sidelinje til det oldenborgske kongehus, Glücksborgerne (yngre linje) fra 1825. Efter langvarige forhandlinger, hvori Louises far, landgreve Wilhelm af Hessen-Kassel, tog aktiv del, overdrog Louises søskende, storesøsteren Marie Louise, broren prins Friedrich og prinsesse Augusta, deres arveret til hende, som hun på sin side i 1851 videreførte til sin ægtefælle, prins Christian (9.). Den glücksborgske prins, der altså selv indgik i Kongelovens arvefølge, blev således dansk tronfølger bl.a. via sit ægteskab med den hessiske prinsesse, da Kongelovens øvrige arvinger gav afkald på deres arveret til fordel for ham. Set fra officielt dansk hold gjaldt Kongelovens arvefølge i kongeriget Danmark og hertugdømmerne Slesvig og Lauenborg, jf. Det Åbne Brev af 1846.

Zar Nikolaj 1. godkendte i 1851 afkaldet på arveretten fra Kongelovens arvinger til prins Christian (9.), der i 1842 havde fået den russiske kejsers arveretlige afkald til de gottorpske dele af Holsten som overhoved for den ældre gottorpske hertuginje i forbindelse med den såkaldte sølvbryllupsmission. Prins Christian (9.) nedstammede endvidere i lige mandslinje fra det oldenborgske kongehus som seks gange tipoldebarn af Christian 3. via den femte oldenborgers søn hertug Hans den Yngre af Slesvig-Holsten-Sønderborg. Derved opfyldte han det af slesvig-holstenerne fremførte krav om at tilhøre kongeslægten i ubrudt mandlig linje.

Slesvig-holstenerne og Augustenborgerne havde hævdet, at såvel Holsten som Slesvig ikke var omfattede af Kongelovens agnatisk-kognatiske arvefølge, men at den saliske (mandlige) arvefølge derimod alene var gældende. Samtidig var prins Christian (9.) i kraft af sin fædreneslægt legitim arving til hertugdømmet Holsten. Augustenborgerne havde forret med hensyn til arveretten til Holsten, da slægten var en ældre linje end Beck-linjen, fra 1825 den yngre glücksborgske hertuginje. Augustenborgerne var dog med deres tysksindede optræden under Treårskrigen helt ude af spillet om arvefølgen. Danmark måtte, selvom om det på forhånd havde afvist Augustenborgernes arvekrav, ved underskrivelsen af London-traktaten acceptere en udsoning med hertugen af Augustenborg. Christian August 2. fik seks millioner kr. for sine konfiskerede godser mod at holde sig væk fra hertugdømmerne og at forpligte sig og sin familie til ikke at modsætte sig den nye arvefølge. Prins Christians (9.) bror hertug Carl af Glücksborg begreb dog aldrig, at man havde foretrukket hans yngre bror som dansk konge, når han selv var slægtens overhoved og tilmed gift med en kongedatter, Frederik 6.s datter prinsesse Vilhelmine. Han kunne ligesom sin bror ved sit giftermål forene to mulige arveadkomster til den danske trone, den ubrudte mandslinje med Kongelovens arvefølge. Frederik 6.s linje var dog længere tilbage i arvefølgen, da Frederik 3.s arvelige mandslinje fortsatte med kongens fætter Christian 8. i 1839.

Prins Christian (9.) og prinsesse Louise havde dog en fordel frem for hertug Carl og prins Friedrich: fertilitet. Før London-traktaten i 1852 havde parret fået fire børn, to sønner (prinserne Frederik (8.) og Vilhelm i 1843 og 1845) og to døtre (prinsesserne Alexandra og Dagmar i 1844 og 1847). Hertug Carl og hertuginde Vilhelmine forblev barnløse, ligesom Prins Friedrich i årene op til afgangens på tronfølgespørgsmålet ligeledes var barnløs.

I 1852 anerkendtes prins Christian (9.) som dansk tronfølger af stormagterne, i 1853 i Danmark, da den agnatiske (mandlige) tronfølge af 1853 til afløsning for Kongelovens arvefølge vedtoges i Rigsdagen. Prins Christian (9.) skulle afløse sin halvfætter kong Frederik 7. på den danske trone. Der bestod mindst talt ikke noget varmt forhold mellem kongen og hans tronfølger. Frederik 7. forsøgte under de indledende forhandlinger om arvefølgen i 1848 at forbigå ham til fordel for hans ældste søn, prins Frederik, den senere Frederik 8. Dette modsatte kejser Nikolaj 1. sig imidlertid. Med Tronfølgeoven af 31. juli 1853 fik prins Christian (9.) af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg titlen Prins til Danmark. Under det konstitutionelle monarki kunne der ikke længere sættes entydigt lighedstegn mellem kongens politiske opfattelse og den reelt førte politik. Frederik 7. gav både under Treårskrigen og senere retorisk udtryk for sin tilslutning til de nationalliberales Ejder-program. Disse udtalelser fra den i øvrigt holdningsløse monark og fantaserende mytoman huede absolut ikke den konservative helstatspatriot prins Christian (9.). Kongen giftede sig for tredje gang i 1850, denne gang til venstre hånd, med den borgerlige Louise Rasmussen (1815-74), der ved ægteskabets indgåelse blev ophøjet til lensgrevinde af Danner. Et kongeligt ægteskab til venstre hånd indebar, at kongens gemalinde ikke kunne ophøjes til dronning, og at eventuelle børn i ægteskabet ikke ville være arveberettigede til tronen. Kongens borgerlige ægteskab bød prins Christian (9.) og ikke mindst prinsesse Louise inderligt imod.

Tronfølgeren prins Christian (9.)

Valget af prins Christian (9.) til helstatens tronfølger vakte ikke udelt begejstring i Danmark. Det nationalliberale hovedorgan *Fædrelandet* (1834-82), dagblad fra 1839 og indtil krigen i 1864 det vigtigste talerør for Ejder-statsprojektet og det skandinavistiske statsprogram, skrev om udnævnelsen: ”Man kender ham kun som Broder til 2-3 oprørske Prinser”. Christian 9.s fem brødre, der deltog i Treårskrigen, gjorde det ud fra forskellige motiver og bevæggrunde. Prins Julius, prins Hans og til dels prins Nicolaus deltog i krigen som preussiske officerer, da de i loyalitet mod deres herre, den preussiske kong Friedrich Wilhelm 4., kom de slesvig-holstenske oprørere til hjælp.

Prinserne handlede derved i overensstemmelse med det kosmopolitiske fædrelandsbegreb. De to ældste brødre, hertug Carl og prins Friedrich, blev ligesom Augustenborgerne spændt for de slesvig-holstenske separatisters propagandavogn, hvorved deres handlemåde under den første slesvigske krig kan henføres under den nye, nationale patriotisme. Endelig forsvarede prins Christian (9.) i sin egen optik helstaten, uagtet at krigen centrerede sig om på hvilken måde, helstaten skulle opløses.

Ved at følge sin overordnede, den danske konge, levede prins Christian (9.) følgelig også op til sin troskabsed og var dermed tillige en eksponent for det kosmopolitiske fædrelandsbegreb. Brødrenes reaktion på Treårskrigen 1848-50 varierer nøje efter, hvor de konkret befandt sig. Det er selvfølgelig umuligt at sige, hvad der ville være sket, hvis prins Christian ikke var blevet dansk officer, men sikkert er det, at prinsen påvirkedes af den konservative helstatspatriotisme i de embedsmands-, adels- og officerskredse, som han i København færdedes i. Den glücksborgske hertugslægt er derfor interessant som eksempel på en familie i 1800-tallet, hvor brydningen mellem det gamle, kosmopolitiske fædrelandsbegreb, helstatspatriotismen og den nationale patriotisme er åbenbar. Dette er så meget desto mere evident, når man tager det forhold i betragtning, at Treårskrigen fra 1848-50 foruden et dansk-tysk nationalt opgør om hertugdømmerne tillige omhandlede en strid om arvefølgen inden for helstaten i forbindelse med den oldenborgske mandslinjes uddøen med Frederik 7. Ved at have et klart dynastisk islæt relaterer Treårskrigen sig til det historiske skifte fra overvejende dynastisk-motiverede til de ovenfor nævnte nationalt motiverede krige i det 19. århundredes Europa. Ligesom Treårskrigen er konflikten i Storbritannien om Stuart-slægtens arvekrav fra 1689-1746 og borgerkrigene (Carlistkrigene) i Spanien (1833-40, 1846-49 og 1872-76, omhandlede bl.a. genindførelse af mandlig arvefølge i det spanske kongehus) eksempler på europæiske konflikter i multinationale territorialstater, der både havde en politisk, dynastisk og national eller regional dimension.

Lignende reaktionsmønstre kan iagttages i andre familier som de mange transnationale, dansk-tyske embedsmands- og adelsfamilier, hvis medlemmer ved tilfældighedernes spil landede på forskellige sider af fronten. I Europa som helhed måtte hele den multinationale samfundselite af fyrstelige og adelige, der rekrutteredes til officerskorpset, diplomatiet og toppolitikken, indstille sig på at vælge varig side mellem de nationalt afgrænsede stater, der begyndte at aftegne sig på kortet i 1800- og 1900-tallet. En væsentlig del af baggrunden for prins Christians (9.) upopularitet som tronfølger i dansk-nationale kredse hidrører fra det forhold, at fem af hans brødre på forskellig vis havde kæmpet for den tyske fjende i Treårskrigen. I 1840 formuleredes den danske nationalliberale

historieopfattelse af C. F. Allen i værket ”Haandbog i Fædrelandets Historie”, hvori det danske kongehus blev beskrevet som værende tysksindet af både oprindelse og overbevisning, ikke mindst i den unationale enevældes tid. Tronfølgeren prins Christian (9.) fik derfor det lidet flatterende tilnavn ”Tyskerprinsen”.

Prins Christian (9.) rejste i samme måned, som London-traktaten blev underskrevet, til Berlin for at deltage i den store fyrsteforsamling, der i anden halvdel af maj 1852 samlede en lang række tyske fyrster, prinser og prinsesser under anførelse af den preussiske kong Friedrich Wilhelm 4., den russiske kejser Nikolaj 1. og den hannoveranske kong Georg 5. Fyrsterne overværede troppemanøvrer og festivitater, og prins Christian (9.) fik ved den venlige modtagelse, der blev ham til del, bekræftet London-traktatens resultat. Den danske tronfølger var da også beslægtet med mange af de tyske fyrstehuse. Hans fire gange tipoldefar hertug Alexander af Sønderborg var gift med en prinsesse fra grevskabet Schwarzburg-Sondershausen (1599-1697), fra 1697 til de tyske monarkiers afskaffelse i 1918 et fyrstendømme. Prinsesser og hertuger af Plön-linjen giftede sig i 1600- og 1700-tallet bl.a. ind i fyrstehusene Hohenlohe-Neuenstein, Askanien (Anhalt-Harzgerode), Mecklenburg-Strelitz, Nassau-Dillenburg, Wittelsbach-dynastiet (sidelinjen pfalzgrevskabet Zweibrücken-Birkenfeld), der regerede som hertuger, kurfyrster og konger af Bayern (1180-1918), og Cirksena (Østfrisland). Hertug Frederik Christian 1. af Augustenborg (1754-94) giftede sig med en datter af hertug Friedrich Karl af Sønderborg-Plön (1729-61). Den ældre glücksborgske hertuginje knyttede i 1600- og 1700-tallet ægteskabelig forbindelse med bl.a. Augustenborgerne, Welf (Braunschweig-Wolfenbüttel), Wettin (Sachsen-Lauenborg), Hohenzollern (Brandenburg-Bayreuth-Kulmbach), Wettin (Sachsen-Weitz (sekundogenitur 1657-1718)), Sachsen-Merseburg og Sachsen-Eisenberg.

Prins Christians (9.) storebror hertug Carl af Glücksborg giftede sig i 1841 med prinsesse Adelheid af Schaumburg-Lippe (1821-99) (Lippe), rigsgrevskab fra 1647-1807, fyrstendømme fra 1807-1918. Prins Christian (9.) var nummer seks i en børneflokk på ti, der kom til verden i årene 1810-28 og hvoraf de to ældste og det syvende barn var prinsesser, prinsesserne Marie (1810-69), Friederike (1811-1902) og Louise (1820-94). Marie giftede sig under sin stand med en tysk oberst i 1837. Efter oberstens død i 1843 giftede den ældste prinsesse af den yngre glücksborgske linje sig med den tyske grev Alfred af Hohenthal-Königsbruch (1806-60) fra Sachsen. Prinsesse Friederike giftede sig i 1834 med sin halvfætter hertug Alexander af Anhalt-Bernburg (Askanien) (1834-63). Slægtskabet gik tilbage til prins Christian (9.) og prinsesse Louises fælles halvtante prinsesse Friederikke af Hessen-Kassel (1768-1839), datter af landgreve Wilhelm 9. af Hessen-Kassel, der fra

1794 til ægteskabets opløsning i 1817 var gift med hertug Alexius af Anhalt-Bernburg (1796-1834). Parret var forældre til prins Christians svoger. Hertugparret var bosat på Ballenstedt Slot nær Halberstadt i Sachsen.

Da parret var barnløst, tilfaldt hertugdømmet automatisk ved hertugens død i 1863 hertugen af Anhalt-Dessau (Askanien). I de sidste 15 år af sit liv (1852-67) boede hertuginde Louise Caroline, tæt ved datterens residens på Ballenstedt Slot. I 1852 afstod enkehertuginde Louisenlund til sin ældste søn, hertug Carl. Hertuginde Friederike af Anhalt-Bernburg var Christian 9.s yndlingssøster. I genopstillingen af dronning Louises private salon (Christian 9.s Palæ) på Amalienborgmuseet i Christian 8.s Palæ ses et koloreret foto af kongens søster. Den yngste datter, prinsesse Louise, var fra 1860 abbedisse for det adelige kloster i Itzehoe i Holsten; en stilling, som hun arvede fra mosteren prinsesse Julie af Hessen-Kassel (1773-1860).

Prins Christians (9.) faster prinsesse Friederike af Sønderborg-Beck (1780-1862) giftede sig i år 1800 med friherre Carl von Richthofen (1769-1808). Den anden faster, prinsesse Henriette (1783-1803), blev gift (og døde) i 1803 med hertug Ferdinand af Anhalt-Köthen (1769-1830) (Askanien), hertug fra 1818 og preussisk general. Anhalt-Köthen eksisterede som fyrstendømme fra 1382-1847, undtagen 1552-1603, hertugdømme fra 1806.

Prins Christian (9.) og prinsesse Louise var to gange halvfætter og halvkusine. Deres respektive mor og far var fætter og kusine som børnebørn af landgreve Friedrich 2. af Hessen-Kassel. Deres mødre var kusiner som børnebørn af den danske kong Frederik 5. Prins Christian (9.) havde således ligesom sin far, hertug Wilhelm, giftet sig ind i både den hessiske slægt (Hessen-Kassel) og i det danske kongehus. Hessen-Kassel var som tidligere nævnt endvidere det regerende dynasti i Sverige (1720-51). To fastre til prinsesse Louise giftede sig i hhv. 1817 og 1818 ind i storhertugdømmet Mecklenburg-Strelitz (1815-1918) og det britiske kongehus. En datter af førstnævnte ægteskab, prinsesse Mariane af Mecklenburg-Strelitz, var fra 1841-46 gift med kronprins Frederik (7.). I dronning Louises private salon på Amalienborgmuseet ses et maleri af den danske dronnings kusine, malet af den tyske maler Johannes Samuel Otto (1798-1878) i 1844.

Gennem generationer var det hessiske fyrstehus (Hessen-Kassel) blevet gift ind i slægterne fra Nassau og Anhalt. Prinsesses Louises farfar, landgreve Friedrich af Hessen-Kassel, giftede sig i 1786 med prinsesse Caroline af Nassau-Usingen (1762-1823). Gennem de historiske forbindelser med den vidtfavnende Nassau-slægt var Huset Hessen-Kassel også indirekte forbundet med det nederlandske kongehus. Den franske by Orange ved Rhonefloden udgjorde fra 1100-tallet et lille fyrstendømme, der i 1544 arvedes af den tyske greve Vilhelm den Tavse af Nassau-Dillenburg

(1533-84), der som nederlandsk statholder ledede Nederlandenes selvstændighedskamp mod Spanien. Hans efterkommer fyrst Vilhelm af Oranien (1650-1702) fra Oranje-Nassau-dynastiet (-Dillenburg) var nederlandsk statholder 1672-1702 og blev britisk konge 1689-1702 som Vilhelm 3. og den 2. I 1815 blev Oranje-Nassau-dynastiet Nederlandenes kongehus.

En ældre søster til prinsesse Louise, Danmarks dronning fra 1863-98, prinsesse Marie Louise, blev som tidligere nævnt i 1832 gift ind i Askanien-dynastiet med prins Friedrich August af Anhalt-Dessau (1799-1864). Parrets næstældste datter, prinsesse Bathildis Amalgunde (1837-1902), giftede sig i 1862 med prins Wilhelm af Schaumburg-Lippe (1834-1906) (Lippe). Deres ældste datter, Charlotte (1864-1946), giftede sig i 1886 med den sidste konge af Württemberg, Wilhelm 2. (1891-1918). Württemberg var et grevskab fra 1089-1495, et hertugdømme fra 1495-1803, kurfyrstendømme fra 1803-06 og kongerige fra 1806-1918.

Landgreve Friedrich af Hessen-Kassel, der var dansk general og levede fra 1747-1837, fik som den yngste søn af landgreve Friedrich 2. tildelt Rumpenheim Slot ved Frankfurt am Main. Hans ældre bror Wilhelm 9. residerede på det gamle hessiske fyrsteslot Wilhelmshöhe ved Kassel. Landgreve Friedrichs efterkommere, der tæller blandt andre prinsesse Louise (prins Christians gemalinde), går under navnet Hessen-Kassel-Rumpenheim. Fra 1837 til 1870'erne var prins Christian (9.) og prinsesse Louise, fra 1863 Danmarks kongepar, faste deltagere ved de hessiske familiemøder på slottet Rumpenheim, der varede nogle uger og afholdtes hvert andet år. Inden Den Preussisk-Østrigske Krig i 1866 mødtes på Rumpenheim blandt andre kongerne af Bayern, Sachsen og Hannover, kejser Frans Josef 1. af Østrig og en række tyske fyrster.

De danske nationalliberale politikere yndede at kalde tronfølgeren prins Christian (9.) og fra 1863 kong Christian 9. for "Hr. Beck". Med dette spottende tilnavn insinuerede de prinsens tyske afstamning. Prins Christian (9.) var i sine første syv leveår prins af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck, der i 1825 blev til den yngre glücksborgske hertuginje. Hertug Wilhelm, prins Christians (9.) far og den første hertug i den nye glücksborgske hertuginje, var tre gange tipoldebarn af hertug Alexander, der var ældre bror til den sidste glücksborgske hertugs tipoldefar hertug Philip, og begge var sønner af hertug Hans den Yngre, der var lillebror til den danske kong Frederik 2. Den ældre og yngre glücksborgske hertuginje var rundet af den samme oldenborgske rod og var derfor genealogisk set begge ligeså danske som det danske oldenborgske kongehus.

Det vil således være en urimelig forenkling at kalde prins Christian (9.) for "Tyskerprinsen", når man tager hans baggrund og familiehistorie i nærmere øjesyn. Tronfølgeren prins Christian (9.) vedblev livet igennem i sin tid først som tronfølger og siden som regerende monark i mere end 42 år

at tale dansk med en kraftig tysk accent, hvilket blev lagt for had af de toneangivende, dansk-nationalliberale kredse i 1850'erne og 1860'erne. Prins Christian (9.) blev med andre ord underkastet en kritik, der var defineret ud fra moderne, nationale kriterier med sproget som et essentielt begreb og identitetsmarkør. Denne tænkemåde lå imidlertid milevidt fra prins Christians (9.), der var vokset op med en verdensanskuelse, hvis terminologi blev udstukket af begreber som ære, troskab i form af politisk og personlig loyalitet og historiske arvekrav. Retningslinjerne for prins Christians (9.) grundsyn blev markeret af det kosmopolitiske fædrelandsbegreb, hvor ens fædreland til enhver tid bestemtes af det territorium, som ens fyrstelige herre besad (statspatriotismen). For ham at se var det forhold, at danskere og tyskere levede sammen i den samme statsdannelse med den danske monark i København som fælles overhoved ikke nogen nævneværdig kuriositet. Udbruddet af den første slesvigske krig i 1848 og helstatens sprængning bevirkede, at den trygge dansk-tyske helstats- og blandingskultur, som udgjorde prins Christians (9.) begrebsverden, faldt sammen som et korthus.

I årene efter Treårskrigen var der en voldsom anti-tysk stemning i den danske offentlighed. I lighed med adskillige andre med tysk-klingende navn fordanskede den borgerlige slægt Schram sit navn til Skram. Slægten Glücksborg, det danske kongehus fra 1863, blev dog aldrig til Lykkeborg. Det lykkedes det glücksborgske kongehus i Danmark at inkorporere sig selv i den dansk-nationale identitet, som den udformedes i den danske nationalstat efter krigen i 1864 og tabet af hertugdømmerne. Det synes tillige meningsløst at underlægge prins Christian (9.) nationale kategorier som dansk og tysk, når samtidens fyrstelige Europa medtænkes i analysen. Mange af 1800-tallets europæiske konge- og fyrstehuse var ikke afgrænset efter nationale standarder som i vore dage.

De italienske monarkier er et fortrinligt eksempel herpå. Det syditalienske kongerige Begge Sicilier og hertugdømmet Parma (1847-59) var underlagt det fransk-spanske Bourbon-dynasti. Storhertugdømmet Toscana (Habsburg-Lothringen), hertugdømmet Massa og Carrara (Estedynastiet 1815-29) og hertugdømmet Modena (Habsburg-Este) var underlagt tysk, østrigsk kontrol. Kongehuset i Sardinien-Piemonte, Savoyen, var fransktalende og påvirket af fransk kultur og administration. Hertugerne af Nemours-sidelinjen til Savoyen-dynastiet var såkaldte Prince Étrangers (udenlandske fyrster), der var en rangstitel ved det franske hof, som rangerede over de titulære fyrster og under det regerende franske kongehus. Fyrsterne af Monaco (Grimaldi), hertugerne af Bouillon [La Tour d'Auvergne-familien fra 1678] (et fransk len i den sydlige del af det nuv. Belgien tilhørende det tysk-romerske rige) og Rohan-slægten (efterkommere af hertugerne

af Bretagne) var eksempler på Prince Étranger. Hele dette system brød sammen i kølvandet på den franske revolution i 1789. Som en udløber af Den Italiensk-Østrigske Krig i 1859 blev Italiens samling en realitet i 1861 med det fransk-influerede fyrstehus i Sardinien-Piemonte (Savoyen) som det nationale kongehus for kongeriget Italien. Den feudale enkeltstatslige inddeling af det tyske og italienske område havde efterladt forskellige nationaliteter inden for de gamle fyrstestater. Tysklands samling i 1871 fandt sted med fyrstehuset i kongeriget Preussen (Hohenzollern) som det nationale kejserhus. Man betegner den første tyske kejser, Wilhelm 1., som den sidste preusser, da Hohenzollern-slægten fra slutningen af 1800-tallet gennem en identitetsmæssig transformationsproces begyndte at se sig selv som et tysk dynasti frem for som hidtil som et preussisk.

Prins Christian (9.) og ikke mindst prinsesse Louise havde en andel i fortællingen om tilblivelsen af den italienske nationalstat, hvor de indædt forsvarede det dynastisk-legitime princip. Ifølge den danske nationalliberale førerskikkelse Orla Lehmann (1810-70) deltog prinsesse Louise i de tyske prinsessers hyldning af den syditalienske dronning Marie Sophie af Begge Sicilier (1841-1925), født hertuginde i Bayern og i 1859 gift med den sidste konge af Begge Sicilier, Frans 2. (1859-61), der til forsvar for sit kongerige udviste stor dristighed ved belejringen af byen Gäeta nord for Napoli. Som påskønnelse herfor modtog hun en guldkrans af tyske prinsesser og af prinsesse Louise i København. Også i Storbritannien skete der en tilpasning til den nationale ideologi. England og Skotland var fra 1603 i personalunion, fra 1707 i en politisk union. Irland blev en del af den britiske statsdannelse i 1801. Samme år udeladtes de franske liljer af det britiske kongevåben. Alle engelske og britiske monarker har siden 1066 været efterkommere af hertug Vilhelm 1. Erobreren af Normandiet (1027-87, hertug af Normandiet fra 1035 og konge af England 1066-87), og endnu den dag i dag har den britiske monark titel af hertug af Normandiet. Det britiske monarki søgte at bringe sig i overensstemmelse med de nationsbaserede statsdannelser, der begyndte at fremkomme i 1800-tallet. I 1917, under indtryk af den anti-tyske stemning under 1. verdenskrig (1914-18), skiftede det britiske kongehus det tyskklingende slægtsnavn Sachsen-Coburg-Gotha (Hannover var dynastiets navn 1714-1901 (Welf), 1901-17 Sachsen-Coburg-Gotha (Wettin, ernestinske linje))) ud til fordel for benævnelsen Windsor. Hannover-slægten er således fortsat indehavere af den britiske trone.

Den tysk-britiske fyrsteslægt Battenberg, der var en sidelinje fra midten af 1800-tallet til det regerende dynasti (Hessen-Darmstadt) i storhertugdømmet Hessen (1806-1918), anglificerede ligeledes sit navn til Mountbatten i 1917 og gav afkald på tyske fyrstetitler, hvorved efterkommerne af prins Louis af Battenberg (1854-1921), britisk admiral, naturaliseredes (godkendtes) som britisk

adel. Prins Louis fik selv adlestitlen marquess of Milford Haven i 1917. Den britiske adelstradition adskiller sig fra kontinentets ved, at der ikke opereres med titulære adlestitler, ligesom der ikke findes grever (bortset fra markgrever (marquess på engelsk), der findes i hele Vest- og Nordeuropa)). Battenberg-familien sad kortvarigt på den bulgarske trone (1879-86), og den var indgiftet i det britiske (1885), spanske (1906), svenske (1923) og græske kongehus (1903). Ved samme lejlighed i 1917 frakendte den britiske regering den hannoveranske eks-kronprins Ernst August, der var gift med den danske prinsesse Thyra, ham alle britiske ordner og titlen som hertug af Cumberland og Teviotdale. Ernst August var halvætter til kong Edward 7. af Storbritannien og Irland (1901-10), deres fælles oldefar var kong Georg 3. af Storbritannien og Irland (1760-1820). Ernst August havde bosat sig i Østrig, som Hannover-slægten havde støttet i Den Preussisk-Østrigske Krig i 1866 og betalt med sit kongerige. Men hen imod år 1900 blev hertugen mere tyskvenlig for under 1. verdenskrig helt at stå på Tysklands side i krigen mod Storbritannien. Hans yngste søn, prins Ernst August af Hannover (1887-1953), giftede sig i 1913 med den tyske kejser Wilhelm 2.s datter, Viktoria Louise (1892-1980), og brylluppet cementerede forsoningen mellem dynastierne Hohenzollern og Welf. Ægteskabet gjorde Ernst August den Yngre til den sidste regerende hertug af en del af slægtens gamle lande, hertugdømmet Braunschweig-Lüneburg (1913-18). Deres ældste søn, der også hed Ernst August (1914-87), giftede sig i 1951 med Ortrud (1925-80), der var født prinsesse af Glücksborg og barnebarn til Christian 9.s bror Friedrich.

Det nationalliberale dagblad *Fædrelandet* skrev i forbindelse med vedtagelsen af tronfølge-loven i 1853, at man så absolut havde foretrukket en af dronning Victorias sønner, Alfred (1844-1900), hertug af Edinburgh, eller Arthur (1850-1942), hertug af Connaught. Politisk ønskede de nationalliberale at knytte forbindelse med det liberale Storbritannien. Ud fra legitimitetsprincippet var dette dog en yderst tvivlsom mulighed. Frederik 3.s søn prins Jørgen (1653-1708) blev gift med den sidste monark i Stuart-dynastiet, dronning Anne af Storbritannien og Irland (1702-14). Som britisk prinsgemal fik han titlen hertug af Cumberland. Siden havde Frederik 5. (dronning Louise, datter af Georg 2. af Storbritannien og Irland (1727-60)) og sønnen Christian 7. (dronning Caroline Mathilde, søster til Georg 3. af Storbritannien og Irland) ganske vist giftet sig ind i Hannover-slægten i hhv. 1743 og 1766. Dynastisk var og blev en britisk tronfølge i Danmark dog en illusion.

Efter tidens skik blev London-traktaten af 8. maj 1852 ofte kaldt en protokol, og i hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg og ved de tyske hoffer gik tronfølgeren prins Christian (9.) i mange år under tilnavnet ”der Protokollprinz”, ”Protokolprinsen”. Hermed insinuerede man fra slesvig-holstenernes side, at prins Christians (9.) legitimitet som helstatens

tronfølger ikke var, hvad den burde være. Tilnavnene ”Protokolprinsen” og ”Tyskerprinsen” illustrerer tilsammen, at det rige, som prins Christian (9.) var blevet valgt som tronfølger til i 1853, ikke længere var nogen samlet enhed, hvad betegnelsen helst stat umiddelbart kunne antyde. Helstatspatriotismen fra slutningen af 1700-tallet, som prins Christian (9.) var blevet præget af, var efter Treårskrigen en historisk størrelse uden nogen aktuel relevans. Efter den første slesvigske krig gled den danske og tyske del af helstatens befolkning fra hinanden for fra 1864 og 1871 at indgå i nye nationalstater.

Nationalpatriotismens gennembrud

Søndag den 15. november 1863 døde Frederik 7. på Glücksborg Slot af sygdommen rosen. Samme dag blev kong Christian 9. udråbt til ny dansk konge fra balkonen på Christiansborg Slot. Christian 9. følte sig tvunget til at vedkende sig Frederik 7.s og de nationalliberales politiske arv og underskrev Novemberforfatningen den 18. november. Forfatningen, der vedtoges to dage før Frederik 7.s død, den 13. november, gennemførte Ejder-politikken ved at indlemme hertugdømmet Slesvig i kongeriget Danmark. Resultatet blev Den Dansk-Tyske Krig i 1864 og afståelsen af hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg til Preussen og Østrig. Den danske kronprins Frederik (8.) deltog i krigen i 1864 som stabsofficer ved 4. division. Samme år udnævntes han til oberstløjtnant. Inden krigen havde han gjort tjeneste i henholdsvis 19. infanteribataljon og 2. dragonregiment.

Ved Prag-freden i 1866 blev en deling af Slesvig efter nationalitetsprincippet stillet i udsigt, men tanken afvistes blankt af den preussiske kong Wilhelm 1. Han ville i den dynastiske legitimitets navn ikke afstå noget land, som hans regeringsleder, Otto von Bismarck (1815-98), havde erobret. Kong Christian 9. afviste ligeledes en deling af Slesvig i fredsforhandlingerne i 1864, ligesom de danske nationalliberale politikere. Christian 9. var imod en deling af hensynet til legitimitetsprincippet, hvorfor kongen også foreslog en ren (dvs. løsere) personalunion mellem Danmark og hertugdømmerne, en model, der lå meget tæt op ad de slesvig-holstenske krav fra før krigen i 1864. Helstatsforfatningen fra 1855 blev ophævet allerede i 1858 efter voldsomme protester fra hertugdømmerne og Det Tyske Forbund. Christian 9. agerede ud fra Wienerkongressens principper om dynastisk legitimitet og fyrstelig solidaritet, da monarken stadig henholdt sig til interventionsprincippet. Ligevægtsprincippet spillede dog stadig en stor rolle, og den europæiske magtbalance havde forskubbet sig siden Treårskrigen. Rusland, garanten for det legitime

wienersystem, var svækket efter nederlaget i Krimkrigen (1853-56). Frankrig var blevet styrket med Napoleon 3., og Storbritannien så derfor en styrkelse af Preussen som en justering af magtbalancen. Slesvigs deling efter nationalitetsprincippet (Genforeningen) blev først til virkelighed i 1920.

I 1868 blev Spaniens dronning Isabella 2. (1833-68) afsat, og i 1870 tilbød man fra den spanske regerings side prins Leopold af Hohenzollern-Sigmaringen (1835-1905) den spanske trone. Prins Leopold var overhoved for den ældre swabiske sidelinje af Huset Hohenzollern, som tog navn efter grevskabet Hohenzollern-Sigmaringen (fra 1576) mellem Baden og Württemberg, fra 1623 et rigsfyrstendømme indtil dets indlemmelse i Preussen som preussisk eksklave i 1850. Frankrig frygtede at blive omringet af en tysk-spansk alliance ligesom i 1500- og 1600-tallet, hvor landet var indesluttet af Habsburgernes dynastiske østrigsk-tysk-spanske akse. Under Karl 5., tysk-romersk kejser 1519-56 og konge af Spanien 1516-56, kunne Habsburgerne under deres krone forene Østrig, Burgund (Franche-Comté), Nederlandene, Sicilien, Napoli, Sardinien, Milano, Spanien og den nye verden, spansk Amerika. Besiddelserne blev i 1556 delt i en centraleuropæisk del (østrigske habsburgere) og en middelhavs-atlantisk del (spanske habsburgere).

Frankrig havde ikke mindst i 1600-tallet foretaget en ekspansion mod øst, hvor området fra Nordsøen i nord til Middelhavet i syd var et gammelt, feudalt kludetæppe med et væld af forskellige fyrstestater. Det tidligere omtalte fyrstendømme Oranien blev endeligt indlemmet i Frankrig i 1713 med afslutningen af Den Spanske Arvefølgekrig. Et andet eksempel er fyrstendømmet Neuchâtel, der som grevskab var en del af det tysk-romerske rige (1034-1648) og siden 1406 tilknyttet det schweiziske statsforbund. I 1707 uddøde slægten Orléans-Longueville, der havde regeret siden 1504, hvorefter fyrstendømmet tilfaldt Preussen i en personalunion, da man i kampen mod Frankrigs Ludvig 14. ønskede en protestantisk hersker. Efter en fransk besættelse 1806-14 gik Neuchâtel tilbage til Preussen, der indvilligede i fyrstendømmets formelle optagelse i Schweiz i 1815. Neuchâtel blev en republik som en virkning af 1848-revolutionerne i 1848 og opløste dermed personalunionen med Preussen. Preussens Friedrich Wilhelm 4. søgte ad flere omgange forgæves at generobre området; i 1857 gav han afkald på retten til det gamle fyrstendømme. Den franske frygt for Hohenzollern-dynastiet blev yderligere næret af, at prins Leopolds yngre bror, prins Karl (1839-1914), siden 1866 havde været fyrste af Rumænien. Fra 1881-1914 var han under navnet Carol 1. konge af Rumænien, der frem til monarkiets afskaffelse i 1947 regeredes af slægten Hohenzollern-Sigmaringen.

På sværdsiden var sidelinjen Hohenzollern-Sigmaringen fjernt beslægtet med den yngre frankiske sidelinje, der var borggrever af Nürnberg 1192-1440 og siden herskede over Brandenburg-Preussen

og fra 1871 Det Tyske Kejserrige. Den franske regering krævede, at Preussens kong Wilhelm 1. skulle forbyde sin slægtning at tage imod udnævnelsen til spansk konge. Konflikten havde paralleller til Den Spanske Arvefølgekrig (1701-14), hvor magtpolitiske interesser ligeledes blandedes sammen med dynastiske. Politisk arbejdede Preussens regeringsleder Bismarck aktivt for at opdne konflikten med Frankrig og bruge det dynastiske element som et middel og anledning til at gå i krig. Bismarck fik samlet de tyske stater i Det Nordtyske Forbund af 1867 og de sydtyske stater som kongerigerne Bayern og Württemberg og storhertugdømmet Baden (1806-1918), der var markgrevskab 1112-1803 og kurfyrstendømme 1803-06, mod en fælles fjende.

I København forblev Christian 9.s bror hertug Carl altid den mest uglesete af kongens brødre. Da hans og Christian 9.s ældste søster, Marie, døde i Dresden i 1869, skrev et københavnsk dagblad, at dødsfaldet dog indebar det gode, at det ville befri Danmark for hertug Carls nærværelse. Han var netop da på besøg i hovedstaden. Ved den lejlighed blev Carl så rasende, at han svor, at han aldrig ville sætte sine ben i Danmark mere. Hadet til Bismarcks Preussen tilsagde følgelig, at man fra den danske offentligheds side ønskede en dansk alliance med Frankrig. I sommeren 1870 kom hertug Carl på besøg i København for at hente sin gemalinde, hertuginde Vilhelmine. Den glücksborgske hertugs besøg gav straks anledning til rygter om et preussisk ultimatum til Danmark. Et dansk dagblad skrev, at "Vor Konges Broder, vort Lands svorne Fjende, er naturligvis kommet for at lokke vor Regering i en fælde". Kong Christian 9. følte sig atter ydmyget. Han og hans regering ville ikke støtte hverken Preussen eller Frankrig, men forholde sig neutralt. Resultatet af Den Fransk-Tyske Krig i 1870-71 var oprettelsen af det andet tyske rige, Det Tyske Kejserrige af 1871. Den nye tyske nationalstat blev ligesom Italien organiseret efter monarkiske principper med det preussiske kongehus som det nationale kejsarhus, Kejserriget Tyskland som en føderation med de resterende 25 tyske fyrste- og bystater, fire kongeriger, seks storhertugdømmer, fem (indtil 1876 seks) hertugdømmer, syv grevskaber og tre frie hansestæder, som delstater.

Oprettelsen af Det Tyske Kejserrige markerede kulminationen på den tyske centraliseringsproces i det 19. århundrede, fra det tysk-romerske rige over Det Tyske Forbunds statsforbund til den preussisk dominerede tyske forbundsstat fra 1871. Østrig var udelukket fra tysk politik efter Den Preussisk-Østrigske Krig i 1866 og opløsningen af Det Tyske Forbund. Tysklands samling i 1871 markerede den endelige afslutning på Østrig som det tyske områdes vigtigste stat; en funktion, som kan tilskrives Østrigs stilling som kernen i habsburgernes besiddelser fra midten af 1200-tallet. De to nye nationalstater med Italiens og Tysklands samling i hhv. 1861 og 1871 krænkede dynastiske rettigheder ved opløsningen af traditionsrige fyrkestater, i Italien fx kongeriget Begge Sicilier

(Bourbon) og i Tyskland kongeriget Hannover (Welf), der havde støttet Østrig i krigen mod Preussen i 1866. Så længe 1800-tallets nye nationale og liberale bevægelser udgjorde en alvorlig trussel for de etablerede statsdannelse, forholdt de konservative sig særdeles kritisk til nationalismen, men fra slutningen af 1800-tallet og op gennem 1900-tallet tog de konservative den nationale tænkning til sig og kom til at fremstå som helhjertede forsvarere af den nationale kulturarv.

Augustenborgernes arvekrav genfremsattes efter Frederik 7.s død i 1863 af hertug Friedrich der Achte (1829-80, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg fra 1869-80), søn af hertug Christian August 2., der døde i 1869. Efter krigen i 1864 afviste Bismarck, støttet af de preussiske kronjurister, arvekravene. De preussiske kronjurister, der forsvarede den preussiske stats interesser, argumenterede for afvisningen med henvisning til den sønderborgske hertuginjes ujævnbyrdige ægteskaber og formentlige forsømmelser i henseende til lenstagelsen i det tysk-romerske riges tid. På den baggrund indlemmedes hertugdømmerne i Preussen i 1866 for at indgå i det nye Nordtyske Forbund fra 1867 og det samlede, tyske kejserrige fra 1871. Slesvig-holstenerne omskrev derefter deres historiske kamp for et samlet, uafhængigt Slesvig-Holsten til blot at være et led i den tysk-nationale samlingsproces.

Efter krigen i 1864 og tabet af hertugdømmerne fik hertug Carl i 1871 tildelt Glücksborg Slot af Preussens kong Wilhelm 1. Da hertugen var barnløs, arvede prins Friedrich hertugtitlen samt Glücksborg Slot efter sin bror Carls død i 1878, og fra ham nedstammer den endnu eksisterende glücksborgske hertugslægt. Eftersom Glücksborg Slot efter 1864 var tysk, også efter Nordslesvigs indlemmelse i Danmark i 1920, er hertug Friedrichs efterkommere op til vore dage tyske statsborgere og tyskere af såvel sprog som national sindelag. Af betydning for dannelsen af nationalstaterne var værnepligten, ikke kun forsvarsmæssigt, men også fordi hæren lærte unge mænd fra alle dele af landet at læse og skrive og opdrog dem til et sæt af fælles nationale og sociale værdier. Værnepligten blev brugt på en anden, men lige så politisk bevidst måde i fx Habsburgmonarkiet, idet man ved at sammensætte regimentet fra rigets forskellige nationer håbede at skabe en loyalitet over for fyrsten og derved dæmme op for den voksende nationalisme. Preussen indførte almindelig værnepligt i 1813, Danmark i 1849. I en tysk sammenhæng er det derfor ikke overraskende, at hertug Friedrichs mandlige efterslægt i begge verdenskrige i det 20. århundrede har kæmpet på tysk side.

Hertug Friedrich af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg (1878-85) fik fem børn, tre døtre og to sønner. En dattersøn, prins Christian af Hessen-Philippsthal-Barchfeld (1887-1971), der var født

på Louisenlund, var tysk flådeofficer under 1. verdenskrig. Under krigen trådte han dog tilbage fra sin tjeneste i protest mod Tysklands erklærede uindskrænkede ubådskrig fra 1917. En anden dattersøn, prins Wolrad af Waldeck-Pyrmont (1892-1914), faldt kort tid efter udbruddet af den første verdenskrig i oktober 1914. Kejser Frans Josef døde som 86-årig i 1916 efter 68 års regering som østrigsk kejser. Hans død indtraf umiddelbart før den gamle verden af i går brød sammen. Wienersystemets princip om de arveberettigede fyrstehuses ret til statsmagten (legitimitetsprincippet) blev fastholdt frem til opløsningen af de tre multinationale imperier: Det Russiske Kejserrige (1917), Habsburgmonarkiet (fra 1867 dobbeltmonarkiet Østrig-Ungarn) i 1918 og Det Osmanniske Rige (1922). Med de tyske monarkiers afskaffelse i 1918 bevarede alle de afsatte tyske dynastier deres titler, der videreførtes som en del af medlemmernes respektive navne.

Den yngste søn, prins Albrecht af Glücksborg (1863-1948), havde i sit første ægteskab to sønner, prins Friedrich Wilhelm (1909-40) og prins Johann Georg af Glücksborg (1911-41), der faldt i 2. verdenskrig 1939-45 ved hhv. Trier og på Østfronten i den første dag af Operation Barbarossa mod Sovjetunionen den 23. juni 1941. Hertug Friedrichs ældste søn, hertug Friedrich Ferdinand (1885-1934), giftede sig i 1885 med Caroline Mathilde (1860-1932), født prinsesse af Augustenborg. Struensees tipoldebarn var datter af den selvbestaltede hertug Friedrich der Achte, der i 1863 forgæves havde forsøgt sig som regerende hertug af Slesvig-Holsten, og søster til Augusta Victoria (1858-1921), der i 1881 havde giftet sig med den preussiske prins Wilhelm (2.), fra 1888-1918 Tysklands kejser Wilhelm 2. Augustenborgernes hertugelige mandslinje uddøde i 1931. Hertugparret af Glücksborg fik seks børn, fem døtre og en søn, hertug Friedrich (1934-65), der i 1916 giftede sig med sin halvkusine prinsesse Marie Melita af Hohenlohe-Langenburg (1899-1967). Hohenlohe-Langenburg var et protestantisk grevskab i det sydlige Tyskland, fra 1764 et fyrstendømme og i 1806 mediatiseret til Württemberg. Parrets ældste søn, prins Hans Albrecht af Glücksborg (1917-44), faldt i 2. verdenskrig i et slag i Polen. Den næste søn, prins Peter (1922-80), blev derfor den næste hertug af Glücksborg (1965-80).

Hertug Friedrich Ferdinands næstældste datter, prinsesse Alexandra Viktoria (1887-1957), giftede sig i 1908 med sin fætter prins August Wilhelm af Preussen (1887-1949), fjerdeældste søn af kejser Wilhelm 2. Den preussiske prins sympatiserede med nazismen, og efter 2. verdenskrig blev han som erklæret nazist indsat i en krigsfangelejr. Kort efter sin løsladelse døde han i 1949. Parret blev dog skilt allerede i 1920.

Den nationale patriotismes gennembrud fra slutningen af 1800-tallet indebar, at forholdet mellem den tyske glücksborgske hertuginje og det danske glücksborgske kongehus selvsagt ikke blev

særlig varmt. Alligevel giftede den danske prins Harald (1876-1949), den tredjeældste søn af Frederik 8. og bror til Christian 10., sig i 1909 med sin halvkusine prinsesse Helena af Glücksborg (1888-1962). Prinsesse Helena var via sin mor efterkommer af den i Danmark siden 1848 så forhadte augustenburgske hertugfamilie, og hendes mor var tilmed søster til kejser Wilhelm 2.s gemalinde. Helenas ene søster var som nævnt gift med en preussisk prins (Wilhelm 2.s søn), prinsesse Adelheid (1889-1964) og Karoline Mathilde (1894-1972) blev gift i hhv. 1914 og 1920 med brødrene Friedrich og Hans af Solms-Baruth. Solms-Baruth var en af de mange mindre stater i det tysk-romerske rige. Det mistede sin selvstændighed ved dets medatisering i 1806 til kongeriget Sachsen, fra 1815 var det en del af Preussen. Hertug Friedrich Ferdinands ældste datter, prinsesse Viktoria Adelheid af Glücksborg (1885-1970), giftede sig i 1905 med hertug Carl Edward af Sachsen-Coburg-Gotha (1900-18), sønnesøn af dronning Victoria af Storbritannien og Irland. Efter 1. verdenskrig fratoges han i 1919 sine titler som prins af Storbritannien og Irland og hertug af Albany efter sin far, Leopold (1853-84), som et led i det britiske kongehus' nationalisering.

Helena blev således dansk prinsesse med en tung tysk arv i bagagen. Hendes åbenlyse tyske sympatier under den tyske besættelse af Danmark 1940-45 medførte, at kong Christian 10. allerede få dage efter befrielsen den 5. maj 1945 udviste sin svigerinde af Danmark. Hun tog derefter ophold hos sin bror på Glücksborg Slot. Situationen var yderligere prekær i familien, da Helenas datter prinsesse Caroline Mathilde (1912-95) i 1933 var blevet Christian 10.s svigerdatter ved sit giftermål med den danske prins Knud (1900-76), arveprins fra 1953. Prinsesse Helena blev dog taget til nåde i 1947, da hendes gemal blev syg. Da prinsesse Helena ved en lejlighed under besættelsen sagde til den tyskfødte dronning Alexandrine (1879-1952), født prinsesse af Mecklenburg-Schwerin: "Ja, nu må vi tyskere holde sammen", havde hendes svigerinde peget på døren og sagt "Jeg er Danmarks dronning". Denne familiehistorie er et blandt mange eksempler på, at dynastiernes traditionelle transnationale forbindelser kolliderede med den moderne nationalisme og nationale patriotisme.

Den glücksborgske hertuginje fører siden Augustenborgernes uddøen i 1931 titlen hertug af Slesvig-Holsten. Slægtens hertuger har siden 1931 været overhoveder for Huset Oldenburg. Slægtens nuværende overhoved, prins Christoph (1949-), søn af hertug Peter, har dog foretrukket at holde sig til sin fødte titel som prins af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg.

Litteraturliste

Trykte kildeudgivelser

Jørgensen, Harald (udg.): *Fra fire kongers tid, Geheimeråd J. P. Traps Erindringer*, (bd. I-III), udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, København: G. E. C. Gad 1966-67.

Lehmann, Orla: *Den græske Thronfølgesag 1863*, meddelt ved Johannes Lehmann, udgivet af Vejle Amts Historiske Samfund, Nyt Nordisk Forlag 1970.

Møller, Anders Monrad (red.): *Kong Christian VIII's breve: 1813-1848*, (bd. 1-6), udgivet af Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie 2005-08.

Litteratur

Adriansen, Inge et al.: *Hertugerne af Slesvig og Holsten – udstillingskatalog*. Museum Sønderjylland, Sønderborg Slot og Schleswig-Holsteinische Landesbibliothek, Kiel 2008.

Allen, C. F.: *Haandbog i Fædrelandets Historie med stadigt henblik paa Folkets og Statens indre Udvikling*, København: Reitzel 1840.

Arblaster, Paul: *A history of the low countries*, New York: Palgrave MacMillan 2006.

Becker-Christensen, Henrik: *Skandinaviske drømme og politiske realiteter: Den politiske skandinavisme i Danmark 1830-1850*, Aarhus: Arusia – historiske skrifter 1981.

Begtrup, Holger: *Det danske Folks Historie i det nittende Aarhundrede*, bd. I-IV, København og Kristiania: Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag 1909-14.

Bekker-Nielsen, Tønnes et al. (red.): *Gads Historieleksikon*, København: Gads Forlag 2007.

Bjøl, Erling (red.): *Politikens verdenshistorie*, Knut Mykland, bd. 14: *Frihedsrevolutionerne*, Matti Klinge, bd. 15: *Borgerskabets brydningstid*, Erling Bjøl et al., bd. 16: *Imperialismens tidsalder*, København: Politikens Forlag A/S 1985-86.

Mads Valdemar Egsgaard Hauge

Bjørn, Claus: *Blot til pynt? Monarkiet i Danmark – i går, i dag og i morgen*, København: Fremad 2001.

Bramsen, Bo: *Huset Glücksborg. Europas svigerfader og hans efterslægt*, (bd. 1-2), København: Forum 2002.

Bregnsbo, Michael og Kurt Villads Jensen: *Det danske imperium: storhed og fald*, København: Aschehoug 2004.

Busck, Steen og Henning Poulsen (red.): *Danmarks historie – i grundtræk*, Aarhus Universitetsforlag 2002.

Clausen, H. P. og Jørgen Paulsen: *Augustenborgerne. Slægt – Slotte – Skæbne*. Historisk Samfund for Als og Sundeved 1980.

Clausen, Julius: *Skandinavismen: historisk fremstillet*, København: Det Nordiske Forlag 1900.

Dehn-Nielsen, Henning (dansk redaktion): *Europas konge- og fyrstehuse* (dansk oversættelse af Jens Ramsing og Martin Hørdum) 2. udg., København: Aschehoug 2007.

der Kiste, John Van: *Northern Crowns – the Kings of modern Scandinavia*, Stroud: Sutton Publishing 1996.

Due-Nielsen, Carsten et al. (red.): *Dansk udenrigspolitik historie*, Claus Bjørn og Carsten Due-Nielsen, bd. 3: *Fra helstat til nationalstat 1814-1914*, København: Danmarks Nationalleksikon 2003.

Engelstoft, Povl og Svend Dahl (red.): *Dansk Biografisk Leksikon* (bd. I-XXVI og supplementsbind), København: J. H. Schultz Forlag 1933-44.

Erslev, Kristian: *Augustenborgernes Arvekrav: en historisk Redegørelse for den sønderborgske Hertuginies arveretlige Stilling i Hertugdømmerne*, København 1915.

Mads Valdemar Egsgaard Hauge

Falbe-Hansen, Mads et al. (red.): *Frederik VIII's Palæ: restaurering, ombygning, kunstnerisk udsmykning*, København: Aristo: Slots- og Ejendomsstyrelsen: Realdania 2010.

Frandsen, Steen Bo: *Holsten i helstaten: hertugdømmet inden for og uden for det danske monarki i første halvdel af 1800-tallet*, København: Museum Tusulanum 2008.

Friis, Aage: *Monrads og Lehmanns Forslag om en nordisk Union 1863 – Tale ved Københavns Universitets Aarsfest den 23. November 1933* (kronik i *Politiken*, 24.12.1933, udsendt separat), København: Gyldendal 1933.

Hansen, Hans Schultz: "Familien von Krogh og det nationale valg", i: *Siden Saxo*, årg. 29, nr. 1, 2012, s. 4-13.

Hauge, Mads Valdemar Egsgaard: "Vejles omegnskommuner under Treårskrigen 1848-50", *Vejlebogen 2012*, (udgivet af Byhistorisk Selskab for Vejle), s. 57-71.

Heiberg, Steffen (red.): *Danske dronninger i tusind år*, Gyldendal 2000.

Hein, Jørgen og Gerda Petri: *De Danske Kongers Kronologiske Samling. Amalienborg Christian VIII's Palæ* 1999.

Herre, Franz: *Wilhelm I – Der letzte Preusse*, München: Kiepenheuer & Witsch 1980.

Hobsbawm, Eric J.: *Nations and Nationalism since 1870*, Cambridge 1990.

Holmberg, Åke: *Skandinavismen i Sverige vid 1800-talets mitt (1843-1863)*, Göteborg: Elanders Boktryckeri 1946.

Hvidt, Kristian: *Europa – 1000 års historie*, København: Nordisk Forlag A/S 2007.

Hørnø, Flemming: *Granatæblet – Christian IV's børn, børnebørn og oldebørn*, Aarhus: Forlaget Ådalen 2009.

Mads Valdemar Egsgaard Hauge

Ingesman, Per og Jens William Jensen (red.): *Riget, magten og æren – den danske adel 1350-1660*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2001.

Jensen, Bjarne Steen: *Juvelerne i det danske kongehus*, København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck A/S 2002.

Jørgensen, A. D.: *40 fortællinger af fædrelandets historie*, Forlaget Sesam 1995.

Larsen, Jørgen et al.: *Amalienborg*, København: Gyldendal 2010.

Lerche, Anna og Marcus Mandal: *En kongelig familie – historien om Christian 9. og hans europæiske efterslægt*, Egmont Lademann A/S 2003.

Lindgren, Malin: *Europas svigerbørn – Den glücksborgske familiesaga fra Christian IX til Margrethe II*, København: Høst & Søn 1996.

Longford, Elizabeth: *The Royal House of Windsor* (rev. udg.), London: Weidenfeld & Nicolson 1984.

Møller, Anders Monrad: “Caroline Amalie: en illoyal dronning”, i: *Siden Saxo*, årg. 25, nr. 3, 2008, s. 42-49.

Møller, Erik: *Skandinavisk Stræben og svensk Politik omkring 1860*, København: Gad 1948.

Møller, Jes Fabricius: *Dynastiet Glücksborg – en danmarkshistorie*, København: Gads Forlag 2013.

Neergaard, Niels: *Under Junigrundloven: en Fremstilling af det danske Folks politiske Historie fra 1848 til 1866*, (bd. I-II), København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie 1892-1916 (reprotryk 1973).

Nielsen, Sune Wadskjær: *Det danske rytteri – de sidste krige til hest 1848-1864*, Forlaget Sohn 2013.

Mads Valdemar Egsgaard Hauge

Olden-Jørgensen, Sebastian: *Prinsessen og det hele kongerige – Christian IX og det glücksborgske kongehus*, København: Gads Forlag 2003.

Olsen, Olaf (red.): *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, Claus Bjørn, bd. 10: *Fra reaktion til grundlov*, Kristian Hvidt, bd. 11: *Det folkelige gennembruds mænd*, Niels Finn Christiansen, bd. 12: *Klassesamfundet organiseres*, Gyldendal 1990.

Paulmann, Johannes: *Pomp und Politik. Monarchenbegegnungen in Europa zwischen Ancien Regime und Ersten Weltkrieg*, Paderborn et al.: Schöningh Verlag 2000.

Rasmussen, Carsten Porskrog et al. (red.): *De slesvigske hertuger*, Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland 2005.

Recouly, Raymond: *Louis-Philippe – Roi des Français – Le chemin vers le trone*, Paris: Les editions de France 1930.

Sanness, John: *Patrioter, intelligens og skandinaver: norske reaktioner på skandinavismen før 1848*, Oslo: Universitetsforlaget 1959.

Schulze, Hagen: *Staat und Nation in der europäischen Geschichte*, München: C. H. Beck 1994.

Scocozza, Benito: *Politikens bog om danske monarker*, København: Politikens Forlag 1997.

Smidt, Claus M.: *Det gule Palæ i Amaliegade*. Særtryk af Arkitekturhistorisk Årsskrift Architectura 6. Hofmarskallatet 1984.

Stilling, Niels Peter: *Politikens bog om Danmarks slotte og herregårde – 260 slotte, herregårde og borge*, København: Politikens Forlag A/S 1998.

Stub, Karen Elisabeth: ”Hald Hovedgård under krigen i 1864”, *Fra Viborg Amt* 1995 (udgivet af Historisk Samfund for Viborg Amt), s. 91-108.

Mads Valdemar Egsgaard Hauge

Sørensen, Lars Hovbakke: *Et kontinent i krig – Europas historie gennem 1000 år*, Aschehoug Dansk Forlag A/S 2006.

Taylor, A. J. P.: *The Habsburg Monarchy 1809-1918: a history of the Austrian Empire and Austria-Hungary*, London: Hamish Hamilton 1948.

Wilkenschildt, Merete: *Kongeligt leksikon* (2. udg.), Lindhardt og Ringhof 2000.